

॥ तैत्तिरीय ब्राह्मणम् ॥

॥ अष्टकम् ३ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके प्रथमः प्रपाठकः ॥

अ॒ग्निर्नः॑ पा॒तु कृ॒त्तिकाः॑ । नक्ष॑त्रं दे॒वमिन्द्रि॑यम् । इ॒दमा॑सां
विच॑क्ष॒णम् । हु॒विरा॑सं जु॒होत॑न । यस्य॑ भा॒न्ति र॒श्मयो॑ यस्य॑ के॒तवः॑ ।
यस्ये॒मा वि॒श्वा भुव॑नानि॒ सर्वा॑ । स कृ॒त्तिका॑भि॒रभिसं॑वसानः ।
अ॒ग्निर्नो॑ दे॒वः सु॒विते॑ द॒धातु॑ । प्र॒जाप॑ते रोहि॒णी वे॑तु॒ पत्नी॑ । वि॒श्वरू॑पा
बृ॒हती चि॒त्रभा॑नुः ॥१॥

सा नो॑ य॒ज्ञस्य॑ सु॒विते॑ द॒धातु॑ । यथा॑ जी॒वेम॑ श॒रदः॑ स॒र्वीराः॑ ।
रोहि॑णी दे॒व्युद॑गात्पु॒रस्ता॑त् । वि॒श्वा रू॒पाणि॑ प्र॒तिमो॑द॒माना॑ ।
प्र॒जाप॑तिः॒ ह॒विषा॑ व॒र्धय॑न्ती । प्रि॒या दे॒वाना॑मुप॒यातु॑ य॒ज्ञम् ।
सोमो॑ राजा॑ मृ॒गशी॑रू॒षेण॑ आ॒गन् । शि॒वं नक्ष॑त्रं प्रि॒यम॑स्य॒ धाम॑ ।
आ॒प्याय॑मानो बहु॒धा जने॑षु । रे॒तः प्र॒जां यज॑माने द॒धातु॑ ॥२॥

यत्ते॒ नक्ष॑त्रं मृ॒गशी॑रू॒षमस्ति॑ । प्रि॒यः राज॑न् प्रि॒यत॑मं प्रि॒याणा॑म् ।
तस्मै॑ ते सोम॒ ह॒विषा॑ वि॒धेम॑ । शं न॑ ए॒धि द्वि॑पदे शं चतु॑ष्पदे । आ॒र्द्रया॑
रु॒द्रः प्रथ॑मा न ए॒ति । श्रेष्ठो॑ दे॒वानां॑ पति॑र॒घ्नियाना॑म् । नक्ष॑त्रमस्य

हविषां विधेम। मा नः प्रजाः रीरिषन्मोत वीरान्। हेती रुद्रस्य
परि णो वृणक्तु। आर्द्रा नक्षत्रं जुषताः हविर्नः॥३॥

प्रमुञ्चमानौ दुरितानि विश्वा। अपाघशः सन्नुदतामरातिम्।
पुनर्नो देव्यदितिः स्पृणोतु। पुनर्वसू नः पुनरेतां यज्ञम्। पुनर्नो
देवा अभियन्तु सर्वे। पुनः पुनर्वो हविषां यजामः। एवा न
देव्यदितिरनर्वा। विश्वस्य भर्त्री जगतः प्रतिष्ठा। पुनर्वसू हविषां
वर्धयन्ती। प्रियं देवानामप्येतु पाथः॥४॥

बृहस्पतिः प्रथमं जायमानः। तिष्यं नक्षत्रमभि सम्बभूव। श्रेष्ठो
देवानां पृतनासु जिष्णुः। दिशोऽनु सर्वा अभयं नो अस्तु। तिष्यः
पुरस्तादुत मध्यतो नः। बृहस्पतिर्नः परि पातु पश्चात्। बाधेतां द्वेषो
अभयं कृणुताम्। सुवीर्यस्य पतयः स्याम। इदं सर्पेभ्यो हविरस्तु
जुष्टम्। आश्रेषा येषामनुयन्ति चेतः॥५॥

ये अन्तरिक्षं पृथिवीं क्षियन्ति। ते नः सर्पासो हवमागमिष्ठाः।
ये रोचने सूर्यस्यापि सर्पाः। ये दिवं देवीमनु सञ्चरन्ति। येषामाश्रेषा
अनुयन्ति कामम्। तेभ्यः सर्पेभ्यो मधुमञ्जुहोमि। उपहूताः पितरो ये
मघासु। मनोजवसः सुकृतः सुकृत्याः। ते नो नक्षत्रे हवमागमिष्ठाः।
स्वधाभिर्यज्ञं प्रयतं जुषन्ताम्॥६॥

ये अग्निदग्धा येऽग्निदग्धाः। येऽमुं लोकं पितरः क्षियन्ति।
याश्च विद्म याः उ च न प्रविद्म। मघासु यज्ञं सुकृतं जुषन्ताम्।

गवां पतिः फल्गुनीनामसि त्वम्। तदर्यमन्वरुणमित्र चारु। तं त्वा वयं सनितारं सनीनाम्। जीवा जीवन्तमुप संविशेम। येनेमा विश्वा भुवनानि सञ्जिता। यस्य देवा अनु सं यन्ति चेतः॥७॥

अर्यमा राजाऽजरस्तुविष्मान्। फल्गुनीनामृषभो रौरवीति। श्रेष्ठो देवानां भगवो भगासि। तत्त्वा विदुः फल्गुनीस्तस्य वित्तात्। अस्मभ्यं क्षत्रमजरं सुवीर्यम्। गोमदश्ववदुप सन्नुदेह। भगो ह दाता भग इत्प्रदाता। भगो देवीः फल्गुनीरा विवेश। भगस्येत्तं प्रसवं गमेम। यत्र देवैः सधुमादं मदेम॥८॥

आयातु देवः संवितोपयातु। हिरण्ययेन सुवृता रथेन। वहन् हस्तं सुभगं विद्वानापसम्। प्रयच्छन्तं पपुंरिं पुण्यमच्छं। हस्तः प्रयच्छत्वमृतं वसीयः। दक्षिणेन प्रतिगृणीम एनत्। दातारमद्य संविता विदेय। यो नो हस्ताय प्रसुवाति यज्ञम्। त्वष्टा नक्षत्रमभ्येति चित्राम्। सुभं संसं युवतिं रोचमानाम्॥९॥

निवेशयन्नमृतान्मर्त्यांश्च। रूपाणि पिंशन् भुवनानि विश्वा। तन्नस्त्वष्टा तदु चित्रा विचष्टाम्। तन्नक्षत्रं भूरिदा अस्तु मह्यम्। तन्नः प्रजां वीरवतीं सनोतु। गोभिर्नो अश्वैः समनक्तु यज्ञम्। वायुर्नक्षत्रमभ्येति निष्ट्याम्। तिग्मशृङ्गो वृषभो रोरुवाणः। समीरयन् भुवना मातरिश्वा। अप द्वेषांसि नुदतामरातीः॥१०॥

तन्नो वायुस्तदु निष्ट्यां शृणोतु। तन्नक्षत्रं भूरिदा अस्तु मह्यम्।

तन्नो देवासो अनुजानन्तु कामम्। यथा तरेम दुरितानि विश्वा।
 दूरमस्मच्छत्रवो यन्तु भीताः। तदिन्द्राग्नी कृणुतां तद्विशाखे।
 तन्नो देवा अनुमदन्तु यज्ञम्। पश्चात् पुरस्तादभयं नो अस्तु।
 नक्षत्राणामधिपत्नी विशाखे। श्रेष्ठाविन्द्राग्नी भुवनस्य गोपौ॥११॥

विषूचः शत्रूनप बाधमानौ। अप क्षुधं नुदतामरातिम्। पूर्णा
 पश्चादुत पूर्णा पुरस्तात्। उन्मध्यतः पौर्णमासी जिगाय। तस्यां
 देवा अधि संवसन्तः। उत्तमे नाकं इह मादयन्ताम्। पृथ्वी सुवर्चा
 युवतिः सजोषाः। पौर्णमास्युदगाच्छोभमाना। आप्याययन्ती
 दुरितानि विश्वा। उरुं दुहां यजमानाय यज्ञम्॥१२॥

चित्रभानुर्यजमाने दधातु हविर्नः पाथश्चेतो जुषन्ताश्चेतो मदेम
 रोचमानामरातीर्गोपौ यज्ञम्॥ [१]

ऋद्ध्यास्म हव्यैर्नमसोपसद्य। मित्रं देवं मित्रधेयं नो अस्तु।
 अनूराधान् हविषा वर्धयन्तः। शतं जीवेम शरदः सर्वाः।
 चित्रं नक्षत्रमुदगात्पुरस्तात्। अनूराधास इति यद्वदन्ति। तन्मित्र
 एति पथिभिर्देवयानैः। हिरण्ययैर्विततैरन्तरिक्षे। इन्द्रो ज्येष्ठामनु
 नक्षत्रमेति। यस्मिन्वृत्रं वृत्रतूर्यं ततार॥१३॥

तस्मिन्वयममृतं दुहानाः। क्षुधं तरेम दुरितिं दुरिष्टिम्।
 पुरन्दराय वृषभाय धृष्णवे। अषाढाय सहमानाय मीढुषे। इन्द्राय
 ज्येष्ठा मधुमद्दुहाना। उरुं कृणोतु यजमानाय लोकम्। मूलं प्रजां

वीरवतीं विदेय। पराच्येतु निर्ऋतिः पराचा। गोभिर्नक्षत्रं पशुभिः
समंक्तम्। अहर्भूयाद्यजमानाय मह्यम्॥१४॥

अहर्नो अद्य सुविते दधातु। मूलं नक्षत्रमिति यद्वदन्ति।
पराचीं वाचा निर्ऋतिं नुदामि। शिवं प्रजायै शिवमेस्तु मह्यम्।
या दिव्या आपः पयसा सम्बभूवुः। या अन्तरिक्ष उत पार्थिवीर्याः।
यासामषाढा अनुयन्ति कामम्। ता न आपः शङ् स्योना
भवन्तु। याश्च कूप्या याश्च नाद्याः समुद्रियाः। याश्च वैशन्तीरुत
प्रासचीर्याः॥१५॥

यासामषाढा मधु भक्षयन्ति। ता न आपः शङ् स्योना भवन्तु।
तन्नो विश्वे उप शृण्वन्तु देवाः। तदषाढा अभिसंयन्तु यज्ञम्।
तन्नक्षत्रं प्रथतां पशुभ्यः। कृषिर्वृष्टिर्यजमानाय कल्पताम्। शुभ्राः
कन्या युवतयः सुपेशसः। कर्मकृतः सुकृतो वीर्यावतीः। विश्वान्
देवान् हविषा वर्धयन्तीः। अषाढाः काममुप यान्तु यज्ञम्॥१६॥

यस्मिन् ब्रह्माभ्यजयत्सर्वमेतत्। अमुं च लोकमिदम् च
सर्वम्। तन्नो नक्षत्रमभिजिद्विजित्य। श्रियं दधात्वहणीयमानम्।
उभौ लोकौ ब्रह्मणा सञ्जिते। तन्नो नक्षत्रमभिजिद्विचष्टाम्।
तस्मिन्वयं पृतनाः सञ्जयेम। तन्नो देवासो अनुजानन्तु कामम्।
शृण्वन्ति श्रोणाममृतस्य गोपाम्। पुण्यामस्या उपशृणोमि
वाचम्॥१७॥

म॒हीं दे॒वीं विष्णु॑पत्नीमजूर्याम्। प्र॒तीची॑मेना॒ ह॒विषा॑ यजामः।
 त्रेधा॑ विष्णु॑रुरुगा॒यो विच॑क्रमे। म॒हीं दि॒वं पृथि॑वीमन्तरिक्षम्।
 तच्छ्रो॑णैतिश्रव॑ इच्छ॒माना॑। पुण्य॑ः श्लोकं यज॑मानाय कृण्वती।
 अष्टौ दे॒वा वस॑वः सोम्यासः॑। चत॑स्रो दे॒वीर॒जराः॑ श्रवि॑ष्ठाः। ते य॒ज्ञं पा॑न्तु रज॑सः प॒रस्ता॑त्। संव॑त्सरीण॑ममृतं॑ स्व॒स्ति॥१८॥

य॒ज्ञं नः॑ पा॒न्तु वस॑वः प॒रस्ता॑त्। दक्षि॑णतोऽभिय॑न्तु श्रवि॑ष्ठाः।
 पुण्यं॑ नक्ष॑त्रम॒भि संवि॑शाम। मा नो॒ अरा॑तिरघ॒शः साऽग॑न्। क्षत्र॑स्य
 राजा॒ वरु॑णोऽधि॒राजः॑। नक्ष॑त्राणा॒ शत॑भिष॒ग्वसि॑ष्ठः। तौ दे॒वेभ्यः॑
 कृणु॑तो दी॒र्घमायुः॑। श॒तः सह॑स्रा भेष॒जानि॑ धत्तः। य॒ज्ञं नो॒ राजा॒
 वरु॑ण उ॒पया॑तु। तन्नो॒ विश्वे॑ अ॒भि संय॑न्तु दे॒वाः॥१९॥

तन्नो॒ नक्ष॑त्रः श॒तभिष॑गजुषा॒णम्। दी॒र्घमायुः॑ प्रति॒रद्वेष॑जानि॑।
 अ॒ज एक॑पा॒दुद॑गात्प॒रस्ता॑त्। विश्वा॑ भू॒तानि॑ प्रति॒ मोद॑मानः।
 तस्य॑ दे॒वाः प्र॑स॒वं य॑न्ति॒ सर्वे॑। प्रो॒ष्ठप॒दासो॑ अ॒मृत॑स्य गो॒पाः।
 वि॒भ्राज॑मानः॒ समि॑धान उ॒ग्रः। आऽन्तरि॑क्षमरु॒हद॑ग॒न्ध्याम्। तः
 सूर्य॑ दे॒वम॒जमेक॑पादम्। प्रो॒ष्ठप॒दासो॑ अनु॒यन्ति॒ सर्वे॑॥२०॥

अहि॑र्बु॒ध्नियः॑ प्रथ॑मान एति। श्रेष्ठो॑ दे॒वाना॑मु॒त मानु॑षाणाम्।
 तं ब्रा॑ह्म॒णाः सोम॑पाः सोम्यासः॑। प्रो॒ष्ठप॒दासो॑ अ॒भि र॑क्षन्ति॒ सर्वे॑।
 च॒त्वार॑ एक॑म॒भि कर्म॑ दे॒वाः। प्रो॒ष्ठप॒दास॑ इति॒ यान् वद॑न्ति। ते
 बु॒ध्नियं॑ परि॒षद्य॑ स्तुव॑न्तः। अहिः॑ रक्षन्ति॒ नम॑सोप॒सद्य॑। पूषा॑

रेवत्यन्वेति पन्थाम्। पुष्टिपतीं पशुपा वाजबस्त्यौ॥२१॥

इमानि हव्या प्रयता जुषाणा। सुगैर्नो यानैरुपयातां यज्ञम्।
क्षुद्रान् पशून् रक्षतु रेवतीं नः। गावो नो अश्वाः अन्वेतु पूषा।
अन्नः रक्षन्तौ बहुधा विरूपम्। वाजः सनुतां यजमानाय यज्ञम्।
तदश्विनावश्वयुजोपयाताम्। शुभङ्गमिष्ठौ सुयमैभिरश्वैः। स्वं नक्षत्रं
हविषा यजन्तौ। मध्वा सम्पृक्तौ यजुषा समन्तौ॥२२॥

यौ देवानां भिषजौ हव्यवाहौ। विश्वस्य दूतावमृतस्य गोपौ।
तौ नक्षत्रं जुजुषाणोपयाताम्। नमोऽश्विभ्यां कृणुमोऽश्वयुग्भ्याम्।
अपं पाप्मानं भरणीर्भरन्तु। तद्यमो राजा भगवान् विचष्टाम्।
लोकस्य राजा महतो महान् हि। सुगं नः पन्थामभयं कृणोतु।
यस्मिन्नक्षत्रे यम एति राजा। यस्मिन्नेनमभ्यषिञ्चन्त देवाः। तदस्य
चित्रं हविषा यजाम। अपं पाप्मानं भरणीर्भरन्तु। निवेशनी यत्तं
देवा अदधुः॥२३॥

ततार मह्यं प्रासचीर्या यान्तु यज्ञं वाचः स्वस्ति देवा अनुयन्ति सर्वे वाजबस्त्यौ
समन्तौ देवास्त्रीणि च॥

[२]

नवोनवो भवति जायमानो यमादित्या अशुमाप्याययन्ति।
ये विरूपे समनसा संव्ययन्ती। समानं तन्तुं परितातना तै। विभू
प्रभू अनुभू विश्वतो हुवे। ते नो नक्षत्रे हव्यमागमेतम्। वयं देवी
ब्रह्मणा संविदानाः। सुरत्नांसो देववीतिं दधानाः। अहोरात्रे हविषा

वर्धयन्तः। अतिं पाप्मानमतिं मुक्त्या गमेम। प्रत्युवदृश्यायती॥२४॥

व्युच्छन्तीं दुहिता दिवः। अपो मही वृणुते चक्षुषा।
तमो ज्योतिष्कृणोति सूनरीं। उदुस्त्रियाः सचते सूर्यः। सचां
उद्यन्नक्षत्रमर्चिमत्। तवेदुषो व्युषि सूर्यस्य च। सं भुक्तेन गमेमहि।
तन्नो नक्षत्रमर्चिमत्। भानुमत्तेज उच्चरत्। उपयज्ञमिहागमत्॥२५॥

प्र नक्षत्राय देवाय। इन्द्रायेन्दुः हवामहे। स नः सविता
सुवत्सनिम्। पुष्टिदां वीरवत्तमम्। उदुत्यं चित्रम्। अदितिर्न उरुष्यतु
महीमू षु मातरम्। इदं विष्णुः प्रतद्विष्णुः। अग्निर्मूर्धा भुवः। अनुनो-
ऽद्यानुमतिरन्विदनुमते त्वम्। हव्यवाहः स्विष्टम्॥२६॥

आयत्यंगमस्विष्टम्॥ [३]

अग्निर्वा अंकामयत। अन्नादो देवानां स्यामिति। स
एतमग्नये कृत्तिकाभ्यः पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। ततो वै
सोऽन्नादो देवानामभवत्। अग्निर्वै देवानामन्नादः। यथा ह वा
अग्निर्देवानामन्नादः। एवम् ह वा एष मनुष्याणां भवति। य एतेन
हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽन्नं जुहोति। अग्नये स्वाहा
कृत्तिकाभ्यः स्वाहा। अम्बायै स्वाहा दुलायै स्वाहा। नितत्यै
स्वाहाऽभ्रयन्त्यै स्वाहा। मेघयन्त्यै स्वाहा वरुणयन्त्यै स्वाहा।
चुपुणीकायै स्वाहेति॥२७॥

प्रजापतिः प्रजा असृजत। ता अस्मात्सृष्टाः परांचीरायन्।

तासां॑ रोहिणीमभ्यध्यायत्। सोऽकामयत्। उप॒ मा वर्तेत।
 समेनया गच्छेयेति॑। स ए॒तं प्र॒जाप॑तये रोहिण्यै च॒रुं निर॑वपत्।
 ततो॒ वै सा तमु॑पावर्तत। समेनयागच्छत्। उप॑ ह॒ वा ए॑नं
 प्रियमावर्तते। सं प्रियेण॑ गच्छते। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य
 उ॒चैन॑दे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑ रोहिण्यै॒ स्वाहा॑।
 रोच॑मानायै॒ स्वाहा॑ प्र॒जाभ्यः॑ स्वाहेति॑॥२८॥

सोमो॒ वा अ॑कामयत्। ओष॑धीनां॒ राज्यम॑भिजयेयमिति॑।
 स ए॒तं सोमा॑य मृ॒गशी॑र्षाय॒ श्यामा॑कं च॒रुं पय॑सि॒ निर॑वपत्।
 ततो॒ वै स ओष॑धीनां॒ राज्यम॑भ्यजयत्। स॒माना॑नां॒ ह॒ वै
 रा॒ज्यम॑भिजयति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॒चैन॑दे॒वं वेद॑।
 सोऽत्र॑ जुहोति। सोमा॑य॒ स्वाहा॑ मृ॒गशी॑र्षाय॒ स्वाहा॑। इ॒न्वका॑भ्यः
 स्वाहो॑षधीभ्यः॒ स्वाहा॑। रा॒ज्याय॑ स्वाहा॒ऽभिजि॑त्यै॒ स्वाहेति॑॥२९॥

रु॒द्रो वा अ॑कामयत्। प॒शुमा॑न्थस्यामिति॑। स ए॒तं
 रु॒द्राया॑ऽऽर्द्रायै॒ प्रैय्य॑ङ्ग॒वं च॒रुं पय॑सि॒ निर॑वपत्। ततो॒ वै स
 प॑शुमान॑भवत्। प॒शुमान् ह॒ वै भ॑वति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य
 उ॒चैन॑दे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। रु॒द्राय॑ स्वाहा॒ऽर्द्रायै॑ स्वाहा॑।
 पि॒न्वमा॑नायै॒ स्वाहा॑ प॒शुभ्यः॑ स्वाहेति॑॥३०॥

ऋ॒क्षा वा इ॒यम॑लो॒मका॑ऽऽसीत्। साऽकामयत्। ओष॑धीभिर्व॒न॒
 स्पति॑भिः प्रजायेयेति॑। सै॒तमदि॑त्यै पुन॑र्वसुभ्यां च॒रुं निर॑वपत्। ततो॒
 वा इ॒यमोष॑धीभिर्व॒न॒स्पति॑भिः प्राजायत। प्रजायते ह॒ वै प्र॒जया॑

प॒शुभिः॑। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॒होति॑। अ॒दित्यै॑ स्वाहा पुन॑र्वसुभ्याम्। स्वाहा भू॒त्यै स्वाहा॑ प्रजा॒त्यै स्वाहेति॑॥ ३१॥

बृह॒स्पति॑र्वा अ॒काम॑यत। ब्र॒ह्मव॑र्च॒सी स्या॒मिति॑। स ए॒तं बृह॒स्पत॑ये ति॒ष्याय॑ नैवा॒रं च॒रुं प॑र्यसि॒ निर॑वपत्। ततो॒ वै स ब्र॒ह्मव॑र्च॒स्यभ॑वत्। ब्र॒ह्मव॑र्च॒सी ह॒ वै भ॑वति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॒होति॑। बृह॒स्पत॑ये स्वाहा ति॒ष्याय॑ स्वाहा॑। ब्र॒ह्मव॑र्च॒साय॑ स्वाहेति॑॥ ३२॥

दे॒वा॒सुराः॑ संय॑त्ता आसन्। ते दे॒वाः स॒र्पेभ्य॑ आ॒श्रेषा॑भ्य॒ आज्ये॑ कर॒म्भं नि॑रवपन्। ताने॒ताभि॑रे॒व दे॒वता॑भि॒रुपा॑नयन्। ए॒ताभि॑र्ह॒ वै दे॒वता॑भि॒र्द्विष॑न्त॒ भ्रातृ॑व्यमु॒पन॑यति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॒होति॑। स॒र्पेभ्यः॑ स्वाहा॑ऽऽश्रेषा॑भ्यः स्वाहा॑। द॒न्द्रशू॑के॒भ्यः स्वाहेति॑॥ ३३॥

पि॒तरो॒ वा अ॑कामयन्त। पि॒तृलो॒क ऋ॑ध्रुया॒मेति॑। त ए॒तं पि॒तृभ्यो॑ म॒घाभ्यः॑ पु॒रोडा॑श॒ षट्क॑पालं नि॒रव॑पन्। ततो॒ वै ते पि॒तृलो॒क आ॑र्ध्रुवन्। पि॒तृलो॒के ह॒ वा ऋ॑ध्नोति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॒होति॑। पि॒तृभ्यः॑ स्वाहा॑ म॒घाभ्यः॑। स्वाहा॑ऽन॒घाभ्यः॑ स्वाहा॑ऽग॒दाभ्यः॑। स्वाहा॑ऽरु॒न्ध॒तीभ्यः॑ स्वाहेति॑॥ ३४॥

अ॒र्य॒मा वा अ॑कामयत। प॒शुमा॑न्थस्या॒मिति॑। स ए॒तम॑र्य॒म्णे

फल्गुनीभ्यां चरुं निरवपत्। ततो वै स पशुमानभवत्। पशुमान् ह वै भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अर्यम्णे स्वाहा फल्गुनीभ्याः स्वाहा। पशुभ्यः स्वाहेति॥३५॥

भगो वा अकामयत। भगी श्रेष्ठी देवानां स्यामिति। स एतं भगाय फल्गुनीभ्यां चरुं निरवपत्। ततो वै स भगी श्रेष्ठी देवानामभवत्। भगी ह वै श्रेष्ठी समानानां भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। भगाय स्वाहा फल्गुनीभ्याः स्वाहा। श्रेष्ठाय स्वाहेति॥३६॥

सविता वा अकामयत। श्रन्मे देवा दधीरन्। सविता स्यामिति। स एतं सवित्रे हस्ताय पुरोडाशं द्वादशकपालं निरवपदाशूनां व्रीहीणाम्। ततो वै तस्मै श्रद्धेवा अदधत। सविताऽभवत्। श्रद्धेवा अस्मै मनुष्या दधते। सविता समानानां भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। सवित्रे स्वाहा हस्ताय। स्वाहा ददते स्वाहा पृणते। स्वाहा प्रयच्छते स्वाहा प्रतिगृभ्णते स्वाहेति॥३७॥

त्वष्टा वा अकामयत। चित्रं प्रजां विन्देयेति। स एतं त्वष्ट्रे चित्रायै पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। ततो वै स चित्रं प्रजामविन्दत। चित्रं ह वै प्रजां विन्दते। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। त्वष्ट्रे स्वाहा चित्रायै स्वाहा। चैत्राय स्वाहा प्रजायै स्वाहेति॥३८॥

वायुर्वा अकामयत। कामचारमेषु लोकेष्वभिजयेयमिति।
 स एतद्वायवे निष्ठ्यायै गृष्ट्यै दुग्धं पयो निर्वपत्। ततो वै
 स कामचारमेषु लोकेष्वभ्यजयत्। कामचारं ह वा एषु
 लोकेष्वभिजयति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद।
 सोऽत्र जुहोति। वायवे स्वाहा निष्ठ्यायै स्वाहा। कामचाराय
 स्वाहाऽभिजित्यै स्वाहेति॥३९॥

इन्द्राग्नी वा अकामयेताम्। श्रेष्ठ्यं देवानामभिजयेवेति।
 तावेतमिन्द्राग्निभ्यां विशाखाभ्यां पुरोडाशमेकादशकपालं
 निर्वपताम्। ततो वै तौ श्रेष्ठ्यं देवानामभ्यजयताम्। श्रेष्ठ्यं ह
 वै समानानामभि जयति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं
 वेद। सोऽत्र जुहोति। इन्द्राग्निभ्यां स्वाहा विशाखाभ्यां स्वाहा।
 श्रेष्ठ्याय स्वाहाऽभिजित्यै स्वाहेति॥४०॥

अथैतत्पौर्णमास्या आज्यं निर्वपति। कामो वै पौर्णमासी।
 काम आज्यम्। कामेनैव कामं समर्धयति। क्षिप्रमेनं सकाम
 उपनमति। येन कामेन यजते। सोऽत्र जुहोति। पौर्णमास्यै स्वाहा
 कामाय स्वाहाऽऽगत्यै स्वाहेति॥४१॥

अग्निः पञ्चदश प्रजापतिः षोडश सोम एकादश रुद्रो दशर्क्षेकादश बृहस्पतिर्दश
 देवासुरा नव पितर एकादशार्यमा भगो दश दश सविता चतुर्दश त्वष्टा
 वायुरिन्द्राग्नी दश दशाथैतत्पौर्णमास्या अष्टौ पञ्चदश॥

[४]

मित्रो वा अकामयत। मित्रधेयमेषु लोकेष्वभिजयेयमिति।

स ए॒तं मि॒त्राया॑नू॒राधे॒भ्यश्च॑रुं निर॑वपत्। ततो॒ वै स मि॒त्रधे॒य॑मेषु
लो॒केष्व॒भ्य॑जयत्। मि॒त्रधे॒यः॑ ह॒ वा ए॒षु लो॒केष्व॒भिज॑यति। य ए॒तेन॑
ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैन॒देवं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॒होति॑। मि॒त्राय॑ स्वाहा-
ऽनू॒राधे॒भ्यः॑ स्वाहा॑। मि॒त्रधे॒याय॑ स्वाहा॑ऽभिजि॑त्यै स्वाहेति॑॥४२॥

इन्द्रो॒ वा अ॑कामयत्। ज्यै॒ष्ठ्यं दे॒वाना॑म॒भिज॑येय॒मिति॑। स
ए॒तमिन्द्रा॑य ज्ये॒ष्ठायै॑ पुरो॒डाश॑मेका॒दश॑कपालं निर॑वपन्म॒हार्वा॑ही॒णाम्।
ततो॒ वै स ज्यै॒ष्ठ्यं दे॒वाना॑म॒भ्य॑जयत्। ज्यै॒ष्ठ्यः॑ ह॒ वै
स॒मा॒ना॒नाम॑भिज॑यति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैन॒देवं
वेद॑। सोऽ॒त्र जु॒होति॑। इन्द्रा॑य स्वाहा॑ ज्ये॒ष्ठायै॑ स्वाहा॑। ज्यै॒ष्ठ्याय॑
स्वाहा॑ऽभिजि॑त्यै स्वाहेति॑॥४३॥

प्र॒जाप॑ति॒र्वा अ॑कामयत्। मूलं॑ प्र॒जां वि॑न्देयेति॑। स ए॒तं
प्र॒जाप॑तये मूला॑य च॒रुं निर॑वपत्। ततो॒ वै स मूलं॑ प्र॒जाम॑विन्दत्।
मूलः॑ ह॒ वै प्र॒जां वि॑न्दते। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैन॒देवं
वेद॑। सोऽ॒त्र जु॒होति॑। प्र॒जाप॑तये स्वाहा॑ मूला॑य स्वाहा॑। प्र॒जायै॑
स्वाहेति॑॥४४॥

आपो॒ वा अ॑कामयन्त। स॒मुद्रं॑ का॒मम॑भिज॑येमेति॑।
ता ए॒तम॒द्भ्योऽ॒षाढा॑भ्यश्च॒रुं निर॑वपन्। ततो॒ वै ताः स॒मुद्रं॑
का॒मम॑भ्य॑जयन्। स॒मुद्रः॑ ह॒ वै का॒मम॑भिज॑यति। य ए॒तेन॑
ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैन॒देवं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॒होति॑। अ॒द्भ्यः
स्वाहा॑ऽषाढा॑भ्यः स्वाहा॑। स॒मुद्राय॑ स्वाहा॑ का॒माय॑ स्वाहा॑।

अभिजित्यै स्वाहेति॥४५॥

विश्वे वै देवा अकामयन्त। अनपज्य्यं जयेमेति। त
एतं विश्वेभ्यो देवेभ्योऽषाढाभ्यश्चरुं निरवपन्। ततो वै ते-
ऽनपज्य्यमजयन्। अनपज्य्यं ह वै जयति। य एतेन
हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। विश्वेभ्यो
देवेभ्यः स्वाहाऽषाढाभ्यः स्वाहा। अनपज्य्याय स्वाहा जित्यै
स्वाहेति॥४६॥

ब्रह्म वा अकामयत। ब्रह्मलोकमभिजयेयमिति। तदेतं
ब्रह्मणेऽभिजिते चरुं निरवपत्। ततो वै तद्ब्रह्मलोकमभ्यजयत्।
ब्रह्मलोकं ह वा अभिजयति। य एतेन हविषा यजते। य उ
चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। ब्रह्मणे स्वाहाऽभिजिते स्वाहा।
ब्रह्मलोकाय स्वाहाऽभिजित्यै स्वाहेति॥४७॥

विष्णुर्वा अकामयत। पुण्यं श्लोकं शृण्वीय। न मां
पापी कीर्तिरागच्छेदिति। स एतं विष्णवे श्रोणायै पुरोडाशं
त्रिकपालं निरवपत्। ततो वै स पुण्यं श्लोकं शृणुत। नैनं
पापी कीर्तिरागच्छत्। पुण्यं ह वै श्लोकं शृणुते। नैनं पापी
कीर्तिरागच्छति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद।
सोऽत्र जुहोति। विष्णवे स्वाहा श्रोणायै स्वाहा। श्लोकाय स्वाहा
श्रुताय स्वाहेति॥४८॥

वसवो वा अकामयन्त। अग्रं देवतानां परीयामेति। त एतं

वसुभ्यः श्रविष्ठाभ्यः पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपन्। ततो वै तेऽग्रं देवतानां पर्यायन्। अग्रं ह वै समानानां पर्येति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। वसुभ्यः स्वाहा श्रविष्ठाभ्यः स्वाहा। अग्राय स्वाहा परीत्यै स्वाहेति॥४९॥

इन्द्रो वा अकामयत। दृढोऽशिथिलः स्यामिति। स एतं वरुणाय शतभिषजे भेषजेभ्यः पुरोडाशं दशकपालं निरवपत्कृष्णानां व्रीहीणाम्। ततो वै स दृढोऽशिथिलोऽभवत्। दृढो ह वा अशिथिलो भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। वरुणाय स्वाहा शतभिषजे स्वाहा। भेषजेभ्यः स्वाहेति॥५०॥

अजो वा एकपादकामयत। तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी स्यामिति। स एतमजायैकपदे प्रोष्ठपदेभ्यश्चरुं निरवपत्। ततो वै स तेजस्वी ब्रह्मवर्चस्यभवत्। तेजस्वी ह वै ब्रह्मवर्चसी भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अजायैकपदे स्वाहा प्रोष्ठपदेभ्यः स्वाहा। तेजसे स्वाहा ब्रह्मवर्चसाय स्वाहेति॥५१॥

अहिर्वै बुध्रियोऽकामयत। इमां प्रतिष्ठां विन्देयेति। स एतमहये बुध्रियाय प्रोष्ठपदेभ्यः पुरोडाशं भूमिकपालं निरवपत्। ततो वै स इमां प्रतिष्ठामविन्दत। इमां ह वै प्रतिष्ठां विन्दते। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अहये बुध्रियाय स्वाहा प्रोष्ठपदेभ्यः स्वाहा। प्रतिष्ठायै स्वाहेति॥५२॥

पूषा वा अकामयत्। पशुमान्स्यामिति। स एतं पूष्णे रेवत्यै चरुं निरवपत्। ततो वै स पशुमानभवत्। पशुमान् ह वै भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। पूष्णे स्वाहा रेवत्यै स्वाहा। पशुभ्यः स्वाहेति॥५३॥

अश्विनौ वा अकामयेताम्। श्रोत्रस्विनावबधिरौ स्यावेति। तावेतमश्विभ्यामश्वयुग्भ्यां पुरोडाशं द्विकपालं निरवपताम्। ततो वै तौ श्रोत्रस्विनावबधिरावभवताम्। श्रोत्रस्वी ह वा अबधिरो भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अश्विभ्यां स्वाहाऽश्वयुग्भ्यां स्वाहा। श्रोत्राय स्वाहा श्रुत्यै स्वाहेति॥५४॥

यमो वा अकामयत्। पितृणां राज्यमभिजयेयमिति। स एतं यमायापभरणीभ्यश्चरुं निरवपत्। ततो वै स पितृणां राज्यमभ्यजयत्। समानानां ह वै राज्यमभि जयति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। यमाय स्वाहाऽपभरणीभ्यः स्वाहा। राज्याय स्वाहाऽभिजित्यै स्वाहेति॥५५॥

अथैतदमावास्याया आज्यं निर्वपति। कामो वा अमावास्या। काम आज्यम्। कामेनैव कामं समर्धयति। क्षिप्रमेनं सकाम उपनमति। येन कामेन यजते। सोऽत्र जुहोति। अमावास्यायै स्वाहा कामाय स्वाहाऽऽगत्यै स्वाहेति॥५६॥

मित्र इन्द्रः प्रजापतिर्दशं दशाप एकादश विश्वे ब्रह्म दशदश विष्णुस्त्रयोदश
वसव इन्द्रोऽजोऽहिर्वै बुध्नियः पूषाऽश्विनौ यमो दशं दशाथैतदमावास्याया
अष्टौ पञ्चदश॥ [५]

चन्द्रमा वा अकामयत। अहोरात्रानर्धमासान्मानृतून्त्सं-
वत्सरमाप्त्वा। चन्द्रमसः सायुज्यं सलोकतामाप्नुयामिति। स
एतं चन्द्रमसे प्रतीदृश्यायै पुरोडाशं पञ्चदशकपालं निरवपत्।
ततो वै सोऽहोरात्रानर्धमासान्मानृतून्त्संवत्सरमाप्त्वा। चन्द्रमसः
सायुज्यं सलोकतामाप्नोत्। अहोरात्रान् ह वा अर्धमासान्मासा-
नृतून्त्संवत्सरमाप्त्वा। चन्द्रमसः सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। य
एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। चन्द्रमसे
स्वाहा प्रतीदृश्यायै स्वाहा। अहोरात्रेभ्यः स्वाहाऽर्धमासेभ्यः
स्वाहा। मासेभ्यः स्वाहर्तुभ्यः स्वाहा। संवत्सराय स्वाहेति॥५७॥

अहोरात्रे वा अकामयेताम्। अत्यहोरात्रे मुच्येवहि। न
नावहोरात्रे आप्नुयातामिति। ते एतमहोरात्राभ्यां चरुं निरवपताम्।
द्वयानां व्रीहीणाम्। शुक्लानां च कृष्णानां च। सवात्योर्दुग्धे। श्वेतायै
च कृष्णायै च। ततो वै ते अत्यहोरात्रे अमुच्येते। नैनं अहोरात्रे
आप्नुताम्। अतिं ह वा अहोरात्रे मुच्यते। नैनमहोरात्रे आप्नोतः।
य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अहो
स्वाहा रात्रियै स्वाहा। अतिमुत्तयै स्वाहेति॥५८॥

उषा वा अकामयत। प्रियाऽऽदित्यस्य सुभगा स्यामिति।

सैतमुषसे चरुं निर्वपत्। ततो वै सा प्रियाऽऽदित्यस्य सुभगा-
ऽभवत्। प्रियो ह वै समानानां सुभगो भवति। य एतेन हविषा
यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। उषसे स्वाहा व्युष्ट्यै
स्वाहा। व्युषुष्ट्यै स्वाहा व्युच्छन्त्यै स्वाहा। व्युष्टायै स्वाहेति॥५९॥

अथैतस्मै नक्षत्राय चरुं निर्वपति। यथा त्वं देवानामसि।
एवमहं मनुष्याणां भूयासमिति। यथा ह वा एतद्देवानाम्। एव
ह वा एष मनुष्याणां भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ
चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। नक्षत्राय स्वाहोदेष्यते स्वाहा। उद्यते
स्वाहोदिताय स्वाहा। हरसे स्वाहा भरसे स्वाहा। भ्राजसे स्वाहा
तेजसे स्वाहा। तपसे स्वाहा ब्रह्मवर्चसाय स्वाहेति॥६०॥

सूर्यो वा अकामयत्। नक्षत्राणां प्रतिष्ठा स्यामिति। स एत
सूर्याय नक्षत्रेभ्यश्चरुं निर्वपत्। ततो वै स नक्षत्राणां प्रतिष्ठाऽभवत्।
प्रतिष्ठा ह वै समानानां भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ
चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। सूर्याय स्वाहा नक्षत्रेभ्यः स्वाहा।
प्रतिष्ठायै स्वाहेति॥६१॥

अथैतमदित्यै चरुं निर्वपति। इयं वा अदितिः। अस्यामेव प्रति
तिष्ठति। सोऽत्र जुहोति। अदित्यै स्वाहा प्रतिष्ठायै स्वाहेति॥६२॥

अथैतं विष्णवे चरुं निर्वपति। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञ एवान्ततः
प्रति तिष्ठति। सोऽत्र जुहोति। विष्णवे स्वाहा यज्ञाय स्वाहा।

प्रतिष्ठाये स्वाहेति॥६३॥

चन्द्रमाः पञ्चदशाहोरात्रे सप्तदशोपा एकादशाथैतस्मै नक्षत्राय त्रयोदश सूर्यो
दशाथैतमदित्यै पञ्चाथैतं विष्णवे षट्सप्त (सविताऽऽशूनां व्रीहीणामिन्द्रो
महाव्रीहीणामिन्द्रः कृष्णानां व्रीहीणामहोरात्रे द्वयानां व्रीहीणाम्। पितरः
षट्पालः सविता द्वादशकपालमिन्द्राग्नी एकादशकपालमिन्द्र एकादश-
कपालमिन्द्रो दशकपालं विष्णुस्त्रिकपालमहिर्भूमिकपालमश्विनौ द्विकपालं
चन्द्रमाः पञ्चदशकपालमग्निस्त्वष्टा वसवोऽष्टाकपालमन्यत्र चरुम्। रुद्रोऽर्यमा
पूषा पशुमान्स्याः सोमो रुद्रो बृहस्पतिः पर्यसि वायुः पयः सोमो
वायुरिन्द्राग्नी मित्र इन्द्र आपो ब्रह्म यमोऽभिजित्यै त्वष्टा प्रजापतिः प्रजायै
पौर्णमास्या अमावास्याया अगत्यै विश्वे जित्या अश्विनौ श्रुत्यै। ब्रह्म तदेतं
विष्णुः स एतं वायुः स एतदापस्ताः। पितरो विश्वे वसवोऽकामयन्त
मेति त एतन्निरवपन्। आपोऽकामयन्त मेति ता एतन्निरवपन्। इन्द्राग्नी
अश्विनावकामयेतां वेति तावेतन्निरवपताम्। अहोरात्रे वा अकामयेतामिति
ते एतन्निरवपताम्। अन्यत्राकामयतेति स एतन्निरवपत्। इन्द्राग्नी श्रेष्ठ्यमिन्द्रो
ज्यैष्ठ्यमिन्द्रो दृढः। अहिः सूर्योऽदित्यै विष्णवे प्रतिष्ठायै। सोमो यमः
समानानाम्। अग्निर्नो रीरिषदन्यत्र रीरिषः॥)॥ [६]

अग्निर्न ऋध्यास्म नवोनवोऽग्निर्मित्रश्चन्द्रमाः षट्॥६॥

अग्निस्तत्रां वायुरहिर्बुध्नियं ऋक्षा वा इयमथैतत्पौर्णमास्या अजो वा एकपाथ्यमृषिपतिः॥६३॥

अग्निर्नः पातु प्रतिष्ठायै स्वाहेति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके प्रथमः

प्रपाठकः समाप्तः॥

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः॥

तृतीयस्यामि॒तो दि॒वि सोमं॑ आसीत्। तं गा॒य॒त्र्याऽह॑रत्। तस्य॑
प॒र्णम॑च्छिद्यत्। तत्प॒र्णोऽभ॑वत्। तत्प॒र्णस्य॑ प॒र्णत्व॑म्। ब्रह्म॒ वै प॒र्णः।
यत्प॒र्णशा॒ख्या व॒त्सान॑पाक॒रोति॑। ब्रह्म॑णै॒वैना॑न॒पाक॑रोति। गा॒य॒त्रो
वै प॒र्णः। गा॒य॒त्राः प॒शवः॑॥१॥

तस्मा॒त्रीणि॑त्रीणि प॒र्णस्य॑ पला॒शानि॑। त्रि॒पदा॑ गा॒य॒त्री।
यत्प॒र्णशा॒ख्या गाः प्रा॑र्पय॑ति। स्वयै॒वैना॑ दे॒वत॑या प्रा॑र्पयति।
यं का॒मये॑ताप॒शुः स्या॑दि॒ति। अ॒प॒र्णान्त॑स्मै शुष्का॑ग्रा॒माह॑रेत्।
अ॒प॒शुरे॒व भ॑वति। यं का॒मये॑त प॒शुमा॑न्त्स्या॒दि॒ति। ब॒हुप॑र्णान्त॑स्मै
बहु॑शा॒खामा॑ह॒रेत्। प॒शुम॑न्तमे॒वैनं॑ करोति॥२॥

यत्प्रा॒चीमा॒ हरे॑त्। दे॒वल॑ोक॒मभि॑ ज॒येत्। यदु॒दीचीं॑
मनु॑ष्यलोकम्। प्रा॒चीमु॒दीची॑मा ह॒रति॑। उ॒भयो॑र्लो॒कयो॑रभि॒-
जि॑त्यै। इ॒षे त्वो॒र्जे त्वे॒त्याह॑। इ॒षमे॒वोर्जं॑ यज॑माने दधाति। वा॒यवः॑
स्थे॒त्याह॑। वा॒युर्वा अ॒न्तरि॑क्ष॒स्याध्य॑क्षाः। अ॒न्तरि॑क्षदे॒वत्याः॑ खलु॒ वै
प॒शवः॑॥३॥

वा॒यव॑ ए॒वैना॑न्प॒रि द॑दाति। प्र वा ए॒नाने॑तदा करोति। यदा॑हं।
वा॒यवः॑ स्थे॒त्युपा॑यवः स्थे॒त्याह॑। यज॑मानायै॒व प॒शूनु॑पं ह्वयते।
दे॒वो वः॑ सवि॒ता प्रा॑र्पय॒त्वित्या॑ह प्रसू॒त्यै। श्रेष्ठ॑तमाय॒ कर्म॑ण॒

इत्याह। यज्ञो हि श्रेष्ठतमं कर्म। तस्मादेवमाह। आप्यायध्वमघ्निया
देवभागमित्याह॥४॥

व॒त्सेभ्य॑श्च॒ वा ए॒ताः पु॒रा म॑नु॒ष्येभ्य॑श्चाप्यायन्त। दे॒वेभ्य॑ ए॒वैना॒
इन्द्रा॒याप्या॑ययति। ऊ॒र्ज॑स्वतीः प॒य॑स्वतीरित्याह। ऊ॒र्ज॑स् हि प॒यः
स॒म्भर॑न्ति। प्र॒जाव॑तीरनमी॒वा अ॑य॒क्ष्मा इत्या॑ह प्रजा॑त्यै। मा
वः स्तेन॑ ई॒शत॑ माऽघ॒शस् इत्या॑ह गु॒प्त्यै। रु॒द्रस्य॑ हे॒तिः परि॑
वो वृ॒ण॒क्तित्या॑ह। रु॒द्रादे॒वैना॑स्त्रायते। ध्रु॒वा अ॒स्मिन्गोप॑तौ स्यात
ब॒ह्वीरित्या॑ह। ध्रु॒वा ए॒वास्मि॑न्ब॒ह्वीः करो॑ति॥५॥

यज॑मानस्य प॒शून्पा॒हीत्या॑ह। प॒शूनां॑ गो॒पी॒थाय॑। तस्मा॑त्त्सायं
प॒शव॑ उप॑स॒माव॑र्तन्ते। अन॑धः सादयति। गर्भा॑णां धृ॒त्या अ॑प्र॒पादा॑य।
तस्मा॑द्गर्भाः प्र॒जाना॑मप्र॒पादु॑काः। उ॒परी॑व निद॑धाति। उ॒परी॑व हि
सु॒व॒र्गो लो॒कः। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ स॒म॒ष्ट्यै॥६॥
प॒शवः॑ करोति प॒शवो॑ देवभागमित्याह करोति नव॑ च॥

[१]

दे॒वस्य॑ त्वा सवि॒तुः प्र॑स॒व इत्य॑श्चप॒र॒शुमा॑दत्ते प्रसू॑त्यै।
अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑मित्याह। अ॒श्विनौ॑ हि दे॒वाना॑मध्व॒र्यू आस्ता॑म्।
पू॒ष्णो हस्ता॑भ्या॒मित्या॑ह य॒त्यै। यो वा ओष॑धीः पर्व॒शो वेद॑।
नैनाः॑ स हि॑नस्ति। प्र॒जाप॑तिर्वा ओष॑धीः पर्व॒शो वेद॑। स ए॒ना
न हि॑नस्ति। अ॒श्वप॑र्श्वा ब॒र्हि॒र॒च्छैति॑। प्रा॒जाप॑त्यो वा अश्वः
सयो॑नित्वाय॑॥७॥

ओषधीनामहिंसायै। यज्ञस्य घोषदसीत्याह। यजमान
 एव रयिं दधाति। प्रत्युष्टं रक्षः प्रत्युष्टा अरातय इत्याह।
 रक्षसामपहत्यै। प्रेयमंगाद्विषणां बरुहिरच्छेत्याह। विद्या वै
 धिषणां। विद्ययैवैनदच्छैति। मनुना कृता स्वधया वितृष्टेत्याह।
 मानवी हि पर्शुः स्वधाकृता॥८॥

त आवहन्ति कवयः पुरस्तादित्याह। शुश्रुवांसो वै कवयः।
 यज्ञः पुरस्तात्। मुखत एव यज्ञमा रभते। अथो यदेतदुक्त्वा यतः
 कुतश्चा हरति। तत्प्राच्या एव दिशो भवति। देवेभ्यो जुष्टमिह
 बरुहिरासद् इत्याह। बरुहिषः समृद्धौ। कर्मणोऽनपराधाय। देवानां
 परिषृतमसीत्याह॥९॥

यद्वा इदं किं च। तद्देवानां परिषृतम्। अथो यथा वस्यसे
 प्रतिप्रोच्याहेदं करिष्यामीति। एवमेव तदध्वर्युर्देवेभ्यः प्रतिप्रोच्य
 बरुहिर्दाति। आत्मनोऽहिंसायै। यावतः स्तम्बान्परिदिशेत्।
 यत्तेषामुच्छिष्यात्। अति तद्यज्ञस्य रेचयेत्। एकं स्तम्बं
 परिदिशेत्। तं सर्वं दायात्॥१०॥

यज्ञस्यानतिरेकाय। वरुषवृद्धमसीत्याह। वरुषवृद्धा वा
 ओषधयः। देववरुहिरित्याह। देवेभ्य एवैनत्करोति। मा त्वाऽन्वङ्गा
 तिर्यगित्याहाहिंसायै। पर्व ते राध्यासमित्याहर्ध्वै। आच्छेत्ता ते
 मा रिषमित्याह। नास्याऽऽत्मनो मीयते। य एवं वेद॥११॥

देव॑र्ब॒हिः श॒तव॑ल्शं वि॒रोहे॑त्या॒ह। प्र॒जा वै ब॒र्हिः। प्र॒जाना॑
 प्र॒जन॑नाय। स॒हस्र॑वल्श॒ वि व॒यः रु॑हेमेत्या॒ह। आ॒मेवै॑तामा
 शा॑स्ते। पृथि॒व्याः स॒म्पृचः॑ पा॒हीत्या॑ह॒ प्रति॑ष्ठित्यै। अ॒युङ्गा॒युङ्गान्मु॑ष्टीं
 लु॑नोति। मि॒थुन॑त्वाय॒ प्रजा॑त्यै। सु॒स॒म्भृता॑ त्वा॒ सम्भ॑रा॒मीत्या॑ह।
 ब्र॒ह्मणै॒वैन॑त्स॒म्भर॑ति॥१२॥

अदि॑त्यै रा॒स्नाऽसी॑त्या॒ह। इ॒यं वा अदि॑तिः। अ॒स्या ए॒वैन॑द्रा॒स्ना
 करो॑ति। इ॒न्द्रा॒ण्यै स॒न्नह॑न॒मित्या॑ह। इ॒न्द्रा॒णी वा अ॒ग्रे दे॒वता॑ना॒ः
 सम॑न॒ह्यता॑ साऽऽघ्नो॑त्। ऋ॒द्धौ स॒न्नह्य॑ति। प्र॒जा वै ब॒र्हिः।
 प्र॒जाना॑म॒परा॑वापाय। तस्मा॒त्स्त्राव॑सन्तताः प्र॒जा जा॑यन्ते॥१३॥

पू॒षा ते॑ ग्र॒न्थिं ग्र॑न्था॒त्वित्या॑ह। पु॒ष्टिमे॒व यज॑माने दधाति। स
 ते मा॒स्थादि॑त्या॒हाहि॑सायै। प॒श्चात्प्रा॑श्चमु॒पगू॑हति। प॒श्चाद्वै प्रा॑चीन॒ः
 रेतो॑ धीयते। प॒श्चादे॒वास्मै॑ प्रा॒चीन॒ः रेतो॑ दधाति। इ॒न्द्रस्य॑ त्वा
 बा॒हुभ्या॑मुद्य॑च्छ॒ इत्या॑ह। इ॒न्द्रि॒यमे॒व यज॑माने दधाति। बृ॒हस्प॑ते॒र्मूर्धा
 ह॑रा॒मीत्या॑ह। ब्र॒ह्म वै दे॒वानां॑ बृ॒हस्प॑तिः॥१४॥

ब्र॒ह्मणै॒वैन॑द्धरति। उ॒र्वन्तरि॑क्षम॒न्विही॑त्या॒ह गत्यै॑। दे॒वङ्ग॑म॒मसी॑-
 त्या॑ह। दे॒वाने॒वैन॑द्भमयति। अ॒न॒धः सा॑दयति। गर्भा॑णां धृ॒त्या
 अ॒प्र॒पादा॑य। तस्मा॒द्गर्भाः॑ प्र॒जाना॑म॒प्र॒पादु॑काः। उ॒परी॑व नि द॑धाति।
 उ॒परी॑व हि सु॒व॒र्गो लो॒कः। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ सम॑ष्ट्यै॥१५॥
 स॒योनि॑त्वाय॒ स्वधा॑कृ॒ताऽसी॑त्या॒ह दा॒याद्वेद॑ भरति जायन्ते बृ॒हस्प॑तिः

समंश्चै॥ [२]

पूर्वेद्युरिध्माबर्हिः करोति। यज्ञमेवारभ्यं गृहीत्वोपवसति।
प्रजापतिर्यज्ञमसृजत। तस्योखे अस्रं सेताम्। यज्ञो वै प्रजापतिः।
यत्साँन्नाय्योखे भवतः। यज्ञस्यैव तदुखे उपदधात्यप्रस्रं साय।
शुन्धध्वं दैव्याय कर्मणे देवयज्याया इत्याह। देवयज्याया एवैनानि
शुन्धति। मातरिश्वनो घर्मोऽसीत्याह॥१६॥

अन्तरिक्षं वै मातरिश्वनो घर्मः। एषां लोकानां विधृत्यै।
द्यौरसि पृथिव्यसीत्याह। दिवश्च ह्येषा पृथिव्याश्च सम्भृता।
यदुखा। तस्मादेवमाह। विश्वधाया असि परमेण धाम्नेत्याह।
वृष्टिर्वै विश्वधायाः। वृष्टिमेवाव रुन्धे। दृहंस्व मा ह्यारित्याह
धृत्यै॥१७॥

वसूनां पवित्रमसीत्याह। प्राणा वै वसवः। तेषां वा
एतद्भागधेयम्। यत्पवित्रम्। तेभ्य एवैनत्करोति। शतधारं
सहस्रधारमित्याह। प्राणेष्वेवायुर्दधाति सर्वत्वाय। त्रिवृत्पलाश-
शाखायां दर्भमयं भवति। त्रिवृद्वै प्राणः। त्रिवृतमेव प्राणं मध्यतो
यजमाने दधाति॥१८॥

सौम्यः पूर्णः संयोनित्वाय। साक्षात्पवित्रं दर्भाः।
प्राख्सायमधिनि दधाति। तत्प्राणापानयो रूपम्। तिर्यक्प्रातः।
तद्दर्शस्य रूपम्। दाश्यं ह्येतदहः। अन्नं वै चन्द्रमाः। अन्नं

प्राणाः। उभयमेवोपैत्यजामित्वाय॥१९॥

तस्मादयं सर्वतः पवते। हुतः स्तोको हुतो द्रप्स इत्याहु प्रतिष्ठित्यै। हविषोऽस्कन्दाय। न हि हुतः स्वाहाकृतः स्कन्दति। दिवि नाको नामाग्निः। तस्य विप्रुषो भागधेयम्। अग्नये बृहते नाकायेत्याहु। नाकमेवाग्निं भागधेयेन समर्धयति। स्वाहा द्यावापृथिवीभ्यामित्याहु। द्यावापृथिव्योरेवैनत्प्रतिष्ठापयति॥२०॥

पवित्रवत्यानयति। अपां चैवौषधीनां च रसः सः सृजति। अथो ओषधीष्वेव पशून्प्रतिष्ठापयति। अन्वारभ्य वाचं यच्छति। यज्ञस्य धृत्यै। धारयन्नास्ते। धारयन्त इव हि दुहन्ति। कामधुक्ष इत्याहातृतीयस्यै। त्रयं इमे लोकाः। इमानेव लोकान् यजमानो दुहे॥२१॥

अमूमिति नाम गृह्णाति। भद्रमेवासां कर्मा विष्करोति। सा विश्वायुः सा विश्वव्यचाः सा विश्वकर्मेत्याहु। इयं वै विश्वायुः। अन्तरिक्षं विश्वव्यचाः। असौ विश्वकर्मा। इमानेवैताभिर्लोकान् यथापूर्वं दुहे। अथो यथा प्रदात्रे पुण्यमाशास्ते। एवमेवैना एतदुपस्तौति। तस्मात्प्रादादित्युन्नीय वन्दमाना उपस्तुवन्तः पशून्दुहन्ति॥२२॥

बहु दुग्धीन्द्राय देवेभ्यो हविरिति वाचं विसृजते। यथादेवतमेव प्रसौति। दैव्यस्य च मानुषस्य च व्यावृत्यै। त्रिराहु। त्रिषत्या हि

देवाः। अवाचं यमोऽनन्वारभ्योत्तराः। अपरिमितमेवाव रुन्धे। न दारुपात्रेण दुह्यात्। अग्निवद्वै दारुपात्रम्। यद्दारुपात्रेण दुह्यात्॥२३॥

यातयाँम्रा हविषा यजेत। अथो खल्वाहुः। पुरोडाशमुखानि वै हवीँषि। नेत इतः पुरोडाशँ हविषो यामोऽस्तीति। काममेव दारुपात्रेण दुह्यात्। शूद्र एव न दुह्यात्। असतो वा एष सम्भूतः। यच्छूद्रः। अहविरेव तदित्याहुः। यच्छूद्रो दोग्धीति॥२४॥

अग्निहोत्रमेव न दुह्याच्छूद्रः। तद्धि नोत्पुनन्ति। यदा खलु वै पवित्रमत्येति। अथ तद्धिविरिति। सम्पृच्यध्वमृतावरिरित्याह। अपां चैवौषधीनां च रसँ सँ सृजति। तस्मादपां चौषधीनां च रसमुपजीवामः। मन्द्रा धनस्य सातय इत्याह। पुष्टिमेव यजमाने दधाति। सोमेन त्वातन्चमीन्द्राय दधीत्याह॥२५॥

सोममेवैनत्करोति। यो वै सोमं भक्षयित्वा। संवत्सरँ सोमं न पिबति। पुनर्भक्ष्योऽस्य सोमपीथो भवति। सोमः खलु वै साँन्नाय्यम्। य एवं विद्वान्त्साँन्नाय्यं पिबति। अपुनर्भक्ष्योऽस्य सोमपीथो भवति। न मृन्मयेनापि दध्यात्। यन्मृन्मयेनापि दध्यात्। पितृदेवत्यँ स्यात्॥२६॥

अयस्पात्रेण वा दारुपात्रेण वाऽपि दधाति। तद्धि सदेवम्। उदन्वद्भवति। आपो वै रक्षोग्नीः। रक्षसामपहत्यै। अदस्तमसि विष्णावे त्वेत्याह। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञायैवैनददस्तं करोति।

विष्णो हव्यः रक्षस्वेत्याह गुप्त्यै। अनधः सादयति। गर्भाणां धृत्या
 अप्रपादाय। तस्माद्गर्भाः प्रजानामप्रपादुकाः। उपरीव निदधाति।
 उपरीव हि सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥२७॥
 असीत्याह धृत्यै यजमाने दधात्यजामित्वाय स्थापयति दुहे दुहन्ति
 दुह्याद्वोग्धीति दधीत्याह स्यात्सादयति पञ्च च॥—————[३]

कर्मणे वां देवेभ्यः शकेयमित्याह शक्त्यै। यज्ञस्य वै सन्ततिमनु
 प्रजाः पशवो यजमानस्य सन्तायन्ते। यज्ञस्य विच्छित्तिमनु प्रजाः
 पशवो यजमानस्य विच्छिद्यन्ते। यज्ञस्य सन्ततिरसि यज्ञस्य त्वा
 सन्तत्यै स्तृणामि सन्तत्यै त्वा यज्ञस्येत्याहवनीयात्सन्तनोति।
 यजमानस्य प्रजायै पशूनां सन्तत्यै। अपः प्रणयति। श्रद्धा वा
 आपः। श्रद्धामेवारभ्य प्रणीय प्रचरति। अपः प्रणयति। यज्ञो वा
 आपः॥२८॥

यज्ञमेवारभ्य प्रणीय प्रचरति। अपः प्रणयति। वज्रो वा आपः।
 वज्रमेव भ्रातृव्येभ्यः प्रहृत्य प्रणीय प्रचरति। अपः प्रणयति। आपो
 वै रक्षोघ्नीः। रक्षसामपहत्यै। अपः प्रणयति। आपो वै देवानां प्रियं
 धाम। देवानामेव प्रियं धाम प्रणीय प्रचरति॥२९॥

अपः प्रणयति। आपो वै सर्वा देवताः। देवता एवारभ्य प्रणीय
 प्रचरति। वेषाय त्वेत्याह। वेषाय ह्येनदादत्ते। प्रत्युष्टः रक्षः प्रत्युष्टा
 अरातय इत्याह। रक्षसामपहत्यै। धूरसीत्याह। एष वै धुर्योऽग्निः।
 तं यदनुपस्पृश्यातीयात्॥३०॥

अध्वर्युं च यजमानं च प्रदहेत्। उपस्पृश्यात्येति। अध्वर्योश्च
यजमानस्य चाप्रदाहाय। धूर्व तं योऽस्मान्धूर्वति तं धूर्व यं वयं
धूर्वाम् इत्याह। द्वौ वाव पुरुषौ। यं चैव धूर्वति। यश्चैनं धूर्वति।
तावुभौ शुचाऽर्पयति। त्वं देवानामसि सस्त्रितम् पप्रितम् जुष्टतम्
वहितम् देवहूतममित्याह। यथायजुरेवैतत्॥ ३१॥

अहुतमसि हविर्धानमित्याहानात्यै। द० हंस्व मा ह्वारित्याह
धृत्यै। मित्रस्य त्वा चक्षुषा प्रेक्ष इत्याह मित्रत्वाय। मा भेर्मा
संविक्था मा त्वा हि० सिषमित्याहाहि० सायै। यद्वै किं च
वातो नाभि वाति। तथ्सर्वं वरुणदेवत्यम्। उरु वातायेत्याह।
अवारुणमेवैनत्करोति। देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्याह प्रसूत्यै।
अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह॥ ३२॥

अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह
यत्यै। अग्नये जुष्टं निर्वपामीत्याह। अग्नय एवैनां जुष्टं निर्वपति।
त्रिर्यजुषा। त्रय इमे लोकाः। एषां लोकानामात्यै। तूष्णीं चतुर्थम्।
अपरिमितमेवाव रुन्धे। स एवमेवानुपूर्व० हवी० षि निर्वपति॥ ३३॥

इदं देवानामिदमु नः सहेत्याह व्यावृत्यै। स्फात्यै त्वा
नारात्या इत्याह गुप्त्यै। तमसीव वा एषोऽन्तश्चरति। यः परीणहि।
सुवरं वि वि ख्येषं वैश्वानरं ज्योतिरित्याह। सुवरेवाभि वि पश्यति
वैश्वानरं ज्योतिः। द्यावापृथिवी हविषि गृहीत उदवेपेताम्।

दृ० ह०न्ता०न्दुर्या० द्यावा०पृथिव्योरित्या०ह। गृहाणां० द्यावा०पृथिव्योर्धृत्यै०।
 उ०र्वन्तरि०क्षमन्विहीत्या०ह गत्यै०। अदित्यास्त्वोपस्थे सादयामीत्या०ह।
 इ०यं वा अदितिः। अ०स्या ए०वैनदुपस्थे सादयति। अ०ग्ने ह०व्य०
 र०क्षस्वेत्या०ह गुप्त्यै०॥ ३४॥

य०ज्ञो वा आपो धामं प्र०णीय प्रचरत्यतीयादेतद्वाहुभ्यामित्या०ह ह०वी०षि
 निर्वपति गत्यै च०त्वारि च०॥ [४]

इन्द्रो वृत्रम०हन्। सोऽपः। अ०भ्य०प्रियत। तासां यन्मे०ध्यं
 य०ज्ञिय० सदे०वमासीत्। तदपोद०क्रामत्। ते द०र्भा अ०भवन्। यद्व०र्भैरप
 उ०त्पुनाति। या ए०व मे०ध्या य०ज्ञियाः सदे०वा आपः। ताभिरे०वैना
 उ०त्पुनाति। द्वाभ्यामु०त्पुनाति॥ ३५॥

द्वि०पाद्यज०मानः प्रति०ष्ठित्यै। दे०वो वः सवि०तोत्पु०नात्वित्या०ह।
 स०वि०तृप्र०सूत ए०वैना उ०त्पुनाति। अ०च्छि०द्रेण प०वि०त्रेणेत्या०ह। अ०सौ
 वा आ०दित्योऽच्छि०द्रं प०वि०त्रम्। तेनै०वैना उ०त्पुनाति। व०सोः
 सूर्य०स्य र०श्मिभि०रित्या०ह। प्रा०णा वा आपः। प्रा०णा व०सवः। प्रा०णा
 र०श्मयः॥ ३६॥

प्रा०णैरे०व प्रा०णान्त्सं पृ०णक्ति। सा०वि०त्रिय०र्चा। स०वि०तृप्र०सूतं
 मे क०र्मास०दिति। स०वि०तृप्र०सूतमे०वास्य क०र्म भवति। प०च्छो
 गा०यत्रि०या त्रि०ष्वमृ०द्धत्वाय०। आपो दे०वीर०ग्रेपु०वो अ०ग्रेगु०व इत्या०ह।
 रू०पमे०वासा०मे०तन्महि०मानं व्याच०ष्टे। अ०ग्रं इ०मं य०ज्ञं न०य०ताग्रे

यज्ञपतिमित्याह। अग्रं एव यज्ञं नयन्ति। अग्रं यज्ञपतिम्॥३७॥

युष्मानिन्द्रोऽवृणीत वृत्रतूर्यं यूयमिन्द्रमवृणीध्वं वृत्रतूर्यं इत्याह। वृत्रं हं हनिष्यन्निन्द्र आपो वव्रे। आपो हेन्द्र वव्रिरे। संज्ञामेवासामेतथ्सामानं व्याचष्टे। प्रोक्षिताः स्थेत्याह। तेनाऽऽपः प्रोक्षिताः। अग्रये वो जुष्टं प्रोक्षाम्यग्रीषोमाभ्यामित्याह। यथादेवतमेवैनान्प्रोक्षति। त्रिः प्रोक्षति। त्र्यावृद्धि यज्ञः॥३८॥

अथो रक्षसामपहत्यै। शुन्धध्वं दैव्याय कर्मणे देवयज्याया इत्याह। देवयज्याया एवैनानि शुन्धति। त्रिः प्रोक्षति। त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो मेध्यत्वाय। अवधूतं रक्षोऽवधूता अरातय इत्याह। रक्षसामपहत्यै। अदित्यास्त्वगसीत्याह। इयं वा अदितिः॥३९॥

अस्या एवैनत्त्वचं करोति। प्रति त्वा पृथिवी वेत्त्वित्याह प्रतिष्ठित्यै। पुरस्तात्प्रतीचीनग्रीवमुत्तरलोमोपस्तृणाति मेध्यत्वाय। तस्मात्पुरस्तात्प्रत्यञ्चः पशवो मेधमुपतिष्ठन्ते। तस्मात्प्रजा मृगं ग्राहुकाः। यज्ञो देवेभ्यो निलायत। कृष्णो रूपं कृत्वा। यत्कृष्णाजिने हविरध्यवहन्ति। यज्ञादेव तद्यज्ञं प्रयुङ्क्ते। हविषोऽस्कन्दाय॥४०॥

अधिषवणमसि वानस्पत्यमित्याह। अधिषवणमेवैनत्करोति। प्रति त्वाऽदित्यास्त्वग्वेत्त्वित्याह सयत्वाय। अग्नेस्तनूरसीत्याह। अग्नेर्वा एषा तनूः। यदोषधयः। वाचो विसर्जनमित्याह। यदा हि प्रजा ओषधीनामश्नन्ति। अथ वाचं विसृजन्ते। देववीतये त्वा

गृह्णामीत्याह॥४१॥

देवताभिरेवैनत्समर्धयति। अद्रिरसि वानस्पत्य इत्याह।
ग्रावाणमेवैनत्करोति। स इदं देवेभ्यो हव्यं सुशर्मि शमिष्वेत्याह।
शान्त्यै। हविष्कृदेहीत्याह। य एव देवानां हविष्कृतः। तान् ह्वयति।
त्रिह्वयति। त्रिषत्या हि देवाः। इषमावदोर्जमावदेत्याह॥४२॥

इषमेवोर्जं यजमाने दधाति। द्युमद्वदत वयं संङ्घातं
जेष्मेत्याह। भ्रातृव्याभिभूत्यै। मनोः श्रद्धादैवस्य यजमानस्या-
सुरग्री वाक्। यज्ञायुधेषु प्रविष्टाऽसीत्। तेऽसुरा यावन्तो
यज्ञायुधानामुद्वदतामुपशृण्वन्। ते पराभवन्। तस्मात्स्वानां
मध्येऽवसायं यजेत। यावन्तोऽस्य भ्रातृव्या यज्ञायुधानां-
मुद्वदतामुपशृण्वन्ति। ते परा भवन्ति। उच्चैः समाहन्त वा आह
विजित्यै॥४३॥

वृङ्क एषामिन्द्रियं वीर्यम्। श्रेष्ठं एषां भवति। वरुषवृद्धमसि
प्रति त्वा वरुषवृद्धं वेत्त्वित्याह। वरुषवृद्धा वा ओषधयः। वरुषवृद्धा
इषीकाः समृद्धौ। यज्ञं रक्षांस्यनु प्राविशन्। तान्यस्मा पशुभ्यो
निरवादयन्त। तुषैरोषधीभ्यः। परापूतं रक्षः परापूता अरातय
इत्याह। रक्षंसामपहत्यै॥४४॥

रक्षंसां भागोऽसीत्याह। तुषैरेव रक्षांसि निरवादयते। अप
उपस्पृशति मेध्यत्वायं। वायुर्वो विविनत्कित्याह। पवित्रं वै वायुः।

पुनात्येवैनान्। अन्तरिक्षादिव वा एते प्रस्कन्दन्ति। ये शूर्पात्।
देवो वः सविता हिरण्यपाणिः प्रतिगृह्णात्वित्याह प्रतिष्ठित्यै।
हविषोऽस्कन्दाय। त्रिष्फलीकर्तवा आह। त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो
मेध्यत्वाय॥४५॥

द्वाभ्यामुत्पुनाति रश्मयो नयन्त्यग्रे यज्ञपतिं यज्ञोऽदितिरस्कन्दाय गृह्णामीत्याह
वदेत्याह विजित्या अपहत्या अस्कन्दाय त्रीणि च॥—————[५]

अवधूतः रक्षोऽवधूता अरातय इत्याह। रक्षसामपहत्यै।
अदित्यास्त्वगसीत्याह। इयं वा अदितिः। अस्या एवैनत्त्वचं
करोति। प्रति त्वा पृथिवी वेत्त्वित्याह प्रतिष्ठित्यै। पुरस्तात्प्रतीचीन-
ग्रीवमुत्तरलोमोपस्तृणाति मेध्यत्वाय। तस्मात्पुरस्तात्प्रत्यञ्चः
पशवो मेधमुपतिष्ठन्ते। तस्मात्प्रजा मृगं ग्राहुकाः। यज्ञो देवेभ्यो
निलायत॥४६॥

कृष्णो रूपं कृत्वा। यत्कृष्णाजिने हविरधिपिनष्टि।
यज्ञादेव तद्यज्ञं प्रयुङ्के। हविषोऽस्कन्दाय। द्यावापृथिवी
सहास्ताम्। ते शम्यामात्रमेकमहर्व्येताः शम्यामात्रमेकमहः।
दिवः स्कम्भनिरसि प्रति त्वाऽदित्यास्त्वग्वेत्त्वित्याह।
द्यावापृथिव्योर्वीत्यै। धिषणाऽसि पर्वत्या प्रति त्वा दिवः
स्कम्भनिर्वेत्त्वित्याह। द्यावापृथिव्योर्विधृत्यै॥४७॥

धिषणाऽसि पार्वतेयी प्रति त्वा पर्वतिर्वेत्त्वित्याह।
द्यावापृथिव्योर्वृत्यै। देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्याह

प्रसूत्यै। अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह। अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू
 आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्त्यै। अधिवपामीत्याह।
 यथादेवतमेवैनानधि वपति। धान्यमसि धिनुहि देवानित्याह।
 एतस्य यजुषो वीर्येण॥४८॥

यावदेका देवता कामयते यावदेका। तावदाहुतिः प्रथते। न
 हि तदस्ति। यत्तावदेव स्यात्। यावञ्जुहोति। प्राणाय त्वाऽपानाय
 त्वेत्याह। प्राणानेव यजमाने दधाति। दीर्घामनु प्रसितिमायुषे
 धामित्याह। आयुरेवासमिन्दधाति। अन्तरिक्षादिव वा एतानि
 प्रस्कन्दन्ति। यानि दृषदः। देवो वः सविता हिरण्यपाणिः
 प्रतिगृह्णात्वित्याह प्रतिष्ठित्यै। हुविषोऽस्कन्दाय। असंवपन्ती
 पि०षाणूनि कुरुतादित्याह मेध्यत्वाय॥४९॥

निलायत विधृत्यै वीर्येण स्कन्दन्ति चत्वारि च॥ [६]

धृष्टिरसि ब्रह्म यच्छेत्याह धृत्यै। अपाग्नेऽग्निमामादं जहि
 निष्क्रव्यादं१ सेधा देवयजं वहेत्याह। य एवामात्क्रव्यात्।
 तमपहत्य। मेध्येऽग्नौ कपालमुपदधाति। निर्दग्धं२ रक्षो निर्दग्धा
 अरातय इत्याह। रक्षां३स्येव निर्दहति। अग्निवत्युपदधाति।
 अस्मिन्नेव लोके ज्योतिर्धत्ते। अङ्गारमधि वर्तयति॥५०॥

अन्तरिक्ष एव ज्योतिर्धत्ते। आदित्यमेवामुष्मिल्लोके
 ज्योतिर्धत्ते। ज्योतिष्मन्तोऽस्मा इमे लोका भवन्ति। य एवं

वेदं ध्रुवमसि पृथिवीं दृष्ट्वेत्याह। पृथिवीमेवैतेन दृष्ट्वेति।
धर्ममस्यन्तरिक्षं दृष्ट्वेत्याह। अन्तरिक्षमेवैतेन दृष्ट्वेति। धरुणमसि
दिवं दृष्ट्वेत्याह। दिवमेवैतेन दृष्ट्वेति॥५१॥

धर्मासि दिशो दृष्ट्वेत्याह। दिश एवैतेन दृष्ट्वेति।
इमानेवैतेलोकान्दृष्ट्वेति। दृष्ट्वेहन्तेऽस्मा इमे लोकाः प्रजया
पशुभिः। य एवं वेद। त्रीण्यग्रे कपालान्युपदधाति। त्रयं इमे
लोकाः। एषां लोकानामास्यै। एकमग्रे कपालमुप दधाति। एकं
वा अग्रे कपालं पुरुषस्य सम्भवति॥५२॥

अथ द्वे। अथ त्रीणि। अथ चत्वारि। अथाष्टौ। तस्मादष्टाकपालं
पुरुषस्य शिरः। यदेवं कपालान्युपदधाति। यज्ञो वै प्रजापतिः।
यज्ञमेव प्रजापतिश्च सङ्स्करोति। आत्मानमेव तथ्सङ्स्करोति।
तश्च सङ्स्कृतमात्मानम्॥५३॥

अमुष्मिल्लोकेऽनु परैति। यदष्टावुपदधाति। गायत्रिया
तथ्सम्मितम्। यन्नवं। त्रिवृता तत्। यद्दश। विराजा तत्।
यदेकादश। त्रिष्टुभा तत्। यद्वादश॥५४॥

जगत्या तत्। छन्दः सम्मितानि स उपदधत्कपालानि।
इमाँल्लोकाननुपूर्वं दिशो विधृत्यै दृष्ट्वेति। अथाऽऽयुः प्राणान्प्रजां
पशून् यजमाने दधाति। सजातानस्मा अभितौ बहुलान्करोति।
चितः स्थेत्याह। यथायजुरेवैतत्। भृगूणामङ्गिरसां तपसा
तप्यध्वमित्याह। देवतानामेवैनानि तपसा तपति। तानि ततः

संस्थिते। यानि घर्मे कपालान्युपचिन्वन्ति वेधस इति
चतुष्पदयुर्चा वि मुञ्चति। चतुष्पादः पशवः। पशुष्वेवोपरिष्ठात्प्रति
तिष्ठति॥५५॥

वर्तयति दिवमेवैतेन दृहति सम्भवति तं संस्कृतमात्मानं द्वादश
संस्थिते त्रीणि च॥ [७]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्याहु प्रसूत्यै। अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याहु।
अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याहु
यत्यै। सं वपामीत्याहु। यथादेवतमेवैनानि संवपति। समापो
अद्विरंगमत समोषधयो रसेनेत्याहु। आपो वा ओषधीर्जिन्वन्ति।
ओषधयोऽपो जिन्वन्ति। अन्या वा एतासामन्या जिन्वन्ति॥५६॥

तस्मादेवमाहु। स रेवतीर्जगतीभिर्मधुमतीर्मधुमतीभिः
सृज्यध्वमित्याहु। आपो वै रेवतीः। पशवो जगतीः। ओषधयो
मधुमतीः। आप ओषधीः पशून्। तानेवास्मा एकधा सृज्य
मधुमतः करोति। अद्भ्यः परि प्रजाताः स्थ समद्भिः पृच्यध्वमिति
पर्याप्तावयति। यथा सुवृष्ट इमामनुविसृत्य॥५७॥

आप ओषधीर्महयन्ति। तादृगेव तत्। जनयत्यै त्वा
संयौमीत्याहु। प्रजा एवैतेन दाधार। अग्नयै त्वाऽग्नीषोमाभ्यामित्याहु
व्यावृत्यै। मुखस्य शिरोऽसीत्याहु। यज्ञो वै मुखः। तस्यैतच्छिरः।
यत्पुरोडाशः। तस्मादेवमाहु॥५८॥

घर्मोऽसि विश्वायुरित्याहु। विश्वमेवायुर्यजमाने दधाति। उरु

प्रथस्वोरु ते यज्ञपतिः प्रथतामित्याह। यजमानमेव प्रजया पशुभिः
प्रथयति। त्वचं गृहीष्वेत्याह। सर्वमेवैनं सतनुं करोति। अथाऽऽप
आनीय परिमार्ष्टि। मांस एव तत्त्वचं दधाति। तस्मात्त्वचा मांसं
छन्नम्। घर्मो वा एषोऽशान्तः॥५९॥

अर्धमासेऽर्धमासे प्रवृज्यते। यत्पुरोडाशः। स ईश्वरो
यजमानं शुचा प्रदहः। पर्यग्निं करोति। पशुमेवैनमकः।
शान्त्या अप्रदाहाय। त्रिः पर्यग्निं करोति। त्र्यावृद्धिं यज्ञः। अथो
रक्षसामपहत्यै। अन्तरितं रक्षोऽन्तरिता अरातय इत्याह॥६०॥

रक्षसामन्तरहित्यै। पुरोडाशं वा अधिश्रितं रक्षांस्य-
जिघांसन्। दिवि नाको नामाग्नी रक्षोहा। स एवास्माद्रक्षांस्य-
पाहन्। देवस्त्वां सविता श्रपयत्वित्याह। सवितृप्रसूत एवैनं
श्रपयति। वर्षिष्ठे अधि नाक इत्याह। रक्षसामपहत्यै। अग्निस्ते
तनुवं माऽतिधागित्याहाऽनतिदाहाय। अग्ने हव्यं रक्षस्वेत्याह
गुप्त्यै॥६१॥

अविदहन्तः श्रपयतेति वाचं विसृजते। यज्ञमेव हवींष्यभि-
व्याहृत्य प्रतनुते। पुरोरुचमविदाहाय शृत्यै करोति। मस्तिष्को
वै पुरोडाशः। तं यन्नाभिं वासयेत्। आविर्मस्तिष्कः स्यात्।
अभिवासयति। तस्माद्बुहा मस्तिष्कः। भस्मेनाऽभिवासयति।
तस्मान्मांसेनास्थिं छन्नम्॥६२॥

वेदेनाभिवासयति। तस्मात्केशैः शिरश्छुन्नम्। अखलति-
भावुको भवति। य एवं वेद। पशोर्वै प्रतिमा पुरोडाशः। स
नायजुष्कमभिवास्यः। वृथैव स्यात्। ईश्वरा यजमानस्य पशवः
प्रमेतोः। सं ब्रह्मणा पृच्यस्वेत्याह। प्राणा वै ब्रह्म॥६३॥

प्राणाः पशवः। प्राणैरेव पशून्सम्पृणक्ति। न प्रमायुका भवन्ति।
यजमानो वै पुरोडाशः। प्रजा पशवः पुरीषम्। यदेवमभिवासयति।
यजमानमेव प्रजया पशुभिः समर्धयति। देवा वै हविर्भृत्वाऽब्रुवन्।
कस्मिन्निदं म्रक्ष्यामह इति। सोऽग्निरब्रवीत्॥६४॥

मयि तनूः सं निधध्वम्। अहं वस्तं जनयिष्यामि।
यस्मिन्म्रक्ष्यध्व इति। ते देवा अग्नौ तनूः सन्त्यदधत। तस्मादाहुः।
अग्निः सर्वा देवता इति। सोऽङ्गारेणाऽऽपः। अभ्यंपातयत्। ततं
एकतोऽजायत। स द्वितीयमभ्यंपातयत्॥६५॥

ततो द्वितोऽजायत। स तृतीयमभ्यंपातयत्। ततस्त्रितो-
ऽजायत। यदद्ध्योऽजायन्त। तदाप्यानामाप्यत्वम्। यदात्मभ्यो-
ऽजायन्त। तदात्म्यानामात्म्यत्वम्। ते देवा आप्येष्वमृजत। आप्या
अमृजत् सूर्याभ्युदिते। सूर्याभ्युदितः सूर्याभिनिमृक्ते॥६६॥

सूर्याभिनिमृक्तः कुनखिनिं। कुनखी श्यावदति। श्यावदन्नग्र-
दिधिषौ। अग्रदिधिषुः परिवित्ते। परिवित्तो वीरहणिं। वीरहा
ब्रह्महणिं। तद्ब्रह्महणं नात्यच्यवत। अन्तर्वेदि निनयत्यवरुद्धौ।
उल्मुकेनाभि गृह्णाति शृतत्वायं। शृतकामा इव हि देवाः॥६७॥

अन्या जिन्वन्त्यनु विसृत्यैवमाहाशान्त आह गुप्त्यै छुन्नं ब्रह्माब्रवीद्वितीयमभ्यपातय
देवाः॥ _____[८]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति स्फ्यमादत्ते प्रसूत्यै।
अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह। अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू आस्ताम्।
पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै। आदद इन्द्रस्य बाहुरसि दक्षिण
इत्याह। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति। सहस्रभृष्टिः शततेजा
इत्याह। रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे। वायुरसि तिग्मतेजा
इत्याह। तेजो वै वायुः॥६८॥

तेज एवास्मिन्दधाति। विषाद्वै नामासुर आसीत्। सोऽविभेत्।
यज्ञेन मा देवा अभिभविष्यन्तीति। स पृथिवीमभ्यवमीत्। सा
मेध्याऽभवत्। अथो यदिन्द्रो वृत्रमहन्। तस्य लोहितं पृथिवीमनु
व्यधावत्। सा मेध्याऽभवत्। पृथिवि देवयजनीत्याह॥६९॥

मेध्यामेवैनां देवयजनीं करोति। ओषध्यास्ते मूलं
मा हिंसिषमित्याह। ओषधीनामहिंसायै। व्रजं गच्छ
गोस्थानमित्याह। छन्दांसि वै व्रजो गोस्थानः। छन्दांस्येवास्मै
व्रजं गोस्थानं करोति। वर्षतु ते द्यौरित्याह। वृष्टिर्वै द्यौः।
वृष्टिमेवाव रुन्धे। बधान देव सवितः परमस्यां परावतीत्याह॥७०॥

द्यौ वाव पुरुषौ। यं चैव द्वेष्टि। यश्चैनं द्वेष्टि। तावुभौ
बध्नाति परमस्यां परावति शतेन पाशैः। योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं

द्विष्मस्तमतो मा मौगित्याहानिमुत्तये। अरुरुर्वै नामासुर आसीत्।
स पृथिव्यामुपमृत्तोऽशयत्। तं देवा अपहृतोऽरुरुः पृथिव्या इति
पृथिव्या अपाघ्नन्। भ्रातृव्यो वा अरुरुः। अपहृतोऽरुरुः पृथिव्या
इति यदाह॥७१॥

भ्रातृव्यमेव पृथिव्या अपहन्ति। तेऽमन्यन्त। दिवं वा अयमितः
पतिष्यतीति। तमरुरुस्ते दिवं माऽस्कानिति दिवः पर्यबाधन्त।
भ्रातृव्यो वा अरुरुः। अरुरुस्ते दिवं मा स्कानिति यदाह। भ्रातृव्यमेव
दिवः परिबाधते। स्तम्बयजुरहरति। पृथिव्या एव भ्रातृव्यमपहन्ति।
द्वितीयः हरति॥७२॥

अन्तरिक्षादेवैनमपहन्ति। तृतीयः हरति। दिव एवैनमपहन्ति।
तूष्णीं चतुर्थः हरति। अपरिमितादेवैनमपहन्ति। असुराणां वा
इयमग्र आसीत्। यावदासीनः परापश्यति। तावद्देवानाम्। ते देवा
अब्रुवन्। अस्त्वेव नोऽस्यामपीति॥७३॥

कयन्नो दास्यथेति। यावत्स्वयं परिगृह्णीथेति। ते वसवस्त्वेति
दक्षिणतः पर्यगृह्णन्। रुद्रास्त्वेति पश्चात्। आदित्यास्त्वेत्युत्तरतः।
तेऽग्निना प्राञ्चोऽजयन्। वसुभिर्दक्षिणा। रुद्रैः प्रत्यञ्चः।
आदित्यैरुदञ्चः। यस्यैवं विदुषो वेदिं परिगृह्णन्ति॥७४॥

भवत्यात्मना। पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति। देवस्य सवितुः सव
इत्याह प्रसूत्यै। कर्म कृण्वन्ति वेधस इत्याह। इषितः हि कर्म

क्रियते। पृथिव्यै मेध्यं चामेध्यं च व्युदक्रामताम्। प्राचीनमुदीचीनं मेध्यम्। प्रतीचीनं दक्षिणाऽमेध्यम्। प्राचीमुदीचीं प्रवृणां करोति। मेध्यामेवेनां देवयजनीं करोति॥ ७५॥

प्राञ्चौ वेद्यः सावुन्नयति। आहवनीयस्य परिगृहीत्यै। प्रतीची श्रोणी। गार्हपत्यस्य परिगृहीत्यै। अथो मिथुनत्वाय। उद्धन्ति। यदेवास्या अमेध्यम्। तदपहन्ति। उद्धन्ति। तस्मादोषधयः पराभवन्ति॥ ७६॥

मूलं छिनत्ति। भ्रातृव्यस्यैव मूलं छिनत्ति। मूलं वा अतितिष्ठद्रक्षाऽस्यनूत्पिपते। यद्धस्तेन छिन्द्यात्। कुनखिनीः प्रजाः स्युः। स्फ्येन छिनत्ति। वज्रो वै स्फ्यः। वज्रेणैव यज्ञाद्रक्षाऽस्यपहन्ति। पितृदेवत्याऽतिखाता। इयतीं खनति॥ ७७॥

प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मिताम्। वेदिदेवेभ्यो निलायत। तां चतुरङ्गुलेऽन्वविन्दन्। तस्माच्चतुरङ्गुलं खेयां। चतुरङ्गुलं खनति। चतुरङ्गुले ह्योषधयः प्रतितिष्ठन्ति। आ प्रतिष्ठायै खनति। यजमानमेव प्रतिष्ठां गमयति। दक्षिणतो वर्षीयसीं करोति। देवयजनस्यैव रूपमकः॥ ७८॥

पुरीषवतीं करोति। प्रजा वै पशवः पुरीषम्। प्रजयैवैनं पशुभिः पुरीषवन्तं करोति। उत्तरं परिग्राहं परिगृह्णाति। एतावती वै पृथिवी। यावती वेदिः। तस्या एतावत एव भ्रातृव्यं निर्भज्य। आत्मन

उत्तरं परिग्राहं परिगृह्णाति। ऋतमस्यृतसदनमस्यृतश्रीरसीत्याह।
यथायजुरेवैतत्॥७९॥

क्रूरमिव वा एतत्करोति। यद्वेदिं करोति। धा असि स्वधा
असीति योयुष्यते शान्त्यै। उर्वी चासि वस्वी चासीत्याह।
उर्वीमेवैनां वस्वीं करोति। पुरा क्रूरस्य विसृपो विरप्शिन्नित्याह
मेध्यत्वाय। उदादाय पृथिवीं जीरदानुर्यामैरयं चन्द्रमसि
स्वधाभिरित्याह। यदेवास्या अमेध्यम्। तदपहत्य। मेध्यां
देवयजनीं कृत्वा॥८०॥

यददश्चन्द्रमसि मेध्यम्। तदस्यामेरयति। तां धीरांसो
अनुदृश्य यजन्त इत्याहानुख्यात्यै। प्रोक्षणीरा सादय।
इध्माबर्हिरुपसादय। सुवं च सुचंश्च सम्मृद्धि। पत्नीं
सन्नह्य। आज्येनोदेहीत्याहानुपूर्वतायै। प्रोक्षणीरा सादयति। आपो
वै रक्षोघ्नीः॥८१॥

रक्षसामपहत्यै। स्फ्यस्य वर्त्मन्त्सादयति। यज्ञस्य सन्तत्यै।
उवाच हासितो देवलः। एतावतीर्वा अमुष्मिल्लोक आपं आसन्।
यावतीः प्रोक्षणीरिति। तस्माद्ब्रह्मीरासाद्याः। स्फ्यमुदस्यन्। यं
द्विष्यात्तं ध्यायेत्। शुचैवैनमर्पयति॥८२॥

वै वायुराह परावतीत्याहाह द्वितीयं हरतीति परिगृह्णन्ति देवयजनीं करोति
भवन्ति खनत्यकरेतत्कृत्वा रक्षोघ्नीरर्पयति॥ [९]

वज्रो वै स्फ्यः। यदन्वञ्चं धारयेत्। वज्रेऽध्वर्युः क्षण्वीत।
 पुरस्तात्तिर्यञ्चं धारयति। वज्रो वै स्फ्यः। वज्रेणैव यज्ञस्य
 दक्षिणतो रक्षाऽस्यपहन्ति। अग्निभ्यां प्राचञ्च प्रतीचञ्च।
 स्फ्येनोदीचञ्चाधराचञ्च। स्फ्येन वा एष वज्रेणास्यै पाप्मानं
 भ्रातृव्यमपहत्य। उत्क्रेऽधि प्रवृश्चति॥८३॥

यथोपधायं वृश्चन्त्येवम्। हस्ताववं नेनित्ते। आत्मानमेव
 पवयते। स्फ्यं प्रक्षालयति मेध्यत्वायं। अथो पाप्मनं एव
 भ्रातृव्यस्य न्यङ्गं छिनत्ति। इध्माबृहिरुपसादयति युक्त्यै।
 यज्ञस्य मिथुनत्वायं। अथो पुरोरुचमेवैतां दधाति। उत्तरस्य
 कर्मणोऽनुख्यात्यै। न पुरस्तात्प्रत्यगुपसादयेत्॥८४॥

यत्पुरस्तात्प्रत्यगुपसादयेत्। अन्यत्राऽऽहुतिपथादिध्मं प्रति-
 पादयेत्। प्रजा वै बृहिः। अपराध्रुयाद्वृहिषां प्रजानां प्रजननम्।
 पश्चात्प्रागुपसादयति। आहुतिपथेनेध्मं प्रतिपादयति। सम्प्रत्येव
 बृहिषां प्रजानां प्रजननमुपैति। दक्षिणमिध्मम्। उत्तरं बृहिः।
 आत्मा वा इध्मः। प्रजा बृहिः। प्रजा ह्यात्मन उत्तरतरा तीर्थे।
 ततो मेधमुपनीयं। यथादेवतमेवैनत्प्रतिष्ठापयति। प्रति तिष्ठति
 प्रजयां पशुभिर्यजमानः॥८५॥

वृश्चति सादयेदिध्मः पञ्च च॥ _____ [१०]

तृतीयस्यां देवस्यांश्चपशुं यो वै पूर्वेषुः कर्मणे वामिन्द्रो वृत्रमहन्सोऽपोऽवधूतं धृष्टिदेवस्येत्याह सं

वंपामि देवस्य स्फ्यमा दंदे वज्रो वै स्फ्यो दश॥१०॥

तृतीयस्यां यज्ञस्यानतिरेकाय पवित्रंवत्यध्वर्युं चाधिषवणमस्यन्तरिक्ष एव रक्षंसामन्तर्हित्यै द्वौ वाव पुरुषौ
यद्दक्षन्द्रमसि मेध्यं पञ्चाशीतिः॥८५॥

तृतीयस्यां यजमानः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके द्वितीयः
प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः ॥

प्रत्युष्टं रक्षः प्रत्युष्टा अरांतय इत्याह। रक्षंसामपहृत्यै।
अग्नेर्वस्तेर्जिष्ठेन तेजसा निष्टपामीत्याह मेध्यत्वाय। सुचः
सम्मार्ष्टि। सुवमग्रे। पुमांसमेवाभ्यः सश्यति मिथुनत्वाय। अथ
जुहूम। अथोपभृतम्। अथ ध्रुवाम्। असौ वै जुहूः॥१॥

अन्तरिक्षमुपभृत्। पृथिवी ध्रुवा। इमे वै लोकाः सुचः। वृष्टिः
सम्मार्जनानि। वृष्टिर्वा इमाँल्लोकाननुपूर्वं कल्पयति। ते ततः क्लृप्ताः
समेधन्ते। समेधन्तेऽस्मा इमे लोकाः प्रजयां पशुभिः। य एवं वेद।
यदि कामयेत वर्षुकः पर्जन्यः स्यादिति। अग्रतः सम्मृज्यात्॥२॥

वृष्टिमेव नि यच्छति। अवाचीनां ग्रा हि वृष्टिः। यदि
कामयेतावर्षुकः स्यादिति। मूलतः सम्मृज्यात्। वृष्टिमेवोद्यच्छति।
तदु वा आहुः। अग्रत एवोपरिष्ठात्सम्मृज्यात्। मूलतोऽधस्तात्।
तदनुपूर्वं कल्पते। वर्षुको भवतीति॥३॥

प्राचीमभ्याकारम्। अग्रैरन्तरतः। एवमिव ह्यन्नमद्यते।
अथो अग्राद्वा ओषधीनामूर्जं प्रजा उपजीवन्ति। ऊर्जं
एवान्नाद्यस्यावरुद्धौ। अधस्तात्प्राचीम्। दण्डमुत्तमतः। मूलं न मूलं
प्रतिष्ठित्यै। तस्मादरुत्तौ प्राश्न्युपरिष्ठाल्लोमानि। प्रत्यश्न्यधस्तात्॥४॥

सुगृह्येषा। प्राणो वै सुवः। जुहूर्दक्षिणो हस्तः। उपभृत्सुव्यः।
 आत्मा ध्रुवा। अन्नं सम्मार्जनानि। मुखतो वै प्राणोऽपानो भूत्वा।
 आत्मानमन्नं प्रविश्य। बाह्यतस्तनुवः शुभयति। तस्मात्सुवमेवाग्रे
 सम्मार्ष्टि। मुखतो हि प्राणोऽपानो भूत्वा। आत्मानमन्नमाविशति।
 तौ प्राणापानौ। अव्यर्धुकः प्राणापानाभ्यां भवति। य एवं वेद॥५॥
 जुहूर्मृज्याद्भवतीति प्रत्यश्च्यधस्तान्मार्ष्टि पञ्च च॥ [१]

दिवः शिल्पमवततम्। पृथिव्याः ककुभिं श्रितम्। तेन वयः
 सहस्रं बलशेन। सुपत्नं नाशयामसि स्वाहेति सुखसम्मार्जनान्यग्नौ
 प्र हरति। आपो वै दर्भाः। रूपमेवैषामेतन्महिमानं व्याचष्टे।
 अनुष्टुभर्चा। आनुष्टुभः प्रजापतिः। प्राजापत्यो वेदः। वेदस्याग्रः
 सुखसम्मार्जनानि॥६॥

स्वेनैवैनानि छन्दसा। स्वयां देवतया समर्धयति। अथो
 ऋग्वाव योषां। दर्भो वृषां। तन्मिथुनम्। मिथुनमेवास्य तद्यज्ञे
 करोति प्रजननाय। प्रजायते प्रजयां पशुभिर्यजमानः। तान्येके
 वृथैवापांस्यन्ति। तत्तथा न कार्यम्। आरब्धस्य यज्ञियस्य कर्मणः
 सविदोहः॥७॥

यद्यैनानि पशवोऽभि तिष्ठेयुः। न तत्पशुभ्यः कम्।
 अद्धिर्मार्जयित्वोत्क्रे न्यस्येत्। यद्वै यज्ञियस्य कर्मणो-
 ऽन्यत्राऽऽहुतीभ्यः सन्तिष्ठते। उत्करो वाव तस्य प्रतिष्ठा। एतां

हि तस्मै॑ प्रति॒ष्ठां दे॒वाः स॒मभ॑रन्। यद॒द्विर्मा॑र्जयति। तेन॑ शा॒न्तम्।
यदु॑त्क॒रे न्य॒स्यति॑। प्र॒ति॒ष्ठामे॒वैनानि॑ तद॒गम॑यति॥८॥

प्रति॑ तिष्ठति प्र॒जया॑ प॒शुभि॑र्यज॒मानः। अथो॑ स्त॒म्बस्य॑
वा ए॒तद्रूप॑म्। यथ्सु॑ख्स॒म्मार्ज॑नानि। स्त॒म्बशो॒ वा ओष॑धयः।
तासां॑ जरत्क॒क्षे प॒शवो॑ न र॑मन्ते। अप्रि॑यो ह्येषां॑ जरत्क॒क्षः।
याव॑दप्रियो ह॒ वै ज॑रत्क॒क्षः प॑शूनाम्। ताव॑दप्रियः प॒शूनां॑
भ॑वति। यस्यै॒तान्य॒न्यत्रा॒ग्नेर्द॑धति। न॒व॒दाव्या॑सु वा ओष॑धीषु प॒शवो॑
रम॑न्ते॥९॥

न॒व॒दा॒वो ह्येषां॑ प्रि॒यः। याव॑त्प्रियो ह॒ वै न॑वदा॒वः
प॑शूनाम्। ताव॑त्प्रियः प॒शूनां॑ भ॑वति। यस्यै॒तान्य॒ग्नौ प्र॑हर॑न्ति।
तस्मा॑दे॒तान्य॒ग्नावे॒व प्र॑हरेत्। य॒तरस्मि॑न्थ्स॒म्मृज्या॑त्। प॒शूनां॑ धृ॒त्यै।
यो भू॒ताना॑मधि॒पतिः॑। रु॒द्रस्त॑न्तिच॒रो वृषा॑। प॒शून्स्मा॑कं मा
हि॑सीः। ए॒तद॑स्तु हु॒तं तव॑ स्वाहेत्य॑ग्निस॒म्मार्ज॑नान्य॒ग्नौ प्र॑हर॑ति।
ए॒षा वा ए॒तेषां॑ योनिः॑। ए॒षा प्र॑ति॒ष्ठा। स्वामे॒वैनानि॑ योनिम्। स्वां
प्र॑ति॒ष्ठां ग॑मयति। प्रति॑ तिष्ठति प्र॒जया॑ प॒शुभि॑र्यज॒मानः॥१०॥
वे॒दस्या॒ग्रं सु॑ख्स॒म्मार्ज॑नानि विदो॒हो ग॑मयति प॒शवो॑ रमन्ते हि॑सीः षट्
च॑॥

[२]

अय॑ज्ञो वा ए॒षः। योऽप॒त्नीकः॑। न प्र॒जाः प्र॒जाये॑रन्।
प॒त्न्यन्वा॑स्ते। य॒ज्ञमे॒वाकः॑। प्र॒जानां॑ प्र॒जन॑नाय। यत्तिष्ठ॑न्ती

सन्नह्येता प्रियं ज्ञातिः रुन्ध्यात् आसीना सन्नह्यते आसीना
ह्येषा वीर्यं करोति ॥११॥

यत्पश्चात्प्राच्यन्वासीत अनया समदन्दधीत देवानां पत्न्या
समदन्दधीत देशादक्षिणत उदीच्यन्वास्ते आत्मनो गोपीथाय
आशासाना सौमनसमित्याह मेध्यामेवैनां केवलीं कृत्वा आशिषा
समर्धयति अग्नेरनुव्रता भूत्वा सन्नह्ये सुकृताय कमित्याह एतद्वै
पत्न्यै व्रतोपनयनम् ॥१२॥

तेनैवैनां व्रतमुपनयति तस्मादाहुः यश्चैवं वेद यश्च न
योक्त्रमेव युते यमन्वास्ते तस्यामुष्मिल्लोके भवतीति योक्त्रेण
यद्योक्त्रम् स योगः यदास्ते स क्षेमः ॥१३॥

योगक्षेमस्य क्लृप्त्यै युक्तं क्रियाता आशीः कामे युज्याता
इति आशिषः समृद्धौ ग्रन्थिं ग्रन्थाति आशिषं एवास्यां परि
गृह्णाति पुमान् वै ग्रन्थिः स्त्री पत्नी तन्मिथुनम् मिथुनमेवास्य
तद्यज्ञे करोति प्रजननाय प्र जायते प्रजयां पशुभिर्यजमानः ॥१४॥

अथो अर्धो वा एष आत्मनः यत्पत्नी यज्ञस्य धृत्या
अशिथिलं भावाय सुप्रजसंस्त्वा वयः सुपत्नीरुपं सेदिमेत्याह
यज्ञमेव तन्मिथुनीकरोति ऊनेऽतिरिक्तं धीयाता इति प्रजात्यै
महीनां पयोऽस्योषधीनां रस इत्याह रूपमेवास्यैतन्महिमानं
व्याचष्टे तस्य तेऽक्षीयमाणस्य निर्वपामि देवयज्याया इत्याह

आमेवैतामा शास्ते॥१५॥

करोति व्रतोपनयनं क्षेमो यजमानः शास्ते॥ [३]

घृतं च वै मधुं च प्रजापतिरासीत्। यतो मध्वासीत्। ततः प्रजा असृजत। तस्मान्मधुषि प्रजननमिवास्ति। तस्मान्मधुषा न प्रचरन्ति। यातयाम् हि। आज्येन प्रचरन्ति। यज्ञो वा आज्यम्। यज्ञेनैव यज्ञं प्रचरन्त्ययातयामत्वाय। पत्यवेक्षते॥१६॥

मिथुनत्वाय प्रजात्यै। यद्वै पत्नी यज्ञस्य करोति। मिथुनं तत्। अथो पत्न्या एवैष यज्ञस्यान्वारम्भोऽनवच्छित्यै। अमेध्यं वा एतत्करोति। यत्पत्यवेक्षते। गार्हपत्येऽधि श्रयति मेध्यत्वाय। आहवनीयमभ्युद्ववति। यज्ञस्य सन्तत्यै। तेजोऽसि तेजोऽनु प्रेहीत्याह॥१७॥

तेजो वा अग्निः। तेज आज्यम्। तेजसैव तेजः समर्धयति। अग्निस्ते तेजो मा विनैदित्याहाहिंसायै। स्फ्यस्य वर्त्मन्त्सादयति। यज्ञस्य सन्तत्यै। अग्नेर्जिह्वाऽसि सुभूर्देवानामित्याह। यथायजुरेवैतत्। धाम्नेधाम्ने देवेभ्यो यजुषेयजुषे भवेत्याह। आमेवैतामा शास्ते॥१८॥

तद्वा अतः पवित्राभ्यामेवोत्पुनाति। यजमानो वा आज्यम्। प्राणापानौ पवित्रे। यजमान एव प्राणापानौ दधाति। पुनराहारम्। एवमिव हि प्राणापानौ सञ्चरतः। शुक्रमसि ज्योतिरसि तेजोऽसीत्याह। रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे। त्रिर्यजुषा। त्रयं इमे

लोकाः॥१९॥

ए॒षां लो॒काना॒माप्त्यै॑। त्रिः। त्र्या॑वृद्धि॒ यज्ञः। अथो॑ मेध्य॒त्वाय॑।
अथाऽऽज्य॑वतीभ्याम॒पः। रू॒पमे॒वासा॑मेतद्वर्णं॑ दधाति। अपि॒ वा
उ॒ताऽऽहुः॑। यथा॑ ह॒ वै योषा॑ सुवर्णं॒५ हिर॑ण्यं पेश॒लं बिभ्र॑ती
रूपा॒ण्यास्तै॑। ए॒वमे॒ता ए॒तर॑हीति॑। आपो॒ वै सर्वा॑ दे॒वताः॥२०॥

ए॒षा हि वि॒श्वेषां॑ दे॒वानां॑ त॒नूः। यदाज्य॑म्। तत्रो॒भयो॑र्मीमा॒५सा।
जा॒मि स्यात्। यद्यजु॑षाऽऽज्यं॑ यजु॑षाऽप॒ उ॒त्पुनी॑यात्। छन्द॑साऽप॒
उ॒त्पुना॑त्यजा॒मित्वा॑य। अथो॑ मिथुन॒त्वाय॑। सा॒वि॒त्रि॒यर्चा॑।
स॒वि॒तृप्र॑सूतं मे॒ कर्मा॑सदिति॑। स॒वि॒तृप्र॑सूतमे॒वास्य॑ कर्म॒ भवति॑।
प॒च्छो गा॑यत्रिया॒ त्रि॒ष्षमृ॑द्ध॒त्वाय॑। अ॒द्भिरे॒वौष॑धीः सं न॑यति।
ओष॑धीभिः प॒शून्। प॒शुभि॑र्यज॒मान॑म्। शुक्रं॑ त्वा॒ शुक्रा॑यां
ज्योति॑स्त्वा॒ ज्योति॑ष्य॒र्चिस्त्वा॒र्चिषी॑त्याह॒ सर्व॒त्वाय॑। पर्या॑प्त्या॒
अन॑न्तरायाय॥२१॥

ईक्ष॑त आ॒ह शा॑स्ते लो॒का दे॒वता॑ भवति॒ षट् च॑॥—————[४]

दे॒वा॒सुराः॑ संय॑न्ता आसन्। स ए॒तमिन्द्र॑ आज्य॑स्यावका॒शम॑-
पश्य॑त्। तेनावैक्ष॑त। ततो॑ दे॒वा अभ॑वन्। पराऽसुराः॑। य ए॒वं
वि॒द्वानाज्य॑मवेक्ष॑ते। भव॑त्यात्मना॑। परा॑ऽस्य॒ भ्रातृ॑व्यो भवति।
ब्र॒ह्म॒वादि॑नो॒ वद॑न्ति। यदाज्ये॑नान्यानि॒ हवी॑ऽष्य॒भिघा॑रयति॥२२॥

अथ॒ केनाऽऽज्य॑मिति॑। स॒त्येने॑ति॒ ब्रूया॑त्। चक्षु॑र्वै स॒त्यम्।

सत्येनैवैनदभि धारयति। ईश्वरो वा एषोऽन्धो भवितोः। यश्चक्षुषा-
ऽऽज्यमवेक्षते। निमील्यावेक्षेत। दाधारात्मश्चक्षुः। अभ्याज्यं
धारयति। आज्यं गृह्णाति॥२३॥

छन्दांसि वा आज्यम्। छन्दांस्येव प्रीणाति। चतुर्जुहां
गृह्णाति। चतुष्पादः पशवः। पशून्नेवाव रुन्धे। अष्टावुपभृतिं।
अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्रः प्राणः। प्राणमेव पशुषु दधाति।
चतुर्ध्रुवायाम्॥२४॥

चतुष्पादः पशवः। पशुष्वेवोपरिष्ठात्प्रति तिष्ठति।
यजमानदेवत्या वै जुहूः। भ्रातृव्यदेवत्योपभृत्। चतुर्जुहां गृह्णभूयो
गृह्णीयात्। अष्टावुपभृतिं गृह्णन्कनीयः। यजमानायैव भ्रातृव्यमुपस्तिं
करोति। गौर्वै सुचः। चतुर्जुहां गृह्णाति। तस्माच्चतुष्पदी॥२५॥

अष्टावुपभृतिं। तस्मादष्टाशफा। चतुर्ध्रुवायाम्। तस्माच्चतुः
स्तना। गामेव तथ्संस्करोति। साऽस्मै सःस्कृतेषमूर्जं दुहे।
यज्जुहां गृह्णाति। प्रयाजेभ्यस्तत्। यदुपभृतिं। प्रयाजानूयाजेभ्यस्तत्।
सर्वस्मै वा एतद्यज्ञाय गृह्यते। यद्ध्रुवायामाज्यम्॥२६॥

अभिधारयति गृह्णाति ध्रुवायां चतुष्पदी प्रयाजानूयाजेभ्यस्तद्वे च॥—[५]

आपो देवीरग्रेषुवो अग्रेषुव इत्याह। रूपमेवासांमेतन्महि-
मानं व्याचष्टे। अग्रं इमं यज्ञं नयताग्रे यज्ञपतिमित्याह। अग्रं
एव यज्ञं नयन्ति। अग्रे यज्ञपतिम्। युष्मानिन्द्रोऽवृणीत वृत्रतूर्ये

यूयमिन्द्रमवृणीध्वं वृत्रतूर्य इत्याह। वृत्रं हं हनिष्यन्निन्द्र आपो वव्रे। आपो हेन्द्रं वव्रिरे। संज्ञामेवासांमेतत्सामानं व्याचष्टे। प्रोक्षिताः स्थेत्याह॥२७॥

तेनाऽऽपुः प्रोक्षिताः। अग्निर्देवेभ्यो निलायत। कृष्णो रूपं कृत्वा। स वनस्पतीन्प्राविशत्। कृष्णोऽस्याखरेष्ठोऽग्नये त्वा स्वाहेत्याह। अग्नये एवैनं जुष्टं करोति। अथो अग्नेरेव मेधमव रुन्धे। वेदिरसि बर्हिषे त्वा स्वाहेत्याह। प्रजा वै बर्हिः। पृथिवी वेदिः॥२८॥

प्रजा एव पृथिव्यां प्रतिष्ठापयति। बर्हिरसि सुगन्धस्त्वा स्वाहेत्याह। प्रजा वै बर्हिः। यजमानः सुचः। यजमानमेव प्रजासु प्रतिष्ठापयति। दिवे त्वाऽन्तरिक्षाय त्वा पृथिव्यै त्वेति बर्हिरासाद्य प्रोक्षति। एभ्य एवैनल्लोकेभ्यः प्रोक्षति। अथ ततः सह सुचा पुरस्तात्प्रत्यञ्च ग्रन्थिं प्रत्युक्षति। प्रजा वै बर्हिः। यथा सूर्यै काल आपः पुरस्ताद्यन्ति॥२९॥

तादृगेव तत्। स्वधा पितृभ्य इत्याह। स्वधाकारो हि पितृणाम्। ऊर्ध्वं बर्हिषद्भ्य इति दक्षिणायै श्रोणोरोत्तरस्यै निनयति सन्तत्यै। मासा वै पितरो बर्हिषदः। मासानेव प्रीणाति। मासा वा ओषधीर्वर्धयन्ति। मासाः पचन्ति समृद्धौ। अनतिस्कन्दन् ह पर्जन्यो वर्षति। यत्रैतदेवं क्रियते॥३०॥

ऊर्जा पृथिवीं गच्छतेत्याह। पृथिव्यामेवोर्जं दधाति।

तस्मात्पृथिव्या ऊर्जा भुञ्जते। ग्रन्थिं वि स्रंसयति। प्रजनयत्येव
तत्। ऊर्ध्वं प्राञ्चमुद्गूढं प्रत्यञ्चमा यच्छति। तस्मात्प्राचीनं रेतो
धीयते। प्रतीचीः प्रजा जायन्ते। विष्णोः स्तूपोऽसीत्याह। यज्ञो वै
विष्णुः॥ ३१॥

यज्ञस्य धृत्यै। पुरस्तात्प्रस्तरं गृह्णाति। मुख्यमेवैनं करोति।
इयन्तं गृह्णाति। प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मितम्। इयन्तं गृह्णाति।
यज्ञपुरुषा सम्मितम्। इयन्तं गृह्णाति। एतावद्वै पुरुषे वीर्यम्।
वीर्यसम्मितम्॥ ३२॥

अपरिमितं गृह्णाति। अपरिमितस्यावरुद्धौ। तस्मिन्पवित्रे
अपि सृजति। यजमानो वै प्रस्तरः। प्राणापानौ पवित्रौ।
यजमान एव प्राणापानौ दधाति। ऊर्णाम्रदसं त्वा स्तृणामीत्याह।
यथायजुरेवैतत्। स्वासस्थं देवेभ्य इत्याह। देवेभ्य एवैनंस्वासस्थं
करोति॥ ३३॥

बर्हिः स्तृणाति। प्रजा वै बर्हिः। पृथिवी वेदिः। प्रजा
एव पृथिव्यां प्रतिष्ठापयति। अनतिदृश्नं स्तृणाति। प्रजयैवैनं
पशुभिरनतिदृश्नं करोति। धारयन्प्रस्तरं परिधीन्परि दधाति।
यजमानो वै प्रस्तरः। यजमान एव तथस्वयं परिधीन्परि दधाति।
गन्धर्वोऽसि विश्वावसुरित्याह॥ ३४॥

विश्वमेवायुर्यजमाने दधाति। इन्द्रस्य बाहुरसि दक्षिण

इत्याह। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति। मित्रावरुणौ त्वोत्तरतः
परिधत्तामित्याह। प्राणापानौ मित्रावरुणौ। प्राणापानावेवास्मिन्द-
धाति। सूर्यस्त्वा पुरस्तात् पात्वित्याह। रक्षंसामपंहत्यै।
कस्याश्चिदभिषस्त्या इत्याह। अपरिमितादेवैनं पाति॥३५॥

वीतिहोत्रं त्वा क्व इत्याह। अग्निमेव होत्रेण समर्धयति।
द्युमन्तः५ समिधीमहीत्याह समिद्धौ। अग्ने बृहन्तमध्वर इत्याह
वृद्धौ। विशो यत्रे स्थ इत्याह। विशां यत्यै। उदीचीनाग्रे
नि दधाति प्रतिष्ठित्यै। वसूनाः५ रुद्राणामादित्यानाः५ सदसि
सीदेत्याह। देवतानामेव सद्ने प्रस्तरः५ सादयति। जुहूरसि
घृताची नाम्नेत्याह॥३६॥

असौ वै जुहूः। अन्तरिक्षमुपभृत्। पृथिवी ध्रुवा। तासामेतदेव
प्रियं नाम। यद्घृताचीति। यद्घृताचीत्याह। प्रियेणैवैना नाम्ना
सादयति। एता असदन्धसुकृतस्य लोक इत्याह। सत्यं वै सुकृतस्य
लोकः। सत्य एवैनाः सुकृतस्य लोके सादयति। ता विष्णो
पाहीत्याह। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञस्य धृत्यै। पाहि यज्ञं पाहि
यज्ञपतिं पाहि मां यज्ञनियमित्याह। यज्ञाय यजमानायाऽऽत्मनै।
तेभ्य एवाऽऽशिषमाशास्तेऽनात्यै॥३७॥

स्थेत्याह पृथिवी वेदिर्यन्ति क्रियते वीणुर्वीर्यसम्मितं करोत्याह पाति नाम्नेत्याह
लोके सादयति षट् च॥

[६]

अग्निना वै होत्रा। देवा असुरानभ्यभवन्। अग्नये

समिध्यमानायानुब्रूहीत्याह भ्रातृव्याऽभिभूत्यै। एकविंशति-
मिध्मदारूणि भवन्ति। एकविंशो वै पुरुषः। पुरुषस्याऽऽस्यै।
पञ्चदशेध्मदारूप्यभ्या दधाति। पञ्चदश वा अर्धमासस्य रात्रयः।
अर्धमासशः संवत्सर आप्यते। त्रीन्परिधीन्परि दधाति॥३८॥

ऊर्ध्वे समिधावा दधाति। अनूयाजेभ्यः समिधमतिं शिनष्टि।
षट्थसम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतूनेव प्रीणाति। वेदेनोप वाजयति।
प्राजापत्यो वै वेदः। प्राजापत्यः प्राणः। यजमान आहवनीयः।
यजमान एव प्राणं दधाति॥३९॥

त्रिरुपं वाजयति। त्रयो वै प्राणाः। प्राणानेवास्मिन्दधाति।
वेदेनोपयत्यं सुवेणं प्राजापत्यमाधारमा धारयति। यज्ञो वै प्रजा-
पतिः। यज्ञमेव प्रजापतिं मुखत आरभते। अथो प्रजापतिः सर्वा
देवताः। सर्वा एव देवताः प्रीणाति। अग्निमग्नीत्रिस्त्रिः सं मृड्ढीत्याह।
त्र्यावृद्धि यज्ञः॥४०॥

अथो रक्षसामपहत्यै। परिधीन्थसं मूर्ष्टि। पुनात्येवैनान्। त्रिस्त्रिः
सं मूर्ष्टि। त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो मेध्यत्वाय। अथो एते वै देवाश्वाः।
देवाश्वानेव तथ्सं मूर्ष्टि। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। आसीनो-
ऽन्यमाधारमा धारयति॥४१॥

तिष्ठन्नन्यम्। यथाऽनौ वा रथं वा युज्यात्। एवमेव तदध्वर्युर्यज्ञं
युनक्ति। सुवर्गस्य लोकस्याभ्यूढ्यै। वहन्त्येनं ग्राम्याः पशवः। य

एवं वेदं भुवनमसि वि प्रथस्वेत्याह। यज्ञो वै भुवनम्। यज्ञ एव यजमानं प्रजयां पशुभिः प्रथयति। अग्ने यष्टरिदं नम इत्याह॥४२॥

अग्निर्वै देवानां यष्टा। य एव देवानां यष्टा। तस्मा एव नमस्करोति। जुह्वेद्यग्निस्त्वा ह्वयति देवयज्याया उपभृदेहि देवस्त्वा सविता ह्वयति देवयज्याया इत्याह। आग्नेयी वै जुहूः। सवित्र्युपभृत्। ताभ्यामेवैने प्रसूत आदत्ते। अग्नाविष्णू मा वामव क्रमिषमित्याह। अग्निः पुरस्तात्। विष्णुर्यज्ञः पश्चात्॥४३॥

ताभ्यामेव प्रतिप्रोच्यात्या क्रामति। विजिहाथां मा मा सन्ताममित्याहाहि सायै। लोकं मे लोककृतौ कृणुतमित्याह। आमेवैतामा शास्ते। विष्णोः स्थानमसीत्याह। यज्ञो वै विष्णुः। एतत्खलु वै देवानामपराजितमायतनम्। यद्यज्ञः। देवानामेवापराजित आयतने तिष्ठति। इत इन्द्रो अकृणोद्वीर्याणीत्याह॥४४॥

इन्द्रियमेव यजमाने दधाति। समारभ्योर्ध्वो अध्वरो दिविस्पृशमित्याह वृद्धौ। आघारमाघार्यमाणमनु समारभ्य। एतस्मिन्काले देवाः सुवर्गं लोकमायन्। साक्षादेव यजमानः सुवर्गं लोकमेति। अथो समृद्धेनैव यज्ञेन यजमानः सुवर्गं लोकमेति। अहुतो यज्ञो यज्ञपतेरित्याहानार्त्यै। इन्द्रावान्ध्रस्वाहेत्याह। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति। बृहद्वा इत्याह॥४५॥

सुवर्गो वै लोको बृहद्वाः। सुवर्गस्य लोकस्य समंष्ट्यै। यजमानदेवत्या वै जुहूः। भ्रातृव्यदेवत्योपभृत्। प्राण आघारः।

यत्संस्पर्शयेत्। भ्रातृव्येऽस्य प्राणं दध्यात्। असंस्पर्शयन्नत्या-
क्रामति। यजमान एव प्राणं दधाति। पाहि मांऽग्ने दुश्चरितादा मा-
सुचरिते भजेत्याह॥४६॥

अग्निर्वाव पवित्रम्। वृजिनमनृतं दुश्चरितम्। ऋजुकर्म-
सत्यं सुचरितम्। अग्निरेवैनं वृजिनादनृताद्दुश्चरितात्पाति।
ऋजुकर्मे सत्ये सुचरिते भजति। तस्मादेवमा शास्ते। आत्मनो-
गोपीथाय। शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यदाधारः। आत्मा ध्रुवा॥४७॥

आधारमाधार्य ध्रुवां समनक्ति। आत्मन्नेव यज्ञस्य शिरः-
प्रति दधाति। द्विः समनक्ति। द्वौ हि प्राणापानौ। तदाहुः। त्रिरेव
समंश्यात्। त्रिधातु हि शिर इति। शिर इवेतद्यज्ञस्य। अथो त्रयो-
वै प्राणाः। प्राणानेवास्मिन्दधाति। मुखस्य शिरोऽसि सज्योतिषा
ज्योतिरङ्गमित्याह। ज्योतिरेवास्मा उपरिष्ठादधाति। सुवर्गस्य
लोकस्यानुख्यात्यै॥४८॥

परिदधाति प्राणं दधाति हि यज्ञो धारयति नम इत्याह पश्चाद्वीर्याणीत्याह
भा इत्याह भजेत्याह ध्रुवैवास्मिन्दधाति त्रीणि च॥ [७]

धिष्ण्या वा एते न्युप्यन्ते। यद्वह्ना। यद्वोता। यदध्वर्युः।
यदग्नीत्। यद्यजमानः। तान् यदन्तरेयात्। यजमानस्य प्राणान्त्सङ्क-
र्षेत्। प्रमायुकः स्यात्। पुरोडाशमपगृह्य सञ्चरत्यध्वर्युः॥४९॥

यजमानायैव तल्लोकं शिषति। नास्य प्राणान्त्सङ्कर्षति। न

प्र॒मायु॑को भवति। पु॒रस्ता॑त् प्र॒त्यङ्का॑सीनः। इडा॑या इडा॒मा द॑धाति।
ह॒स्त्या॒५ हो॒त्रे। प॒शवो॑ वा इडा॑। प॒शवः॑ पु॒रुषः॑। प॒शुष्वे॒व प॒शून्प्रति॑-
ष्ठापयति। इडा॑यै वा ए॒षा प्रजा॑तिः॥५०॥

तां प्रजा॑तिं यज॑मानोऽनु प्र जा॑यते। द्वि॒रङ्गुला॑वनक्ति पर्व॑णोः।
द्वि॒पाद्यज॑मानः प्रति॑ष्ठित्यै। स॒कृदुप॑ स्तृणाति। द्वि॒रा द॑धाति।
स॒कृदभि॑ घा॒रयति॑। च॒तुः सम्प॑द्यते। च॒त्वारि॒ वै प॒शोः प्र॑ति॒ष्ठाना॑नि।
यावा॑ने॒व प॒शुः। तमु॑प॒ह्वयते॑॥५१॥

मुख॑मिव प्रत्यु॑प॒ह्वयेत॑। स॒म्मुखाने॒व प॒शूनुप॑ ह्वयते। प॒शवो॑ वा
इडा॑। तस्मा॒त्त्साऽन्वा॒रभ्या॑। अ॒ध्वर्यु॑णा च यज॑मानेन च। उप॑हूतः
प॒शुमान॑सा॒नीत्या॑ह। उप॒ ह्येनौ॑ ह्व॒यते॑ होता॑। इडा॑यै दे॒वता॑नामुप॒ह्वे।
उप॑हूतः प॒शुमान्भव॑ति। य ए॒वं वेद॑॥५२॥

यां वै ह॒स्त्या॒मिडा॑मा॒दधा॑ति। वा॒चः सा भा॑ग॒धेय॑म्।
यामु॑प॒ह्वय॑ते। प्रा॒णाना॑५ सा। वाचं॑ चै॒व प्रा॒णाश्चाव॑ रुन्धे।
अथ॑ वा ए॒तर्ह्युप॑हू॒ताया॒मिडा॑याम्। पु॒रोडा॑शस्यै॒व ब॑र्हिषदो
मीमा॑५सा। यज॑मानं दे॒वा अ॑ब्रुवन्। ह॒विर्नो॑ निर्व॒पेति॑। नाहम॑भा॒गो
निर्व॑प्स्यामीत्य॑ब्रवीत्॥५३॥

न मया॑ऽभा॒गयाऽनु॑वक्ष्य॒थेति॑ वाग॑ब्रवीत्। नाहम॑भा॒गा
पु॒रोनु॑वा॒क्या भ॑विष्यामीति॑ पु॒रोनु॑वा॒क्या। नाहम॑भा॒गा या॒ज्या
भ॑विष्यामीति॑ या॒ज्या। न मया॑ऽभा॒गेन॑ वष॑ट्कारिष्य॒थेति॑ वष॑ट्कारः।

यद्यजमानभा॒गं नि॒धाय॑ पु॒रोडाशं॑ ब॒र्हिषदं॑ क॒रोति॑। ताने॒व
तद्वा॒ग्निनः॑ करोति। च॒तुर्धा॑ क॒रोति॑। च॒तस्रो॑ दि॒शः। दि॒क्ष्वे॒व प्र॒ति
तिष्ठ॑ति। ब॒र्हिषदं॑ करोति॥५४॥

यज॑मानो वै पु॒रोडाशः॑। प्र॒जा ब॒र्हिः। यज॑मानमे॒व प्र॒जासु॑
प्रति॑ष्ठापयति। तस्मा॑द॒स्त्राऽन्याः॑ प्र॒जाः प्र॑तितिष्ठन्ति। मा॒९-
सेना॒न्याः। अथो॒ खल्वा॑हुः। दक्षि॑णा वा ए॒ता ह॑विर्य॒ज्ञस्या॑न्तर्वे॒द्येव॑
रुध्यन्ते। यत्पु॒रोडाशं॑ ब॒र्हिषदं॑ क॒रोतीति॑। च॒तुर्धा॑ क॒रोति॑। च॒त्वारो॑
ह्ये॒ते ह॑विर्य॒ज्ञस्य॑र्त्विजः॥५५॥

ब्र॒ह्मा हो॒ताऽध्व॑र्युर॒ग्रीत्। तम॑भि मृ॒शेत्। इ॒दं ब्र॑ह्मणः। इ॒द९
हो॒तुः। इ॒दम॑ध्व॒र्योः। इ॒दम॑ग्री॒ध इति॑। यथै॒वादः॑ सौम्ये॑ऽध्व॒रे।
आ॒देश॑मृ॒त्विग्भ्यो॑ दक्षि॑णा नी॒यन्ते॑। ता॒दृगे॒व तत्। अ॒ग्रीधे॑ प्रथ॒माया॑
द॑धाति॥५६॥

अ॒ग्निमु॑खा ह्यृ॒द्धिः। अ॒ग्निमु॑खामे॒वर्द्धिं॑ यज॑मान ऋ॒ध्नोति॑।
स॒कृदु॑प॒स्तीर्य॑ द्वि॒राद॑धत्। उ॒प॒स्तीर्य॑ द्वि॒रभि॑ घा॒रय॑ति।
ष॒ट्थस॑म्पद्यन्ते। ष॒ड्वा ऋ॒तवः॑। ऋ॒तूने॒व प्री॑णाति। वे॒देन॑ ब्र॒ह्मणं॑
ब्र॒ह्मभा॒गं परि॑हरति। प्रा॒जाप॒त्यो वै वे॒दः। प्रा॒जाप॒त्यो ब्र॒ह्मा॥५७॥

स॒वि॒ता य॒ज्ञस्य॑ प्रसू॒त्यै। अथ॑ का॒मम॑न्येन। ततो॑
हो॒त्रे। मध्यं॑ वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑। यद्धो॒ता। म॒ध्यत॑ ए॒व य॒ज्ञं
प्री॑णाति। अथा॑ध्व॒र्यवे॑। प्र॒तिष्ठा॑ वा ए॒षा य॒ज्ञस्य॑। यद॑ध्व॒र्युः।
तस्मा॑द्ध॒विर्य॒ज्ञस्यै॒तामे॒वाऽऽवृ॑त॒मनु॑॥५८॥

अन्या दक्षिणा नीयन्ते। यज्ञस्य प्रतिष्ठित्यै। अग्निमग्नीथ्सकृथ्स-
कृथ्सं मृङ्गीत्याह। पराङिव ह्येतर्हि यज्ञः। इषिता दैव्या होता
इत्याह। इषितः हि कर्म क्रियते। भद्रवाच्याय प्रेषितो मानुषः
सूक्तवाकाय सूक्ता ब्रूहीत्याह। आमेवैतामा शास्ते। स्वगा दैव्या
होतृभ्य इत्याह। यज्ञमेव तथस्वगा करोति। स्वस्तिर्मानुषेभ्य
इत्याह। आमेवैतामा शास्ते। शं योर्ब्रूहीत्याह। शंयुमेव बार्हस्पत्यं
भागधेयेन समर्धयति॥५९॥

चरत्यध्वर्युः प्रजातिर्ह्वयते वेदाब्रवीद्वरहिषदं करोत्यृत्विजो दधाति ब्रह्मा-
ऽनुकरोति चत्वारि च॥ [८]

अथ सुचावनुष्टुग्भ्यां वाजवतीभ्यां व्यूहति। प्रतिष्ठा वा
अनुष्टुक्। अन्नं वाजः प्रतिष्ठित्यै। अन्नाद्यस्यावरुद्धौ। प्राचीं
जुहूमूहति। जातानेव भ्रातृव्यान्प्रणुदते। प्रतीचीमुपभृतम्।
जनिष्यमाणानेव प्रतिनुदते। सविषूच एवापोह्य सपत्नान्
यजमानः। अस्मिँल्लोके प्रति तिष्ठति॥६०॥

द्वाभ्याम्। द्विप्रतिष्ठो हि। वसुभ्यस्त्वा रुद्रेभ्यस्त्वा-
ऽऽदित्येभ्यस्त्वेत्याह। यथायजुरेवैतत्। सुक्षु प्रस्तरमनक्ति। इमे
वै लोकाः सुचः। यजमानः प्रस्तरः। यजमानमेव तेजसाऽनक्ति।
त्रेधाऽनक्ति। त्रय इमे लोकाः॥६१॥

एभ्य एवैनं लोकेभ्योऽनक्ति। अभिपूर्वमनक्ति। अभिपूर्वमेव

यज॑मानं तेज॑साऽनक्ति। अ॒क्तः रिहा॑णा इत्या॑ह। तेजो॑ वा
आज्य॑म्। यज॑मानः प्र॒स्तरः॑। यज॑मानमे॒व तेज॑साऽनक्ति। वि॒यन्तु
वय॑ इत्या॑ह। वय॑ ए॒वैनं॑ कृत्वा। सु॒वर्गं॑ लो॒कं ग॑मयति॥६२॥

प्र॒जां योनिं॑ मा निर्मृ॑क्षमित्या॑ह। प्र॒जायै॑ गोपी॒थाय॑।
आ॒प्याय॑न्तामाप॒ ओष॑धय॒ इत्या॑ह। आप॑ ए॒वौष॑धीरा प्याय॑यति।
म॒रुतां॑ पृष॑तयः स्थे॒त्याह॑। म॒रुतो॑ वै वृ॒ष्ट्या ई॑शते। वृ॒ष्टिमे॒वाव॑
रुन्धे॑। दि॒वं गच्छ॑ ततो॑ नो वृ॒ष्टिमे॒रये॒त्याह॑। वृ॒ष्टिर्वै द्यौः। वृ॒ष्टिमे॒वाव॑
रुन्धे॑॥६३॥

याव॑द्वा अ॒ध्वर्युः प्र॑स्तरं प्र॒हर॑ति। ताव॑द॒स्यायु॑र्मीयते। आ॒युष्पा
अ॒ग्नेऽस्या॑यु॒र्मे पा॒हीत्या॑ह। आ॒युरे॒वाऽऽत्म॑न्ध॒त्ते। याव॑द्वा अ॒ध्वर्युः
प्र॑स्तरं प्र॒हर॑ति। ताव॑दस्य॒ चक्षु॑र्मीयते। च॒क्षुष्पा अ॒ग्नेऽसि॑ चक्षु॒र्मे
पा॒हीत्या॑ह। चक्षु॑रे॒वाऽऽत्म॑न्ध॒त्ते। ध्रु॒वाऽसी॒त्याह॑ प्रति॑ष्ठित्यै। यं
प॑रि॒धिं प॒र्यध॑त्था इत्या॑ह॥६४॥

य॒थाय॑जुरे॒वैतत्। अ॒ग्ने दे॒व प॒णिभिर्वी॑यमा॒ण इत्या॑ह।
अ॒ग्नय॑ ए॒वैनं॑ जुष्टं करोति। तन्तं॑ ए॒तमनु॑ जोषं भ॒रामी॑त्या॑ह।
स॒जा॒ताने॒वास्मा॑ अनु॑कान्करोति। ने॒देष॑ त्वद॑प॒चेत॑या॒ता
इत्या॑हानु॒ख्यात्यै॑। य॒ज्ञस्य॑ पाथ॒ उप॑ समि॑त॒मित्या॑ह।
भू॒मान॑मे॒वोपै॑ति। प॒रिधी॑न्म्र ह॒रति॑। य॒ज्ञस्य॑ समि॑ष्ट्यै॥६५॥

सु॒चौ सं प्र॑स्ना॒वय॑ति। यदे॒व तत्र॑ क्रू॒रम्। तत्ते॑न॒ शम॑यति।

जुह्वामुपभृतम्। यजमानदेवत्या वै जुहूः। भ्रातृव्यदेवत्योपभृत।
यजमानायैव भ्रातृव्यमुपस्तिं करोति। सꣳस्त्रावभागाः स्थेत्याह।
वसवो वै रुद्रा आदित्याः सꣳस्त्रावभागाः। तेषां तद्भागधेयम्॥६६॥

तानेव तेन प्रीणाति। वैश्वदेव्यर्चा। एते हि विश्वे देवाः।
त्रिष्टुग्भवति। इन्द्रियं वै त्रिष्टुक्। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति।
अग्नेर्वामपन्नगृहस्य सदसि सादयामीत्याह। इयं वा अग्निरपन्नगृहः।
अस्या एवैने सदने सादयति। सुम्राय सुमिनी सुम्रे मां
धत्तमित्याह॥६७॥

प्रजा वै पशवः सुम्नम्। प्रजामेव पशूनात्मन्धत्ते। धुरि
धुर्यो पातमित्याह। जायापत्योर्गोपीथाय। अग्नेऽदब्धायो-
ऽशीततनो इत्याह। यथायजुरेवैतत्। पाहि माऽद्य दिवः पाहि
प्रसित्यै पाहि दुरिष्ठ्यै पाहि दुरद्वन्यै पाहि दुश्चरितादित्याह।
आमेवैतामा शास्ते। अविषन्नः पितुं कृणु सुषदा योनिꣳ
स्वाहेतीध्मसंवृश्चनान्यन्वाहार्यपचनेऽभ्याधाय फलीकरणहोमं
जुहोति। अतिरिक्तानि वा इध्मसं वृश्चनानि॥६८॥

अतिरिक्ताः फलीकरणाः। अतिरिक्तमाज्योच्छेषणम्।
अतिरिक्त एवातिरिक्तं दधाति। अथो अतिरिक्तेनैवातिरिक्त-
माप्त्वाऽव रुन्धे। वेदिर्देवेभ्यो निलायत। तां वेदेनान्वविन्दन्।
वेदेन वेदिं विविदुः पृथिवीम्। सा पप्रथे पृथिवी पार्थिवानि।
गर्भं बिभर्ति भुवनेष्वन्तः। ततो यज्ञो जायते विश्वदानिरिति

पुरस्तात्स्थितम्बयजुषो वेदेन वेदिः सम्मार्ष्ट्यनुवित्यै॥६९॥

अथो यद्वेदश्च वेदिश्च भवतः। मिथुनत्वाय प्रजात्यै। प्रजापतेर्वा
एतानि श्मश्रूणि। यद्वेदः। पत्न्या उपस्थ आस्यति। मिथुनमेव
करोति। विन्दते प्रजाम्। वेदः होताऽऽहवनीयाऽऽस्तृणत्रैति।
यज्ञमेव तत्सन्तनोत्योत्तरस्मादर्धमासात्। तः सन्ततमुत्तरेऽर्धमास
आलभते॥७०॥

तं कालेकाल आगते यजते। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। स त्वा
अध्वर्युः स्यात्। यो यतो यज्ञं प्रयुङ्के। तदेनं प्रतिष्ठापयतीति। वाताद्वा
अध्वर्युर्यज्ञं प्रयुङ्के। देवा गातुविदो गातुं वित्वा गातुमितेत्याह।
यत एव यज्ञं प्रयुङ्के। तदेनं प्रतिष्ठापयति। प्रति तिष्ठति प्रजायां
पशुभिर्यजमानः॥७१॥

तिष्ठतीमे लोका गमयति द्यौर्वृष्टिमेवाव रुन्धे पर्यधत्था इत्याह समिष्ट्यै
भागधेयन्धत्तमित्याह वा इध्मसं वृश्चनान्यनुवित्यै लभते यजमानः॥—[९]

यो वा अयथादेवतं यज्ञमुपचरति। आ देवताभ्यो
वृश्च्यते। पापीयान्भवति। यो यथादेवतम्। न देवताभ्य
आवृश्च्यते। वर्सीयान्भवति। वारुणो वै पाशः। इमं विष्यामि
वरुणस्य पाशमित्याह। वरुणपाशादेवैनो मुञ्चति। सवितृप्रसूतो
यथादेवतम्॥७२॥

न देवताभ्य आवृश्च्यते। वर्सीयान्भवति। धातुश्च योनौ
सुकृतस्य लोक इत्याह। अग्निर्वै धाता। पुण्यं कर्म सुकृतस्य

लो॒कः। अ॒ग्निरे॒वैनौ॑ धा॒ता। पु॒ण्ये क॒र्मणि सु॒कृत॑स्य लो॒के द॑धाति।
स्यो॒नं मे॑ स॒ह प॒त्या करो॑मीत्या॒ह। आ॒त्मन॑श्च॒ यज॑मानस्य॒ चाना॑त्यै
स॒न्त्वाय॑। स॒मायु॑षा॒ सं प्र॒जये॑त्या॒ह॥७३॥

आ॒मे॒वैता॒मा शा॑स्ते पूर्ण॒पात्रे। अ॒न्ततो॑ऽनु॒ष्टुभा॑। चतु॑ष्प॒द्वा
ए॒तच्छ॑न्दः प्र॒तिष्ठि॑तं प॒त्न्यै पूर्ण॑पात्रे भ॑वति। अ॒स्मिँल्लो॒के प्र॒ति
तिष्ठ॑नीति॑। अ॒स्मिन्ने॒व लो॒के प्र॒ति तिष्ठ॑ति। अथो॒ वाग्वा॑ अ॒नुष्टु॒क्।
वाङ्मि॑थुनम्। आ॒पो रे॒तः प्र॒जन॑नम्। ए॒तस्मा॒द्वै मि॑थुनाद्विद्योत॑मानः
स्त॒नय॑न्वर्षति। रे॒तः सि॒ञ्चन्॥७४॥

प्र॒जाः प्र॑ज॒नय॑न्। यद्वै य॒ज्ञस्य॒ ब्रह्म॑णा यु॒ज्यते॑। ब्रह्म॑णा॒ वै
तस्य॑ विमो॒कः। अ॒द्भिः शा॒न्तिः। विमु॑क्तं वा ए॒तर्हि॒ योक्त्रं॑ ब्रह्म॑णा।
आ॒दायै॑न॒त्पत्नी॑ स॒हाप॑ उप॒गृह्णी॑ते शा॒न्त्यै। अ॒ञ्जलौ॑ पूर्ण॒पात्र॑मा
न॑यति। रे॒त ए॒वास्या॑ प्र॒जां द॑धाति। प्र॒जया॒ हि म॑नु॒ष्यः पूर्णः॑।
मुखं॑ वि मृ॑ष्टे। अ॒वभृ॑थस्यै॒व रू॒पं कृ॒त्वोत्ति॑ष्ठति॥७५॥
स॒वितृ॑प्रसूतो यथादे॒वतं॑ प्र॒जये॑त्या॒ह सि॒ञ्चन्मृ॑ष्ट॒ एकं॑ च॥ [१०]

परि॒वेषो॑ वा ए॒ष वन॑स्पती॒नाम्। यदु॑प॒वेषः॑। य ए॒वं वेद॑। वि॒न्दते॑
परि॒वेषा॑रम्। तमु॑त्क॒रे। यं दे॒वा म॑नु॒ष्येषु॑। उ॒प॒वेष॑मधा॒रय॑न्। ये
अ॒स्मदप॑ चेतसः। तान॒स्मभ्य॑मि॒हा कुरु॑। उ॒प॒वेषो॑प॒ विद्धि॑ नः॥७६॥

प्र॒जां पु॒ष्टिम॑थो॒ धन॑म्। द्वि॒पदो॑ न॒श्चतु॑ष्पदः। ध्रु॒वानन॑प॒-
गान्कु॑र्विति॑ पु॒रस्ता॑त्प्र॒त्यश्च॒मुप॑ गूहति। तस्मा॑त्पु॒रस्ता॑त्प्र॒त्यश्चः॑ शू॒द्रा

अवस्यन्ति। स्थविमत उपगूहति। अप्रतिवादिन एवैनान्कुरुते।
धृष्टिर्वा उपवेषः। शुचर्तो वज्रो ब्रह्मणा सशितः। योपवेषे शुक्।
साऽमुमृच्छतु यं द्विष्म इति॥७७॥

अथास्मै नाम गृह्य प्रहरति। निरमुन्नुद ओकसः। सपत्नो यः
पृतन्यति। निर्बाध्येन हविषा। इन्द्र एणं पराशरीत्। इहि तिस्रः
परावतः। इहि पञ्च जनाः अति। इहि तिस्रोऽति रोचनायावत्।
सूर्यो असद्विवि। परमान्त्वा परावतम्॥७८॥

इन्द्रो नयतु वृत्रहा। यतो न पुनरायसि। शश्वतीभ्यः
समाभ्य इति। त्रिवृद्धा एष वज्रो ब्रह्मणा सशितः। शुचैवैनं
विध्वा। एभ्यो लोकेभ्यो निर्णुद्य। वज्रेण ब्रह्मणा स्तृणुते।
हृतोऽसाववधिष्मामुमित्याह स्तृत्यै। यं द्विष्यात्तं ध्यायेत्।
शुचैवैनमर्पयति॥७९॥

प्रत्युष्टं दिवः शिल्पमयंजो घृतं च देवासुराः स एतमिन्द्र आपो देवीरग्निना धिष्ण्या अथ स्रुचौ
यो वा अयथादेवतं परिवेषो वा एकादश॥११॥

प्रत्युष्टमयंज एषा हि विश्वेषां देवानामूर्जा पृथिवीमथो रक्षसान्तां प्रजातिं द्वाभ्यां तं कालेकाले नवससतिः॥७९॥
प्रत्युष्टमर्पयति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके तृतीयः
प्रपाठकः समाप्तः॥

॥चतुर्थः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः॥

ब्रह्मणे ब्राह्मणमालभते। क्षत्राय राजन्यम्। मरुद्भ्यो वैश्यम्।
तपसे शूद्रम्। तमसे तस्करम्। नारकाय वीरहणम्। पाप्मने क्लीबम्।
आक्रयायायोगूम्। कामाय पुंश्चलूम्। अतिक्रुष्टाय मागधम्॥१॥

गीताय सूतम्। नृत्ताय शैलूषम्। धर्माय सभाचरम्। नर्माय
रेभम्। नरिष्ठाय भीमलम्। हसाय कारिम्। आनन्दाय स्त्रीषखम्।
प्रमुदे कुमारीपुत्रम्। मेधायै रथकारम्। धैर्याय तक्षाणम्॥२॥

श्रमाय कौलालम्। मायायै कार्मारम्। रूपाय मणिकारम्।
शुभे वपम्। शरव्याया इषुकारम्। हेत्यै धन्वकारम्। कर्मणे
ज्याकारम्। दिष्टाय रज्जुसर्गम्। मृत्यवे मृगयुम्। अन्तकाय
श्वनितम्॥३॥

सन्धये जारम्। गेहायोपपतिम्। निर्ऋत्यै परिवित्तम्।
आत्यै परिविविदानम्। अराध्यै दिधिषूपतिम्। पवित्राय भिषजम्।
प्रज्ञानाय नक्षत्रदर्शम्। निष्कृत्यै पेशस्कारीम्। बलायोपदाम्।
वर्णायानुरुधम्॥४॥

नदीभ्यः पौञ्जिष्टम्। ऋक्षीकाभ्यो नैषादम्। पुरुषव्याघ्राय
दुर्मदम्। प्रयुद्ध उन्मत्तम्। गन्धर्वाप्सराभ्यो ब्रात्यम्। सर्पदेव-

जनेभ्योऽप्रतिपदम्। अवैभ्यः कितवम्। इर्यताया अकितवम्।
पिशाचेभ्यो बिदलकारम्। यातुधानेभ्यः कण्टककारम्॥५॥

उथसादेभ्यः कुजम्। प्रमुदे वामनम्। द्वाभ्यः सामम्।
स्वप्रायान्धम्। अधर्माय बधिरम्। संज्ञानाय स्मरकारीम्।
प्रकामोद्यायोपसदम्। आशिक्षायै प्रश्जिनम्। उपशिक्षायां
अभिप्रश्जिनम्। मर्यादायै प्रश्जविवाकम्॥६॥

ऋत्यै स्तेनहृदयम्। वैरहत्याय पिशुनम्। विवित्त्यै क्षत्तारम्।
औपद्रष्टाय सङ्ग्रहीतारम्। बलायानुचरम्। भूम्ने परिष्कन्दम्। प्रियाय
प्रियवादिनम्। अरिष्ट्या अश्वसादम्। मेधाय वासः पल्पूलीम्।
प्रकामाय रजयित्रीम्॥७॥

भायै दार्वाहारम्। प्रभायां आग्नेन्धम्। नाकस्य पृष्ठायांभि-
षेत्तारम्। ब्रध्नस्य विष्टपाय पात्रनिर्णेगम्। देवल्लोकाय पेशितारम्।
मनुष्यलोकाय प्रकरितारम्। सर्वेभ्यो लोकेभ्य उपसेत्तारम्।
अवत्यै वधायोपमन्थितारम्। सुवर्गाय लोकाय भागदुघम्।
वर्षिष्ठाय नाकाय परिवेष्टारम्॥८॥

अर्मेभ्यो हस्तिपम्। जवायांश्वपम्। पुष्ट्यै गोपालम्।
तेजसेऽजपालम्। वीर्यायाविपालम्। इरायै कीनाशम्।
कीलालाय सुराकारम्। भद्राय गृहपम्। श्रेयसे वित्तधम्।
अध्यक्षायानुक्षत्तारम्॥९॥

मन्यवेऽयस्तापम्। क्रोधाय निस्रम्। शोकायाभिस्रम्।
 उत्कूलविकूलाभ्यां त्रिस्थिनम्। योगाय योक्तारम्। क्षेमाय
 विमोक्तारम्। वपुषे मानस्कृतम्। शीलायाञ्जनीकारम्। निर्ऋत्यै
 कोशकारीम्। यमायासूम्॥१०॥

यम्यै यमसूम्। अथर्वभ्योऽवतोकाम्। संवत्सराय
 पर्यारिणीम्। परिवत्सरायाविजाताम्। इदावत्सरायापस्कद्वरीम्।
 इद्वत्सरायातीत्वरीम्। वत्सराय विजर्जराम्। संवत्सराय
 पलिक्रीम्। वनाय वनपम्। अन्यतोरण्याय दावपम्॥११॥

सरोभ्यो धैवरम्। वेशन्ताभ्यो दाशम्। उपस्थावरीभ्यो बैन्दम्।
 नङ्गुलाभ्यः शौष्कलम्। पार्याय कैवर्तम्। अवार्याय मार्गारम्।
 तीर्थेभ्य आन्दम्। विषमेभ्यो मैनालम्। स्वनेभ्यः पर्णकम्। गुहाभ्यः
 किरातम्। सानुभ्यो जम्भकम्। पर्वतेभ्यः किम्पूरुषम्॥१२॥

प्रतिश्रुत्काया ऋतुलम्। घोषाय भुषम्। अन्ताय
 बहुवादिनम्। अनन्ताय मूकम्। महंसे वीणावादम्। क्रोशाय
 तूणवध्मम्। आक्रन्दाय दुन्दुभ्याघातम्। अवरस्पराय शङ्खध्मम्।
 ऋभुभ्योजिनसन्धायम्। साध्येभ्यश्चर्मणम्॥१३॥

बीभत्सायै पौल्कसम्। भूत्यै जागरणम्। अभूत्यै स्वपनम्।
 तुलायै वाणिजम्। वर्णाय हिरण्यकारम्। विश्वेभ्यो देवेभ्यः
 सिध्मलम्। पश्चाद्दोषाय ग्लावम्। ऋत्यै जनवादिनम्। व्यृद्ध्या

अपगल्भम्। स॒ःश॒राय॑ प्र॒च्छिद॑म्॥१४॥

ह॒साय॑ पु॒ःश्च॒लूमा॑ ल॒भते। वी॒णावा॒दं ग॑ण॒कं गी॑ताय॑। याद॑से
शाबु॒ल्याम्। न॒र्माय॑ भद्रव॒तीम्। तू॒णव॒ध्मं ग्रा॑म॒ण्यं पा॑णिसङ्घा॒तं
नृ॒त्ताय॑। मोदा॑यानुक्रोश॒कम्। आ॒न॒न्दाय॑ तल॒वम्॥१५॥

अ॒क्ष॒राजा॑य॒ कित॑वम्। कृ॒ताय॑ सभा॒विन॑म्। त्रेता॑या आदि॒-
नव॑दर्श॒म्। द्वा॒प॒राय॑ ब॒हिः सद॑म्। क॒ल॒ये स॒भास्था॑णुम्।
दुष्कृ॑ताय॑ च॒रका॑चार्यम्। अध्व॑ने ब्रह्मचा॒रिण॑म्। पि॒शा॒चेभ्यः॑
सै॒लग॑म्। पि॒पा॒सायै॑ गोव्य॒च्छम्। निर्ऋ॑त्यै गोघा॒तम्। क्षु॒धे
गो॑वि॒कर्त॑म्। क्षु॒त्तृष्णा॑भ्या॒न्तम्। यो गां वि॒कृन्त॑न्तं मा॒ःसं
भि॒क्ष॑माण उप॒तिष्ठ॑ते॥१६॥

भूम्यै॑ पी॒ठस॑र्पिण॒मा ल॑भते। अ॒ग्नये॑ऽस॒लम्। वा॒यवे॑
चाण्डा॒लम्। अ॒न्तरि॑क्षा॒य व॑ःश॒न॒र्तिन॑म्। दि॒वे ख॑ल॒तिम्। सू॒र्याय॑
ह॒र्य॑क्षम्। च॒न्द्रम॑से मि॒र्मिर॑म्। नक्ष॑त्रेभ्यः कि॒लास॑म्। अ॒ह्ने शु॒क्लं
पि॒ङ्ग॒लम्। रा॒त्रि॒यै कृ॑ष्णं पि॒ङ्गाक्ष॑म्॥१७॥

वा॒चे पु॒रुष॑मा ल॒भते। प्रा॒णम॑पा॒नं व्या॑नमु॒दा॒न॑ः स॒मा॒नं ता॑न्
वा॒यवे॑। सू॒र्याय॑ चक्षु॒रा ल॑भते। मन॑श्च॒न्द्रम॑से। दि॒ग्भ्यः श्रो॒त्रम्।
प्र॒जाप॑तये॒ पुरु॑षम्॥१८॥

अथै॒तान॑रूपेभ्य॒ आल॑भते। अति॑ह॒स्वम॑तिदी॒र्घम्। अति॑-
कृ॒श॒म॒त्य॑ः स॒लम्। अति॑शु॒क्लम॑ति॒कृष्ण॑म्। अति॑श्ल॒क्ष्णम॑ति॒लोम॑शम्।

अति॑किरि॒ट॒मति॑दन्तु॒रम्। अति॑मि॒र्मि॒र॒मति॑मेमिषम्। आ॒शायै॑
जा॒मिम्। प्र॒ती॒क्षायै॑ कुमा॒रीम्॥१९॥

ब्रह्म॑णे गी॒ताय॑ श्रमा॑य स॒न्धये॑ न॒दीभ्य॑ उ॒त्सा॑देभ्य ऋ॒त्यै भा॒या अ॒र्मेभ्यो॑ म॒न्यवे॑ य॒म्यै दश॑दश॒
स॒रा॒भ्यो द्वा॑दश॒ प्र॒ति॒श्रु॒त्का॑यै बी॒भ॒त्सा॑यै दश॑दश॒ ह॒साय॑ स॒प्ताक्ष॑राजाय॒ त्रयो॑दश॒ भू॒म्यै दश॑ वा॒चे षड॑थ॒
न॒वैका॒त्रवि॒॑ंशतिः॥१९॥

ब्रह्म॑णे य॒म्यै न॒व॑दश॥१९॥

ब्रह्म॑णे कुमा॒रीम्॥

हरिः॑ ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके चतुर्थः
प्रपाठकः समाप्तः॥

॥पञ्चमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः॥

स॒त्यं प्र॒पद्ये॑। ऋ॒तं प्र॒पद्ये॑। अ॒मृतं॑ प्र॒पद्ये॑। प्र॒जाप॑तेः प्रि॒यां
त॒नुव॑म॒नार्ता॑ प्र॒पद्ये॑। इ॒दम॑हं प॑ञ्चद॒शेन॑ वज्र॑ेण। द्विष॑न्तं भ्रातृ॒व्यम॑व
क्रामामि॑। योऽस्मान्द्वेष्टि॑। यं च॑ व॒यं द्विष्मः॑। भूर्भुवः॑ सु॒वः। हिम्॥१॥
स॒त्यं द॑श॥ [१]

प्र वो॒ वाजा॑ अ॒भिद्य॑वः। ह॒विष्म॑न्तो घृ॒ताच्या॑। दे॒वाञ्जि॑गाति
सु॒म॒न्युः। अ॒ग्न आ॒याहि॑ वी॒तये॑। गृ॒णानो॑ ह॒व्यदा॑तये। नि होता॑ स॒त्सि
ब॒रुहि॑षि। तं त्वा॑ स॒मिद्वि॑रङ्गि॒रः। घृ॒तेन॑ वर्ध॒याम॑सि। बृ॒हच्छो॑चा
यवि॑ष्ठ्य। स नः॑ पृथुः श्रु॒वाय्य॑म्॥२॥

अच्छा॑ दे॒व वि॒वास॑सि। बृ॒हद॑ग्रे सु॒वीर्य॑म्। ई॒डेन्यो॑
नम॑स्य॒स्तिरः॑। तमा॑सि द॒र्शतः॑। स॒मग्नि॑रि॒ध्यते॑ वृषा॑। वृषो॑ अ॒ग्निः
समि॑ध्यते। अ॒श्वो न दे॑ववा॒हनः॑। तं ह॒विष्म॑न्त ई॒डते॑। वृष॑णं त्वा
व॒यं वृष॑न्। वृषा॑णः स॒मिधी॑महि॥३॥

अ॒ग्ने दी॒द्यतं॑ बृ॒हत्। अ॒ग्निं दू॑तं वृ॒णीम॑हे। हो॒तारं॑ वि॒श्ववे॑दसम्।
अ॒स्य य॒ज्ञस्य॑ सु॒क्रतु॑म्। स॒मिध्य॑मानो अ॒ध्वरे॑। अ॒ग्निः पा॑व॒क ई॒ड्यः।
शो॒चिष्के॑श॒स्तमी॑महे। स॒मिद्धो॑ अ॒ग्न आ॑हुत। दे॒वान् य॑क्षि स्व॒ध्वर।
त्वं हि ह॑व्य॒वाड॑सि। आ जु॑होत दु॒वस्य॑त। अ॒ग्निं प्र॑य॒त्यध्व॑रे।
वृ॒णीध्व॑ ह॑व्य॒वाह॑नम्। त्वं वरु॑ण उ॒त मि॒त्रो अ॒ग्ने। त्वां वर्ध॑न्ति

म॒तिभि॒र्वसि॑ष्ठाः। त्वे वसु॑ सुषण॒नानि॑ सन्तु। यूयं पा॑त स्व॒स्तिभिः॑
सदा॑ नः॥४॥

श्र॒वाय्य॑मिधीम॒ह्यसि॑ स॒प्त च॑॥—————[२]

अ॒ग्ने॑ म॒हा॑ अ॒सि ब्रा॒ह्मण॑ भार॒त। अ॒साव॑सौ। दे॒वेद्धो॑ मन्वि॒द्धः।
ऋषि॑ष्ठ॒तो वि॒प्रा॑नुम॒दितः॑। क॒वि॒श॒स्तो ब्र॒ह्म॑स॒ शितो॑ घृ॒ताह॑वनः।
प्र॒णीर्य॑ज्ञाना॑म्। र॒थीर॑ध्व॒राणा॑म्। अ॒तूर्तो॑ होता॑। तू॒र्णिर्ह॑व्य॒वाद्।
आ॒स्पात्रं॑ जुहू॒र्दे॒वाना॑म्॥५॥

च॒म॒सो दे॑व॒पानः॑। अ॒रा॑ इ॒वाग्ने॑ नेमि॒र्दे॒वाः स्त्वं प॑रिभूर॑सि। आ
व॑ह दे॒वान् यज॑मानाय। अ॒ग्निम॑ग्न आव॑ह। सोम॒माव॑ह। अ॒ग्निमाव॑ह।
प्र॒जाप॑ति॒माव॑ह। अ॒ग्नीषो॑मा॒वाव॑ह। इ॒न्द्रा॒ग्नी आव॑ह। इ॒न्द्रमाव॑ह।
म॒हेन्द्र॑माव॑ह। दे॒वाः आ॑ज्य॒पाः आव॑ह। अ॒ग्निः हो॑त्रायाऽऽव॑ह।
स्वं म॑हि॒मान्माव॑ह। आ चा॑ग्ने दे॒वान् व॑ह। सु॒यजा॑ च यज
जा॒तवे॑दः॥६॥

दे॒वाना॑मिन्द्र॒मा व॑ह षट् च॑॥—————[३]

अ॒ग्निर्हो॑ता॒ वेत्व॑ग्निः। हो॒त्रं वै॑त्तु प्रावि॒त्रम्। स्मो व॒यम्।
सा॒धु ते॑ यज॒मान॑ दे॒वता॑। घृ॒तव॑तीमध्व॒र्यो स्रुच॑मास्य॑स्व। दे॒वायु॑व॑
वि॒श्ववा॑राम्। ईडा॑म॒है दे॒वाः ईडे॑न्यान्। न॒म॒स्याम॑ न॒म॒स्यान्।
यजा॑म॒ यज्ञि॑यान्॥७॥

अ॒ग्निर्हो॑ता॒ नव॑॥—————[४]

स॒मिधो॑ अ॒ग्न आ॒ज्य॑स्य वियन्तु। तनून॑पा॒द॒ग्न आ॒ज्य॑स्य
वेतु। इ॒डो अ॒ग्न आ॒ज्य॑स्य वियन्तु। ब॒रु॒हिर॑ग्न आ॒ज्य॑स्य वेतु।
स्वाहा॒ऽग्निम्। स्वाहा॒ सोमम्। स्वाहा॒ऽग्निम्। स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तिम्।
स्वाहा॒ऽग्नीषो॑मौ। स्वाहेन्द्रा॒ग्नी। स्वाहेन्द्र॑म्। स्वाहा॑ महेन्द्रम्। स्वाहा॑
देवा॑ः आ॒ज्य॒पान्। स्वाहा॒ऽग्निः हो॒त्राञ्जु॑षा॒णाः। अ॒ग्न आ॒ज्य॑स्य
वियन्तु॥८॥

इन्द्रा॒ग्नी प॑ञ्च च॥ [५]

अ॒ग्निर्वृ॒त्राणि॑ जङ्घनत्। द्र॒विण॑स्युर्वि॒प॒न्यया॑। स॒मिद्धः॑ शु॒क्र
आहु॑तः। जुषा॒णो अ॒ग्निरा॒ज्य॑स्य वेतु। त्व॑ः सो॒मासि॑ स॒त्प॑तिः।
त्व॑ः राजो॒त वृ॑त्र॒हा। त्वं भ॒द्रो अ॑सि॒ क्रतुः॑। जुषा॒णः सोम॑
आ॒ज्य॑स्य ह॒विषो॑ वेतु। अ॒ग्निः प्र॒त्नेन॑ जन्म॑ना। शु॒म्भान॑स्त॒नुव॑ः
स्वाम्। क॒विर्वि॑प्रेण वावृ॒धे। जुषा॒णो अ॒ग्निरा॒ज्य॑स्य वेतु। सोम॑
गी॒र्भिष्ठा॑ व॒यम्। व॒र्धया॑मो वचो॒विदः॑। सु॒मृ॒डी॒को न॑ आ॒वि॑श।
जुषा॒णः सोम॑ आ॒ज्य॑स्य ह॒विषो॑ वेतु॥९॥

स्वा॑ः षट् च॥ [६]

अ॒ग्निर्मूर्धा॑ दि॒वः क॒कुत्। प॒तिः पृ॒थि॒व्या अ॒यम्। अ॒पाः
रेता॑ःसि जिन्वति। भुवो॑ य॒ज्ञस्य॑ रज॑सश्च ने॒ता। यत्रा॑ नि॒युद्धिः
सच॑से शि॒वाभिः॑। दि॒वि मूर्धा॑नं दधिषे सुव॑रुषाम्। जि॒ह्वा॒मग्ने॑ चकृषे
हव्य॑वाहम्। प्र॒जाप॑ते न त्वदे॒तान्य॑न्यः। वि॒श्वा जा॑तानि॒ परि॑ ता

बभूव। यत्कामास्ते जहुमस्तं नो अस्तु॥१०॥

वयं॑ स्याम॑ पत॑यो रयी॑णाम्। स वे॑द पु॒त्रः पि॒तर॒॑ स
मा॒तर॑म्। स स॒नुर्भु॑व॒त्स भु॑व॒त्पुन॑र्मघः। स द्यामौ॑र्णो॒दन्तरि॑क्ष॒ स
सुवः॑। स वि॒श्वा भुवो॑ अभव॒त्स आ॑भवत्। अ॒ग्नीषो॑मा सवे॑दसा।
सहू॑ती वनत॒ङ्गिरः॑। सन्दे॑व॒त्रा ब॑भूवथुः। यु॒वमे॒तानि॑ दि॒वि रोच॑नानि।
अ॒ग्निश्च॑ सोम॒ स॒क्रतू॑ अध॒त्तम्॥११॥

यु॒व॑ सिन्धू॑ र॒भि॒शंस्ते॒रव॑द्यात्। अ॒ग्नीषो॑मा॒वमु॑ञ्चतं गृभी॒तान्।
इन्द्रा॑ग्नी रोच॒ना दि॒वः। परि॒ वाजे॑षु भूषथः। तद्वा॑ञ्चेति॒ प्रवी॑र्यम्।
श॒जथ॑द्व॒त्रमु॑त संनोति॒ वाज॑म्। इन्द्रा॒ यो अ॒ग्नी सहू॑री स॒पर्या॑त्।
इ॒रज्य॑न्ता॒ वस॑व्य॒स्य भूरेः॑। सह॑स्तमा॒ सह॑सा वाज॒यन्ता॑। ए॒न्द्र
सान॑सि॒ रयि॑म्॥१२॥

स॒जित्वा॑न॒ सदा॑सहम्। वर्षि॑ष्ठमू॒तये॑ भर। प्रस॑साहिषे
पु॒रुहू॑त॒ शत्रू॑न्। ज्येष्ठ॑स्ते शुष्मं इ॒ह रा॑तिर॒स्तु। इन्द्रा॑ भ॒र दक्षि॑णेना॒
वसू॑नि। पतिः॒ सिन्धू॑नामसि रे॒वती॑नाम्। म॒हा॑ इन्द्रो॒ य ओज॑सा।
प॒र्जन्यो॑ वृष्टि॒मा इ॒व। स्तोमै॑र्व॒त्सस्य॑ वावृधे। म॒हा॑ इन्द्रो॒
नृ॒वदा॑च॒र्षणि॒प्राः॥१३॥

उ॒त द्वि॒र्ब॒र्हा अ॒मि॒नः सहो॑भिः। अ॒स्मद्रि॒यं॒गवा॑वृधे वी॒र्या॑य।
उ॒रुः पृ॒थुः सु॒कृतः॑ क॒र्तृभि॑र्भूत्। पि॒प्री॒हि दे॒वा उ॑शतो य॒विष्ठ।
वि॒द्वा ऋ॒तू ऋ॒तुप॑ते यजे॒ह। ये दै॒व्या ऋ॒त्विज॑स्तेभि॒रग्रे॑। त्व॑

होतृणामस्यायं जिष्ठः। अग्निः स्विष्टकृतम्। अयाङ्गिरग्नेः प्रिया धामानि। अयादृत्सोमस्य प्रिया धामानि॥१४॥

अयाङ्ग्रेः प्रिया धामानि। अयाद्वृजापतेः प्रिया धामानि। अयाङ्ग्रीषोमयोः प्रिया धामानि। अयाङ्दिन्द्राग्नियोः प्रिया धामानि। अयाङ्दिन्द्रस्य प्रिया धामानि। अयाण्महेन्द्रस्य प्रिया धामानि। अयाङ्देवानामाज्यपानां प्रिया धामानि। यक्षदग्नेरहोतुः प्रिया धामानि। यक्षत्स्वं महिमानम्। आयंजतामेज्या इषः। कृणोतु सो अध्वरा जातवेदाः। जुषतां हविः। अग्ने यदद्य विशो अध्वरस्य होतः। पावकं शोचे वेष्टुं हि यज्वां। ऋता यंजासि महिना वियद्भूः। हव्या वह यविष्ठ या ते अद्य॥१५॥

अस्त्वधत्तं रयिं चरषणिप्राः सोमस्य प्रिया धामानीषः षट्॥—————[७]

उपहूतं रथन्तरं सह पृथिव्या। उप मा रथन्तरं सह पृथिव्या ह्वयताम्। उपहूतं वामदेव्यं सहान्तरिक्षेण। उप मा वामदेव्यं सहान्तरिक्षेण ह्वयताम्। उपहूतं बृहत्सह दिवा। उप मा बृहत्सह दिवा ह्वयताम्। उपहूताः सप्त होत्राः। उप मा सप्त होत्रा ह्वयन्ताम्। उपहूता धेनुः सहर्षभा। उप मा धेनुः सहर्षभा ह्वयताम्॥१६॥

उपहूतो भक्षः सखा। उप मा भक्षः सखा ह्वयताम्। उपहूताँ(४)हो। इडोपहूता। उपहूतेडा। उपो अस्मां इडा ह्वयताम्। इडोपहूता। उपहूतेडा। मानवी घृतपदी मैत्रावरुणी।

ब्रह्मं देवकृतमुपहृतम्॥१७॥

दैव्यां अध्वर्यव उपहृताः। उपहृता मनुष्याः। य इमं यज्ञमवान्।
ये यज्ञपतिं वर्धन्। उपहृते द्यावापृथिवी। पूर्वजे ऋतावरी। देवी
देवपुत्रे। उपहृतोऽयं यजमानः। उत्तरस्यान्देवयज्यायामुपहृतः।
भूयसि हविष्करण उपहृतः। दिव्ये धामन्नुपहृतः। इदं मे देवा
हविर्जुषन्तामिति तस्मिन्नुपहृतः। विश्वमस्य प्रियमुपहृतम्। विश्वस्य
प्रियस्योपहृतस्योपहृतः॥१८॥

सहर्षभा ह्वयतामुपहृतं हविष्करण उपहृतश्चत्वारि च॥—————[८]

देवं बरुहिः। वसुवने वसुधेयस्य वेतु। देवो नराशंसः।
वसुवने वसुधेयस्य वेतु। देवो अग्निः स्विष्टकृत्। सुद्रविणा
मन्द्रः कविः। सत्यमन्मायजी होता। होतुर्होतुरायजीयान्।
अग्ने यान्देवानयाद। यां अपिप्रेः। ये ते होत्रे अमथ्सत।
तां संसनुषीं होत्रान्देवङ्गमाम्। दिवि देवेषु यज्ञमेरयेमम्।
स्विष्टकृच्चाग्ने होताऽभूः। वसुवने वसुधेयस्य नमोवाके वीहि॥१९॥
अपिप्रेः पञ्च च॥—————[९]

इदं द्यावापृथिवी भद्रमभूत्। आर्धं सूक्तवाकम्। उत
नमोवाकम्। ऋध्यास्म सूक्तोच्यमग्ने। त्वं सूक्तवागसि। उपश्रितो
दिवः पृथिव्योः। ओमन्वती तेऽस्मिन् यज्ञे यजमान द्यावापृथिवी
स्ताम्। शङ्गये जीरदानू। अत्रंसू अप्रवेदे। उरुगव्यूती अभयं

कृतौ॥२०॥

वृष्टिद्यावा रीत्यापा। शम्भुवौ मयोभुवौ। ऊर्जस्वती च
पयस्वती च। सूपचरणा च स्वधिचरणा च। तयोराविदि।
अग्निरिदं हविरंजुषत। अवीवृधत् महो ज्यायोऽकृत। सोमं
इदं हविरंजुषत। अवीवृधत् महो ज्यायोऽकृत। अग्निरिदं
हविरंजुषत॥२१॥

अवीवृधत् महो ज्यायोऽकृत। प्रजापतिरिदं हविरंजुषत।
अवीवृधत् महो ज्यायोऽकृत। अग्नीषोमाविदं हविरंजुषेताम्।
अवीवृधेतां महो ज्यायोऽक्राताम्। इन्द्राग्नी इदं हविरंजुषेताम्।
अवीवृधेतां महो ज्यायोऽक्राताम्। इन्द्र इदं हविरंजुषत।
अवीवृधत् महो ज्यायोऽकृत। महेन्द्र इदं हविरंजुषत॥२२॥

अवीवृधत् महो ज्यायोऽकृत। देवा अज्यपा आज्यमजुषन्त।
अवीवृधन्त महो ज्यायोऽकृत। अग्निर्होत्रेणेदं हविरंजुषत।
अवीवृधत् महो ज्यायोऽकृत। अस्यामृधद्धोत्रायान्देवङ्गमायाम्।
आशास्तेऽयं यजमानोऽसौ। आयुरा शास्ते। सुप्रजास्त्वमा शास्ते।
सजातवनस्यामा शास्ते॥२३॥

उत्तरान्देवयज्यामा शास्ते। भूयो हविष्करणमा शास्ते। दिव्यं
धामा शास्ते। विश्वं प्रियमा शास्ते। यदनेन हविषाऽऽशास्ते।
तदश्यात्तद्व्यात्। तदस्मै देवा रासन्ताम्। तदग्निर्देवो देवेभ्यो

वनते। वयमग्नेर्मानुषाः। इष्टं च वीतं च। उभे च नो द्यावापृथिवी
अहंसस्पाताम्। इह गतिर्वामस्येदं च। नमो देवेभ्यः॥ २४॥

अभयं कृतावकृताग्निरिदं हविरजुषत महेन्द्र इदं हविरजुषत
सजातवनस्यामा शांस्ते वीतं च त्रीणि च॥ [१०]

तच्छं योरावृणीमहे। गातुं यज्ञाय। गातुं यज्ञपतये। दैवीं
स्वस्तिरस्तु नः। स्वस्तिर्मानुषेभ्यः। ऊर्ध्वं जिगातु भेषजम्। शं
नो अस्तु द्विपदे। शं चतुष्पदे॥ २५॥

तच्छं योरष्टौ॥ [११]

आप्यायस्व सन्ते। इह त्वष्टारमग्रियं तन्नस्तुरीपम्। देवानां
पत्नीरुशतीरवन्तु नः। प्रावन्तु नस्तुजये वाजसातये। याः पार्थिवासो
या अपामपि व्रते। ता नो देवीः सुहवाः शर्म यच्छत। उत ग्रा
वियन्तु देवपत्नीः। इन्द्राण्यग्राय्यश्विनी राट्। आ रोदसी वरुणानी
शृणोतु। वियन्तु देवीर्य ऋतुर्जनीनाम्॥ २६॥

अग्निर्होता गृहपतिः स राजा। विश्वा वेद जनिमा जातवेदाः।
देवानामुत यो मर्त्यानाम्। यजिष्ठः स प्र यजतामृतावा। वयमुं त्वा
गृहपते जनानाम्। अग्ने अकर्म समिधा बृहन्तम्। अस्थूरि णो
गार्हपत्यानि सन्तु। तिग्मेन नस्तेजसा सशिशधि॥ २७॥

जनीनामष्टौ च॥ [१२]

उपहूतं रथन्तरं सह पृथिव्या। उप मा रथन्तरं सह

पृथिव्या ह्वयताम्। उपहूतं वामदेव्यं सहान्तरिक्षेण। उप मा
वामदेव्यं सहान्तरिक्षेण ह्वयताम्। उपहूतं बृहत्सह दिवा। उप
मा बृहत्सह दिवा ह्वयताम्। उपहूताः सप्त होत्राः। उप मा सप्त
होत्रा ह्वयन्ताम्। उपहूता धेनुः सहर्षभा। उप मा धेनुः सहर्षभा
ह्वयताम्॥२८॥

उपहूतो भक्षः सखा। उप मा भक्षः सखा ह्वयताम्।
उपहूतां(४)हो। इडोपहूता। उपहूतेडा। उपो अस्मां इडा
ह्वयताम्। इडोपहूता। उपहूतेडा। मानवी घृतपदी मैत्रावरुणी।
ब्रह्म देवकृतमुपहूतम्॥२९॥

दैव्या अध्वर्यव उपहूताः। उपहूता मनुष्याः। य इमं
यज्ञमवान्। ये यज्ञपत्नीं वर्धान्। उपहूते द्यावापृथिवी। पूर्वजे
ऋतावरी। देवी देवपुत्रे। उपहूतेयं यजमाना। इन्द्राणीवा-
ऽविधवा। अदितिरेव सुपुत्रा। उत्तरस्यान्देवयज्यायामुपहूता।
भूयसि हविष्करण उपहूता। दिव्ये धामन्नुपहूता। इदं मे देवा
हविर्जुषन्तामिति तस्मिन्नुपहूता। विश्वमस्याः प्रियमुपहूतम्।
विश्वस्य प्रियस्योपहूतस्योपहूता॥३०॥

सहर्षभा ह्वयतामुपहूतं सुपुत्रा षट्॥ [१३]

सत्यं प्रवोऽग्रे महानग्निर्होता समिधोऽग्निर्वृत्राण्यग्निर्मूर्धोपहूतं देवं बर्हिर्दिदं द्यावापृथिवी तच्छुं योरा
प्यायस्वोपहूतन्नयोदश॥१३॥

सत्यं वयं स्याम वृष्टिर्द्यावा त्रिंशत्॥३०॥

सत्यमुपहूता॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके पञ्चमः
प्रपाठकः समाप्तः॥

॥षष्ठमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके षष्ठः प्रपाठकः॥

अञ्जन्ति त्वामध्वरे देवयन्तः। वनस्पते मधुना दैव्येन।
 यदूर्ध्वस्तिष्ठाद्विविणेह धत्तात्। यद्वा क्षयो मातुरस्या उपस्थै।
 उच्छ्रयस्व वनस्पते। वर्ष्मन्पृथिव्या अधि। सुमिती मीयमानः।
 वर्चोधा यज्ञवाहसे। समिद्धस्य श्रयमाणः पुरस्तात्। ब्रह्म वन्वानो
 अजरः सुवीरम्॥१॥

आरे अस्मदमतिं बाधमानः। उच्छ्रयस्व महते सौभगाय।
 ऊर्ध्व ऊ षु णं ऊतये। तिष्ठा देवो न संविता। ऊर्ध्वो वाजस्य
 सनिता यदञ्जिभिः। वाघद्विविह्वयामहे। ऊर्ध्वो नः पाह्यः हंसो नि
 केतुना। विश्वः समन्त्रिणं दह। कृधी न ऊर्ध्वा च रथाय जीवसे।
 विदा देवेषु नो दुवः॥२॥

जातो जायते सुदिनत्वे अह्नाम्। समर्य आ विदथे वर्धमानः।
 पुनन्ति धीरा अपसो मनीषा। देव्या विप्र उदियति वाचम्। युवा
 सुवासाः परिवीत आगात्। स उ श्रेयान्भवति जायमानः। तं
 धीरांसः कवय उन्नयन्ति। स्वाधियो मनसा देवयन्तः। पृथुपाजा
 अमर्त्यः। घृतनिर्णिग्स्वाहुतः। अग्निर्यज्ञस्य हव्यवाट्। तं सबाधो
 यतः स्रुचः। इत्था धिया यज्ञवन्तः। आचक्रुरग्निमृतये। त्वं वरुण
 उत मित्रो अग्ने। त्वां वर्धन्ति मतिभिर्वसिष्ठाः। त्वे वसु सुषणनानि

सन्तु। यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः॥३॥

सुवीरं दुवः स्वाहुतोऽष्टौ च॥ _____[१]

होता यक्षदग्निः समिधा सुषमिधा समिद्धं नाभां पृथिव्याः
सङ्गथे वामस्य। वर्ष्मन्दिव इडस्पदे वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं।
होता यक्षत्तनूनपातमदितेर्गर्भं भुवनस्य गोपाम्। मध्वाद्य देवो
देवेभ्यो देवयानान्पथो अनक्तु वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता
यक्षन्नराशः स नृशस्त्रं नृङ्ः प्रणेत्रम्। गोभिर्वपावान्त्स्याद्वीरैः
शक्तीवान्नरैः प्रथमया वा हिरण्यैश्चन्द्री वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं।
होता यक्षदग्निमिड ईडितो देवो देवाः आवक्षद्दूतो हव्यवाडमूरः।
उपेमं यज्ञमुपेमां देवो देवहूतिमवतु वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं।
होता यक्षद्वरुहिः सुष्टरीमोर्णम्रदा अस्मिन् यज्ञे वि च प्र च
प्रथताः स्वासस्थं देवेभ्यः। एमेनदद्य वसवो रुद्रा आदित्याः
सदन्तु प्रियमिन्द्रस्यास्तु वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं॥४॥

होता यक्षद्वरं ऋष्याः कवप्यो कौषधावनीरुदाताभीर्जिहतां
विपक्षोभिः श्रयन्ताम्। सुप्रायणा अस्मिन् यज्ञे विश्रयन्तामृतावृधो
वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षदुषासानक्ता बृहती सुपेशसा
नृङ्ः पतिभ्यो योनिं कृण्वाने। सुस्मयमाने इन्द्रेण देवैरेदं
वरुहिः सीदतां वीतामाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षद्वैव्या
होतारा मन्द्रा पोतारा कुवी प्रचेतसा। स्विष्टमृद्यान्यः करदिषा

स्वभिगूर्तमन्य ऊर्जा सतवसेमं यज्ञं दिवि देवेषु धत्तां
 वीतामाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षत्तिस्रो देवीरपसामपस्तमा
 अच्छिद्रमद्येदमपस्तन्वताम्। देवेभ्यो देवीर्देवमपो वियन्त्वाज्यस्य
 होतर्यजं। होता यक्षत्त्वष्टारमचिष्टमपाकं रेतोधां विश्रवसं
 यशोधाम्। पुरुरूपमकामकर्शनं सुपोषः पोषैः स्यात्सुवीरो
 वीरैर्वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षद्वनस्पतिमुपावस्रक्षद्वियो
 जोष्टारं शशमन्नरं। स्वदाथ्रस्वधितिरऋतुथाद्य देवो देवेभ्यो
 हव्यावाङ्मेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षदग्निं स्वाहाऽऽज्यस्य
 स्वाहा मेदसः स्वाहा स्तोकानां स्वाहा स्वाहाकृतीनां स्वाहा
 हव्यसूक्तीनाम्। स्वाहा देवां औज्यपान्त्स्वाहाऽग्निं होत्राञ्जुषाणा
 अग्न आज्यस्य वियन्तु होतर्यजं॥५॥

प्रियमिन्द्रस्यास्तु वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं सुवीरो वीरैर्वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं
 चत्वारि च (अग्निन्तनूनपातन्नराशंसमग्निमिड ईडितो बर्हिर्दुर उषासानक्ता
 दैव्या तिस्रस्त्वष्टारं वनस्पतिमग्निम्। पञ्च वेत्वेको वियन्तु द्विर्वीतामेको
 वियन्तु द्विर्वेत्वेको वियन्तु होतर्यजं॥)॥

[२]

समिद्धो अद्य मनुषो दुरोणे। देवो देवान् यजसि जातवेदः। आ
 च वह मित्रमहश्चिकित्वान्। त्वं दूतः कविरसि प्रचेताः। तनूनपात्पथ
 ऋतस्य यानान्। मध्वा समञ्जन्त्स्वदया सुजिह्व। मन्मानि धीभिरुत
 यज्ञमृन्धन्। देवत्रा च कृणुह्यध्वरं नः। नराशंसस्य महिमानमेषाम्।
 उप स्तोषाम यज्ञतस्य यज्ञैः॥६॥

ते सु॒क्रत॑वः शुच॑यो धिय॒न्धाः। स्वद॑न्तु दे॒वा उ॒भया॑नि ह॒व्या।
 आ॒जुह्वा॑न् ई॒ड्यो व॑न्द्यश्च। आया॑ह्य॒ग्रे वसु॑भिः स॒जोषाः॑। त्वं
 दे॒वाना॑मसि य॒ह्नु होता॑। स ए॒नान् य॑क्षी॒षितो य॑जी॒यान्। प्रा॒चीनं
 ब॒रुहिः प्र॑दिशा॑ पृथि॒व्याः। वस्तो॑र॒स्या वृ॑ज्यते अ॒ग्रे अ॒ह्नाम्। व्यु॑
 प्रथ॑ते वि॒तरं व॑रीयः। दे॒वेभ्यो॑ अ॒दित॑ये स्यो॒नम्॥७॥

व्यच॑स्वतीरुर्वि॒या वि॒श्रय॑न्ताम्। पति॑भ्यो न जन॑यः
 शु॒म्भमा॑नाः। दे॒वीर्द्वारो बृ॑हतीर्वि॒श्वमि॑न्वाः। दे॒वेभ्यो॑ भव॑थ
 सु॒प्राय॑णाः। आसु॑ष्वय॑न्ती यज॑ते उपा॑के। उ॒षासा॑नक्ता॑ सद॑तां
 नि यो॒नौ। दि॒व्ये योष॑णे बृ॒हती सु॑रु॒क्मे। अधि॑ श्रियः॑ शु॒क्रपि॑शं
 दधा॑ने। दै॒व्या होता॑रा प्रथ॑मा सु॒वाचा॑। मिमा॑ना य॒ज्ञं मनु॑षो
 यज॑न्धै॥८॥

प्र॒चोद॑यन्ता वि॒दथे॑षु का॒रू। प्रा॒चीनं ज्योतिः॑ प्र॒दिशा॑
 दि॒शन्ता॑। आ नो॑ य॒ज्ञं भा॑र॒ती तूय॑मेतु। इडा॑ मनु॑ष्वदि॒ह चे॒तय॑न्ती।
 ति॒स्रो दे॒वीर्ब॒रुहि॑रेदः॑ स्यो॒नम्। सर॑स्वती॒ स्वप॑सः सद॑न्तु। य
 इ॒मे द्या॒वापृथि॑वी जनि॑त्री। रू॒पैरपि॑ श॒द्भुवनानि॑ वि॒श्वा। तम॑द्य
 हो॑तरि॒षितो य॑जी॒यान्। दे॒वं त्वष्टा॑रमि॒ह य॑क्षि वि॒द्वान्॥९॥

उ॒पाव॑सृज॒त्मन्या॑ सम॒ञ्जन्। दे॒वानां॑ पाथ॑ ऋ॒तुथा ह॒वीर॑षि॑।
 वन॑स्पतिः॑ शमि॒ता दे॒वो अ॒ग्निः। स्वद॑न्तु ह॒व्यं मधु॑ना घृ॒तेन॑। स॒द्यो
 जा॒तो व्य॑मिमीत य॒ज्ञम्। अ॒ग्निर्दे॒वाना॑मभव॑त्पुरो॒गाः। अ॒स्य होतुः॑
 प्र॒दिश्य॑तस्य॑ वा॒चि। स्वाहा॑कृतः॑ ह॒विर॑दन्तु दे॒वाः॥१०॥

यज्ञैः स्योनं यजंथ्यै विद्वानष्टौ च॥ [३]

अग्निर्होता नो अध्वरे। वाजी सन्परिणीयते। देवो देवेषु
यज्ञिर्यः। परित्रिविष्ट्यध्वरम्। यात्यग्नी रथीरिव। आ देवेषु प्रयो
दधत्। परि वाजपतिः कविः। अग्निर्हव्यान्यक्रमीत्। दधद्रत्नानि
दाशुषे॥११॥

अग्निर्होता नो नव॥ [४]

अजैदग्निः। असन्द्वाजन्नि। देवो देवेभ्यो हव्यावाँद।
प्राञ्जोभिर्हिन्वानः। धेनाभिः कल्पमानः। यज्ञस्यायुः प्रतिरन्। उप
प्रेष्य होतः। हव्या देवेभ्यः॥१२॥

अजैदष्टौ॥ [५]

दैव्याः शमितार उत मनुष्या आरंभध्वम्। उपनयत् मेध्या
दुरः। आशासाना मेधपतिभ्यां मेधम्। प्रास्मा अग्निं भरत। स्तृणीत
बर्हिः। अन्वेनं माता मन्यताम्। अनु पिता। अनु भ्राता सर्गर्भ्यः।
अनु सखा सयूथ्यः। उदीचीनाः अस्य पदो निधत्तात्॥१३॥

सूर्यं चक्षुर्गमयतात्। वातं प्राणमन्ववंसृजतात्। दिशः श्रोत्रम्।
अन्तरिक्षमसुम्। पृथिवीं शरीरम्। एकधाऽस्य त्वचमाच्छतात्।
पुरा नाभ्या अपिशसौ वपामुत्खिंदतात्। अन्तरेवोष्माणं वारयतात्।
श्येनमस्य वक्षः कृणुतात्। प्रशसा बहू॥१४॥

शला दोषणी। कश्यपेवासा। अच्छिद्रे श्रोणी। कवषोरू

स्रेकपर्णाष्टीवन्ताः। षड्विंशतिरस्य वङ्कयः। ता अनुष्ठ्योच्यावयतात्।
गात्रं गात्रमस्यानूनं कृणुतात्। ऊवध्यगोहं पार्थिवं खनतात्। अस्मा
रक्षः सः सृजतात्। वनिष्ठुमस्य मा राविष्ट॥१५॥

उरूकं मन्यमानाः। नेद्वस्तोके तनये। रवितारवच्छमितारः।
अग्निगो शमीध्वम्। सुशर्मि शमीध्वम्। शमीध्वमग्निगो।
अग्निगुश्चापापश्च। उभौ देवानां शमितारौ। ताविमं पशूः
श्रपयतां प्रविद्धांसौ। यथायथाऽस्य श्रपणन्तथातथा॥१६॥

धत्ताद्वाहू मा राविष्ट तथातथा॥ [६]

जुषस्व सप्रथस्तमम्। वचो देवप्सरस्तमम्। हव्या जुह्वान
आसनि। इमं नो यज्ञममृतैषु धेहि। इमा हव्या जातवेदो जुषस्व।
स्तोकानामग्ने मेदंसो घृतस्य। होतः प्राशान प्रथमो निषद्य। घृतवन्तः
पावक ते। स्तोकाः श्रोतन्ति मेदंसः। स्वधर्मं देववीतये॥१७॥

श्रेष्ठं नो धेहि वार्यम्। तुभ्यः स्तोका घृतश्चुतः। अग्ने विप्राय
सन्त्या ऋषिः श्रेष्ठः समिध्यसे। यज्ञस्य प्राविता भवा। तुभ्यः
श्रोतन्त्यग्निगो शचीवः। स्तोकासो अग्ने मेदंसो घृतस्य। कविशस्तो
बृहता भानुनागाः। हव्या जुषस्व मेधिर। ओजिष्ठन्ते मध्यतो मेद
उद्धृतम्। प्र ते वयं ददामहे। श्रोतन्ति ते वसो स्तोका अधित्वचि।
प्रति तान्देवशोविहि॥१८॥

देववीतय उद्धृतत्रीणि च॥ [७]

आवृत्रहणा वृत्रहभिः शुष्मैः। इन्द्रं यातन्नमोभिरग्रे अर्वाक्।
युव९ राधोभिरकवेभिरिन्द्र। अग्रे अस्मे भवतमुत्तमेभिः। होता
यक्षदिन्द्राग्नी। छागस्य वपाया मेदसः। जुषेता९ हविः।
होतर्यजं। विह्यख्यन्मनसा वस्य इच्छन्। इन्द्राग्नी ज्ञास उत वा
सजातान्॥१९॥

नान्या युवत्प्रमंतिरस्ति मह्यम्। स वा धियं वाजयन्तीमतक्षम्।
होता यक्षदिन्द्राग्नी। पुरोडाशस्य जुषेता९ हविः। होतर्यजं।
त्वामीडते अजिरं दृत्याय। हविष्मन्तः सदमिन्मानुषासः। यस्य
देवैरासंदो बरुहिरग्रे। अहान्यस्मै सुदिना भवन्तु। होता यक्षदग्निम्।
पुरोडाशस्य जुषता९ हविः। होतर्यजं॥२०॥
सजातानग्निन्दे च॥

[८]

गीर्भिर्विप्रः प्रमंतिमिच्छमानः। ईदृष्टं रयिं यशसं पूर्वभाजम्।
इन्द्राग्नी वृत्रहणा सुवज्रा। प्र णो नव्यैभिस्तिरतं देष्णैः।
माच्छेद्वा रश्मी९रिति नाधमानाः। पितृणा९ शक्तीरनुयच्छमानाः।
इन्द्राग्निभ्यां कं वृषणो मदन्ति। ताह्यद्रीं धिषणाया उपस्थैः।
अग्नि९ सुदीति९ सुदृशं गृणन्तः। नमस्यामस्त्वेड्यं जातवेदः। त्वां
दूतमरति९ हव्यवाहम्। देवा अकृण्वन्नमृतस्य नाभिम्॥२१॥
जातवेदो द्वे च॥

[९]

त्व९ ह्यग्रे प्रथमो मनोतां। अस्या धियो अभवो दस्महोतां।

त्व॑ सीं वृषन्न॑कृणोर्दुष्ट॑रीतु। सहो विश्व॑स्मै सह॑से सह॑ध्वै। अथा॒
होता॒ न्य॑सीदो॒ यजी॑यान्। इडस्प॑द इषय॑न्नीड्यः सन्। तं त्वा॒
नरः॑ प्रथ॑मं दे॒वय॑न्तः। म॒हो रा॒ये चि॑तय॑न्तो॒ अनु॑गमन्। वृ॒तेव॒ यन्त॑
ब॒हुभि॑र्वस॒व्यैः। त्वे र॒यिं जा॑गृवा॒सो अनु॑गमन्॥२२॥

रुश॑न्तम॒ग्निं द॑र॒शतं॑ बृ॒हन्त॑म्। व॒पाव॑न्तं वि॒श्वहा॑ दी॒दिवा॑सम्।
प॒दं दे॒वस्य॒ नम॑सा वि॒यन्तः॑। श्र॒व॒स्यवः॒ श्रव॑ आप॒न्नमृ॑क्तम्। नामा॑नि
चि॒द्वधि॑रे य॒ज्ञिया॑नि। भ॒द्रायां॑ ते रणय॑न्त॒ सन्दृ॑ष्टौ। त्वां व॑र्धन्ति
क्षि॒तयः॑ पृथि॒व्याम्। त्व॑ रा॒य उ॒भया॑सो जना॑नाम्। त्वं त्रा॒ता
त॑रणे चे॒त्योऽभूः॑। पि॒ता मा॒ता स॒दमि॑न्मानु॒षाणाम्॥२३॥

सप॑र्येण्यः स प्रि॒यो वि॒श्व॑ग्निः। होता॑ म॒न्द्रो निष॑सादा॒
यजी॑यान्। तं त्वा॑ व॒यं द॒म आ॑ दी॒दिवा॑सम्। उप॑जुबाधो॒ नम॑सा
स॒देम। तं त्वा॑ व॒य॑ सु॒धियो॒ नव्य॑मग्ने। सु॒म्राय॑व ई॒महे॑ दे॒वय॑न्तः।
त्वं वि॒शो अन॑यो दी॒द्यानः॑। दि॒वो अ॑ग्ने बृ॒हता॑ रौच॑नेन। वि॒शां
क॒विं वि॒शप॑ति॒ शश्व॑तीनाम्। नि॒तोश॑नं वृष॒भं च॑र्षणी॒नाम्॥२४॥

प्रेती॑षणि मि॒षय॑न्तं पाव॑कम्। राज॑न्तम॒ग्निं य॑ज॒त र॑यी॒णाम्।
सो अ॑ग्र ई॒जे श॑श॒मे च॒ मर्तः॑। यस्त॒ आन॑ट्थ्स॒मिधा॑ ह॒व्यदा॑तिम्।
य आ॑हु॒तिं परि॒ वेदा॒ नमो॑भिः। वि॒श्वेत्स॒वामा॑ द॒धते॒ त्वोतः॑। अ॒स्मा
उ॑ ते॒ महि॑ म॒हे वि॑धेम। नमो॑भिर॒ग्ने स॒मिधो॑त ह॒व्यैः। वेदी॑सूनो
सह॑सो गी॒र्भिरु॒क्थैः। आ ते॑ भ॒द्राया॑ सु॒मतौ॑ य॑तेम॥२५॥

आ यस्त॒तन्थ॑ रोद॑सी विभा॒सा। श्रवो॑भिश्च श्रव॒स्यंस्तरु॑त्रः।
 बृह॒द्विर्वा॑जैः स्थ॒र्विरे॑भिर॒स्मे। रेव॒द्विर॑ग्ने वित॒रं वि भा॑हि। नृव॒द्वंसो॑
 सद॒मिद्वै॑ह्य॒स्मे। भूरि॑तो॒काय॑ तन॒याय॑ प॒श्वः। पूर्वी॑रिषो बृह॒तीरा॑रे
 अ॒घाः। अ॒स्मे भ॒द्रा सौ॑श्रव॒सानि॑ सन्तु। पुरू॒ण्यग्ने॑ पुरु॒धा त्वा॒या।
 वसू॑नि राजन्व॒सुता॑ते अश्याम्। पुरू॒णि हि त्वे पु॑रुवा॒र सन्ति॑।
 अग्ने॑ वसु॑ विध॒ते राज॑नित्वे॥२६॥

जा॒गृवा॑ꣳसो अनु॑ग॒म्मानु॑षाणाश्च॒रष॑णी॒नां य॑तेमाश्या॒न्द्वे च॑॥—————[१०]

आभ॑रतꣳ शि॒क्षतं॑ वज्र॒बाहू॑। अ॒स्माꣳ इन्द्रा॑ग्नी अव॒तꣳ
 शर्चा॑भिः। इ॒मे नु ते र॒श्मयः॑ सूर्य॒स्य। येभिः॑ सपि॒त्वं पि॒तरौ॑
 न आय॑न्। होता॑ यक्षदिन्द्रा॒ग्नी। छाग॑स्य ह॒विष॑ आ॒त्ताम॑द्य।
 म॒ध्यतो॑ मेद॒ उद्ध॑तम्। पुरा॑ द्वेषो॒भ्यः। पुरा॑ पौरु॒षेय्या॑ गृभः।
 घस्ता॑न्नूनम्॥२७॥

घा॒से अ॑ज्राणां॒ यव॑सप्रथ॒मानाम्॑। सु॒मत्क्ष॑राणाꣳ श॒तरु॑द्रि॒
 याणा॑म्। अ॒ग्निष्वा॒त्तानां॑ पीवो॑पवस॒नानाम्॑। पा॒र्श्वतः॑ श्रो॒णितः॑
 शि॒ताम॑त उ॒त्साद॑तः। अ॒ङ्गाद॑ङ्गादव॒त्तानाम्॑। कर॑त ए॒वेन्द्रा॑ग्नी।
 जुषे॑ताꣳ ह॒विः। हो॒तर्य॑जं। दे॒वेभ्यो॑ वनस्प॒ते ह॒वीꣳषि॑। हि॒र॑ण्यपर्ण
 प्र॒दिव॑स्ते अर्थ॒म्॥२८॥

प्र॒दक्षि॑णिद्र॒शन॑या॒ नियू॑यं। ऋ॒तस्य॑ वक्षि प॒थिभी॑ रजि॑ष्ठैः।
 होता॑ यक्ष॒द्वन॒स्पति॑म॒भिहि॑। पि॒ष्टत॑मया॒ रभि॑ष्ठया॒ रश॑नयाधित॑।

यत्रेन्द्राग्रियोश्छागस्य हविषः प्रिया धामानि। यत्र वनस्पतेः प्रिया
पाथांसि। यत्र देवानामाज्यपानां प्रिया धामानि। यत्राग्नेर्होतुः
प्रिया धामानि। तत्रैतं प्रस्तुत्येवोपस्तुत्ये वोपावस्रक्षत्।
रभीयांसमिव कृत्वी॥२९॥

करदेवं देवो वनस्पतिः। जुषतांस हविः। होतर्यजं। पिप्रीहि
देवांस उशतो यविष्ठ। विद्वांस ऋतूंस ऋतुपते यजेह। ये दैव्या
ऋत्विजस्तेभिरग्ने। त्वंस होतृणामस्यायजिष्ठः। होता यक्षदग्निं
स्विष्टकृतम्। अयाङ्गिरिन्द्राग्रियोश्छागस्य हविषः प्रिया धामानि।
अयाङ्ग्वनस्पतेः प्रिया पाथांसि। अयाङ्ग्वेवानामाज्यपानां प्रिया
धामानि। यक्षदग्नेर्होतुः प्रिया धामानि। यक्षत्स्वं महिमानम्।
आयजतामेज्या इषः। कृणोतु सो अध्वरा जातवेदाः। जुषतांस
हविः। होतर्यजं॥३०॥

नूनमर्थं कृत्वी पाथांसि सप्त च॥ [११]

उपो ह यद्विदथं वाजिनो गूः। गीर्भिर्विप्राः प्रमतिमिच्छमानाः।
अर्वन्तो न काष्ठान्नक्षमाणाः। इन्द्राग्नी जोहुवतो नरस्ते। वनस्पते
रशनयोऽभिधाय। पिष्टतमया व्युनानि विद्वान्। वह देवत्रा
दिधिषो हवींसि। प्र चंदातारममृतेषु वोचः। अग्निं स्विष्टकृतम्।
अयाङ्गिरिन्द्राग्रियोश्छागस्य हविषः प्रिया धामानि॥३१॥

अयाङ्ग्वनस्पतेः प्रिया पाथांसि। अयाङ्ग्वेवानामाज्यपानां प्रिया

धामानि। यक्षदग्नेर्होतुः प्रिया धामानि। यक्षत्स्वं महिमानम्।
 आयजतामेज्या इषः। कृणोतु सो अंध्वरा जातवेदाः। जुषतां
 हविः। अग्ने यदद्य विशो अंध्वरस्य होतः। पावक शोचे वेष्ट्वं हि
 यज्वा। ऋता यजासि महिना वियद्भूः। हव्या वह यविष्ठ या ते
 अद्य॥ ३२॥

धामानि भूरेकं च॥ _____ [१२]

देवं बर्हिः सुदेवं देवैः स्यात्सुवीरं वीरैर्वस्तोर्वृज्येताक्तोः
 प्रभ्रियेतात्यन्यान्नाया बर्हिष्मतो मदेम वसुवने वसुधेयस्य
 वेतु यज। देवीद्वारं सङ्घाते विद्धीर्यामञ्छिथिरा ध्रुवा देवहूतौ
 वत्स ईमेनास्तरुण आमिमीयात्कुमारो वा नवजातो मैना
 अर्वा रेणुकंकाटः पृणग्वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज। देवी
 उषासानक्ताऽद्यास्मिन् यज्ञे प्रयत्यहेतामपि नूनं दैवीर्विशः
 प्रायांसिष्टां सुप्रीते सुधिते वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज।
 देवी जोष्ट्री वसुधिती ययोरन्याऽद्याद्वेषांसि युयवदान्यावक्षद्वसु
 वार्याणि यजमानाय वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज। देवी
 ऊर्जाहुती इषमूर्जमन्यावक्षत्सग्धिं सपीतिमन्या नवेन पूर्वं
 दयमानाः स्याम पुराणेन नवं तामूर्जमूर्जाहुती ऊर्जयमाने
 अधातां वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज। देवा दैव्या होतांरा
 नेष्टारा पोतारा हुताघंशं सावाभरद्वसू वसुवने वसुधेयस्य

वीतां यजं। देवीस्तिस्त्रस्तिस्त्रो देवीरिडा सरस्वती भारती
 द्यां भारत्यादित्यैरस्पृक्षत्सरस्वतीम्५ रुद्रैर्यज्ञमावीदिहैवेडया
 वसुमत्या सधुमादं मदेम वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यजं।
 देवो नराशः संस्त्रिशीरुषा षडक्षः शतमिदेनः शितिपृष्ठा आदधति
 सहस्रमीं प्रवहन्ति मित्रावरुणेदस्य होत्रमरुहतो बृहस्पतिः
 स्तोत्रमश्विनाऽऽध्वर्यवं वसुवने वसुधेयस्य वेतु यजं। देवो
 वनस्पतिर्वरुषप्रावा घृतनिर्णिग्धामग्रेणास्पृक्षदान्तरिक्षं मध्येनाप्राः
 पृथिवीमुपरेणादृहीद्वसुवने वसुधेयस्य वेतु यजं। देवं
 बरुहिर्वारितीनां निधेधाऽसि प्रच्युतीनामप्रच्युतत्रिकामधरणं
 पुरुस्पारुहं यशस्वदेना बरुहिषाऽन्या बरुहीऽप्यभि प्याम वसुवने
 वसुधेयस्य वेतु यजं। देवो अग्निः स्विष्टकृत्सुद्रविणा मन्द्रः कविः
 सत्यमन्माऽऽयजी होता होतुर्होतुरायजीयानग्रे यान्देवानयाड्याः
 अपिप्रेर्ये ते होत्रे अमत्सत ताः संसनुषीः होत्रां देवङ्गमान्दिवि
 देवेषु यज्ञमेरयेमः स्विष्टकृच्चाग्रे होताऽभूर्वसुवने वसुधेयस्य
 नमोवाके वीहि यजं॥३३॥

यजैकं च॥ [१३]

देवं बरुहिः। वसुवने वसुधेयस्य वेतु। देवीद्वारिः। वसुवने
 वसुधेयस्य वियन्तु। देवी उषासानक्ता। वसुवने वसुधेयस्य वीताम्।
 देवी जोष्टी। वसुवने वसुधेयस्य वीताम्। देवी ऊर्जाहुती। वसुवने

वसुधेयस्य वीताम्॥३४॥

दे॒वा दै॒व्या॒ हो॒ता॒रा। व॒सु॒वने॑ वसुधेयस्य वीताम्।
दे॒वीस्ति॒स्रस्ति॒स्रो दे॒वीः। व॒सु॒वने॑ वसुधेयस्य वियन्तु। दे॒वो
नरा॒श॒सः॑। व॒सु॒वने॑ वसुधेयस्य वेतु। दे॒वो वन॒स्पतिः॑। व॒सु॒वने॑
वसुधेयस्य वेतु। दे॒वं ब॒र्हिर्वा॒रि॒तीनाम्। व॒सु॒वने॑ वसुधेयस्य
वेतु॥३५॥

दे॒वो अ॒ग्निः स्वि॑ष्ट॒कृत्। सु॒द्रवि॑णा म॒न्द्रः क॒विः। स॒त्यम॑न्मायजी
होता॑। हो॒तु॒र्हो॒तुरा॒यजी॒यान्। अ॒ग्ने या॒न्दे॒वान॑या॒द्। या॒ अ॒पि॒प्रेः।
ये ते॑ हो॒त्रे अ॒म॒थ्स॒त। ता॒ स॒स॒नुषी॑ हो॒त्रा॒न्दे॒वङ्ग॑माम्। दि॒वि
दे॒वेषु॑ य॒ज्ञमे॒रये॑मम्। स्वि॑ष्ट॒कृच्चा॒ग्ने हो॒ताऽभूः॑। व॒सु॒वने॑ वसुधेयस्य
नमो॒वा॒के वी॒हि॑॥३६॥

वी॒तां वे॒त्वभू॑रेकं च॥ _____ [१४]

अ॒ग्निम॒द्य हो॒ता॒रम॑वृणीतायं यजमानः पचन्प॒क्तीः
पच॑न्पु॒रोडा॑शं ब॒ध्नन्नि॒न्द्रा॒ग्निभ्यां॑ छा॒ग॒ सूप॑स्था अ॒द्य दे॒वो
वन॒स्पति॑रभवदिन्द्रा॒ग्निभ्यां॑ छा॒गे॒नाघ॑स्तान्तं मे॒दस्तः॑ प्र॒ति-
प॒च॒ताग्र॑भीष्टा॒मवी॑वृधेतां पु॒रोडा॑शेन॒ त्वाम॒द्यर्षे॑ आ॒र्षेय॑
ऋषी॑णान्नपादवृणीतायं यजमानो बहु॒भ्य आ सङ्ग॑तेभ्य ए॒ष मे॑
दे॒वेषु॑ वसु॒ वार्या॑ यक्ष्यत॒ इति॑ ता या दे॒वा दे॒व॒दाना॒न्यदु॑स्तान्यस्मा॒
आ च॑ शा॒स्वा च॑ गुर॒स्वेषि॑तश्च॒ हो॒त॒रसि॑ भ॒द्रवा॒च्याय॑ प्रेषितो
मा॒नु॒षः सू॒क्तवा॒काय॑ सू॒क्ता ब्रू॑हि॥३७॥

अ॒ग्निम॒द्यैकम्॑॥ _____ [१५]

अ॒ञ्जन्ति॑ होता॑ यक्ष॒त्समि॑द्धो अ॒द्याग्नि॑रजै॒दैव्यां॑ जु॒पस्वा वृ॑त्रहणा गी॒र्भिस्त्व॑ ह्याभ॑रत॒मुपो॑ह॒ यद्दे॒वं
ब॒र्हिः सु॒दे॒वं दे॒वं ब॒र्हिर्अ॒ग्निम॒द्य प॑ञ्चदश॥१५॥

अ॒ञ्जन्त्य॒ग्निर्होता॑ नो गी॒र्भिरु॑पो ह॒ यद्वि॑दथ॒ वाजि॑नः स॒प्तत्रि॑ंशत्॥३७॥

अ॒ञ्जन्ति॑ सू॒क्ताब्रू॑हि॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके षष्ठः
प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ सप्तमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके सप्तमः प्रपाठकः ॥

सर्वान् वा ए॒षोऽग्नौ॑ कामान्प्रवेशयति। योऽग्नीन॑न्वा॒धाय॑
व्रतमु॒पैति॑। सयदनि॑ष्ट्वा प्रया॒यात्। अकाम॑प्रीता ए॒नं कामा॑
नानुप्रया॑युः। अ॒तेजा॑ अ॒वीर्यः॑ स्यात्। स जु॑ह्यात्। तुभ्यं॑ ता
अ॒ङ्गिर॑स्तम। विश्वाः॑ सु॒क्षित॑यः पृथक्। अ॒ग्ने कामा॑य येमि॒र इति॑।
कामा॑ने॒वास्मि॑न्दधाति॥१॥

काम॑प्रीता ए॒नं कामा॑ अनु प्रया॑न्ति। तेज॒स्वी वी॒र्या॑वान्भवति।
सन्त॑ति॒र्वा ए॒षा य॒ज्ञस्य॑। योऽग्नीन॑न्वा॒धाय॑ व्रतमु॒पैति॑। स यदु॒द्वाय॑ति।
विच्छि॑त्तिरे॒वास्य॑ सा। तं प्राञ्च॑मुद्धृत्य। मन॒सोप॑तिष्ठेत्। मनो॒ वै
प्र॒जाप॑तिः। प्रा॒जाप॒त्यो य॒ज्ञः॥२॥

मन॑सै॒व य॒ज्ञः सन्त॑नोति। भूरि॒त्याह॑। भूतो॒ वै प्र॒जा-
प॑तिः। भूति॑मे॒वोपै॑ति। वि॒ वा ए॒ष इन्द्रि॑येण॑ वी॒र्येण॑र्ध्यते।
यस्याऽऽहि॑ता॒ग्नेर॒ग्निर॑प॒क्षाय॑ति। याव॑च्छम्य॒या प्र॑विध्ये॑त्। यदि॒
ताव॑दप॒क्षायै॑त्। त॑ सम्भ॑रेत्। इ॒दं त॒ एकं॑ प॒र उ॑ त॒ एक॑म्॥३॥

तृतीये॑न॒ ज्योति॑षा॒ संवि॑शस्व। सं॒वेश॑नस्त॒नुवै॒ चारु॑रेधि। प्रि॒ये
दे॒वानां॑ पर॒मे ज॒नित्र॑ इति॑। ब्रह्म॑णै॒वेन॑ सम्भ॑रति। सै॒व ततः॑
प्राय॑श्चित्तिः। यदि॒ पर॑स्त॒राम॑प॒क्षायै॑त्। अ॒नुप्र॑यायाव॑स्येत्। सो ए॒व

ततः प्रायश्चित्तिः। ओषधीर्वा एतस्य पशून्यः प्रविशति। यस्य हविषे वथ्सा अपाकृता धरन्ति॥४॥

तान् यदुह्यात्। यातयाम्ना हविषा यजेत। यन्न दुह्यात्। यज्ञपरुरन्तरियात्। वायव्यां यवागूं निर्वपेत्। वायुर्वै पयसः प्रदापयिता। स एवास्मै पयः प्रदापयति। पयो वा ओषधयः। पयः पयः। पयसैवास्मै पयोऽव रुन्धे॥५॥

अथोत्तरस्मै हविषे वथ्सानपाकुर्यात्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। अन्यतरान् वा एष देवान्भागधेयेन व्यर्धयति। ये यजमानस्य सायं गृहमा गच्छन्ति। यस्य सायं दुग्धं हविरार्तिमाच्छति। इन्द्राय व्रीहीन्निरुप्योप वसेत्। पयो वा ओषधयः। पय एवारभ्य गृहीत्वोप वसति। यत्प्रातः स्यात्। तच्छृतं कुर्यात्॥६॥

अथेतर ऐन्द्रः पुरोडाशः स्यात्। इन्द्रिये एवास्मै समीचीं दधाति। पयो वा ओषधयः। पयः पयः। पयसैवास्मै पयोऽव रुन्धे। अथोत्तरस्मै हविषे वथ्सानपाकुर्यात्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। उभयान् वा एष देवान्भागधेयेन व्यर्धयति। ये यजमानस्य सायं च प्रातश्च गृहमा गच्छन्ति। यस्योभयं हविरार्तिमाच्छति॥७॥

ऐन्द्रं पञ्चशरावमोदनं निर्वपेत्। अग्निं देवतानां प्रथमं यजेत्। अग्निमुखा एव देवताः प्रीणाति। अग्निं वा अन्वन्या देवताः। इन्द्रमन्वन्याः। ता एवोभयीः प्रीणाति। पयो वा ओषधयः।

पयः पयः। पयसैवास्मै पयोऽव रुन्धे। अथोत्तरस्मै हविषं
वृत्सानपाकुर्यात्॥८॥

सैव ततः प्रायश्चित्तिः। अर्धो वा एतस्य यज्ञस्य मीयते। यस्य
व्रत्येऽहन्पत्यनालम्बुका भवति। तामपुरुषं यजेत। सर्वेणैव यज्ञेन
यजते। तामिद्वोषं ह्वयेत्। अमूहमस्मि। सा त्वम्। द्यौरहम्। पृथिवी
त्वम्। सामाहम्। ऋक्त्वम्। तावेहि सम्भवाव। सह रेतो दधावहै।
पु॒॒से पु॒त्राय॑ वेत्तवै। रा॒य॒स्पोषाय॑ सुप्रजास्त्वाय सुवीर्यायेति। अर्ध
एवैनामुप ह्वयते। सैव ततः प्रायश्चित्तिः॥९॥

दधाति यज्ञ उत एकन्धयन्ति रुन्धे कुर्यादार्च्छत्यपाकुर्यात्पृथिवी त्वमद्यौ च
(सर्वान् वि वै यदि परस्तरामोषधीरन्यतरानुभयानर्धो वै॥)॥—————[१]

यद्विष्यण्णेन जुहुयात्। अप्रजा अपशुर्यजमानः स्यात्।
यदनायतने निनयेत्। अनायतनः स्यात्। प्राजापत्ययर्चा
वल्मीकवपायामव नयेत्। प्राजापत्यो वै वल्मीकः। यज्ञः
प्रजापतिः। प्रजापतावेव यज्ञं प्रतिष्ठापयति। भूरित्याह। भूतो वै
प्रजापतिः॥१०॥

भूतिमेवोपैति। तत्कृत्वा। अन्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्यम्।
सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यत्कीटावपन्नेन जुहुयात्। अप्रजा
अपशुर्यजमानः स्यात्। यदनायतने निनयेत्। अनायतनः
स्यात्। मध्यमेन पूर्णेन द्यावापृथिव्ययर्चाऽन्तः परिधि निनयेत्।
द्यावापृथिव्योरेवैन्प्रतिष्ठापयति॥११॥

तत्कृत्वा। अ॒न्यां दु॒ग्ध्वा पुन॑र्होत॒व्यम्। सैव ततः
प्राय॑श्चित्तिः। यदव॑वृ॒ष्टेन जुहु॑यात्। अप॑रूपमस्याऽऽत्म॑ञ्जायेत।
किलासो॑ वास्याद॑र्शसो वा। यत्प्रत्ये॑यात्। य॒ज्ञं विच्छि॑न्ध्यात्। स
जुहु॑यात्। मि॒त्रो जना॑न्कल्पयति प्रजा॒नन्॥१२॥

मि॒त्रो दा॑धार पृथि॒वीमु॒त द्याम्। मि॒त्रः कृ॒ष्टीरनि॑मिषाऽभि
च॑ष्टे। स॒त्याय॑ ह॒व्यं घृ॒तव॑ञ्जुहोतेति। मि॒त्रेणै॒वैन॑त्कल्पयति।
तत्कृत्वा। अ॒न्यां दु॒ग्ध्वा पुन॑र्होत॒व्यम्। सैव ततः प्राय॑श्चित्तिः।
यत्पूर्व॑स्या॒माहु॑त्या॒५ हु॒ताया॒मुत्तरा॑ऽऽहु॒तिः स्कन्दे॑त्। द्वि॒पाद्भिः
प॒शुभि॑र्यज॒मानो॒ व्य॑ध्येत। यदु॒त्तरया॑ऽभि जुहु॑यात्॥१३॥

चतु॑ष्पाद्भिः प॒शुभि॑र्यज॒मानो॒ व्य॑ध्येत। यत्र वे॒त्थं वन॑स्पते
दे॒वानां॑ गु॒ह्या नामा॑नि। तत्र॑ ह॒व्यानि॑ गा॒मये॑ति॒ वान॑स्पत्यय॒र्चा
स॒मिध॑मा॒धाय॑। तू॒ष्णीमे॒व पुन॑र्जुहुयात्। वन॑स्पति॒नैव य॒ज्ञस्या॑र्ता
चा॒ना॒र्ता चाऽऽहु॑ती॒ वि दा॑धारा। तत्कृत्वा। अ॒न्यां दु॒ग्ध्वा
पुन॑र्होत॒व्यम्। सैव ततः प्राय॑श्चित्तिः। यत्पु॒रा प्र॑या॒जेभ्यः॒ प्राङ्ङा॑रः
स्कन्दे॑त्। अध्व॑र्यवे॒ च यज॑मानाय॒ चाक॑ङ् स्यात्॥१४॥

यद॑क्षिणा। ब्र॒ह्मणे॑ च॒ यज॑मानाय॒ चाक॑ङ् स्यात्। यत्प्र॒त्यक्।
होत्रे॑ च॒ पत्न्यै॑ च॒ यज॑मानाय॒ चाक॑ङ् स्यात्। यदु॒दङ्। अ॒ग्नीधे॑
च प॒शुभ्य॑श्च॒ यज॑मानाय॒ चाक॑ङ् स्यात्। यद॑भिजुहुयात्। रु॒द्रोऽस्य॑
प॒शून्धातु॑कः स्यात्। यन्नाभि॑जुहुयात्। अशा॑न्तः प्रहि॑येत॥१५॥

सुवस्य बुध्रेनाभिनिदध्यात्। मा तमो मा यज्ञस्तमन्मा
यजमानस्तमत्। नमस्ते अस्त्वायते। नमो रुद्र परायते। नमो
यत्र निषीदसि। अमुं मा हिंसीरमुं मा हिंसीरिति येन
स्कन्देत्। तं प्रहरेत्। सहस्रशृङ्गो वृषभो जातवेदाः। स्तोमपृष्ठो
घृतवान्त्सुप्रतीकः। मा नो हासीन्मेत्थितो नेत्वा जहाम। गोपोषं
नो वीरपोषं च यच्छेति। ब्रह्मणैवेनं प्र हरति। सैव ततः
प्रायश्चित्तिः॥१६॥

वै प्रजापतिः स्थापयति प्रजानन्मभि जुहुयात्स्याद्वियेत् जहाम त्रीणि च
(यद्विष्ण्वेण प्राजापत्यया यत्कीटा मध्यमेन यदववृष्टेन यत्पूर्वस्यां यत्पुरा
प्रयाजेभ्यः प्राङङ्गारो यदक्षिणा यत्प्रत्यग्यदुदङ्गः॥) [२]

वि वा एष इन्द्रियेण वीर्येणर्ध्यते। यस्याऽऽहिताग्नेरग्निर्मथ्य-
मानो न जायते। यत्रान्यं पश्येत्। तत आहृत्य होतव्यम्।
अग्नावेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। यद्यन्यत्र विन्देत्। अजायां
होतव्यम्। आग्नेयी वा एषा। यदजा। अग्नावेवास्याग्निहोत्रं हुतं
भवति॥१७॥

अजस्य तु नाश्नीयात्। यदजस्यांश्नीयात्। यामेवाग्नावाहुतिं
जुहुयात्। तामद्यात्। तस्मादजस्य नाश्यम्। यद्यजान्न विन्देत्।
ब्राह्मणस्य दक्षिणे हस्ते होतव्यम्। एष वा अग्निर्वैश्वानरः।
यद्ब्राह्मणः। अग्नावेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति॥१८॥

ब्राह्मणं तु वसत्यै नापं रुन्ध्यात्। यद्ब्राह्मणं वसत्या
अपरुन्ध्यात्। यस्मिन्नेवाग्नावाहुतिं जुहुयात्। तं भागधेयेन
व्यर्धयेत्। तस्माद्ब्राह्मणो वसत्यै नापरुध्यः। यदि ब्राह्मणं
न विन्देत्। दर्भस्तम्बे होतव्यम्। अग्निवान् वै दर्भस्तम्बः।
अग्नावेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। दर्भास्तु नाध्यासीत्॥१९॥

यद्दर्भानध्यासीत्। यामेवाग्नावाहुतिं जुहुयात्। तामध्यासीत्।
तस्माद्दर्भा नाध्यासितव्याः। यदि दर्भान्न विन्देत्। अप्सु होतव्यम्।
आपो वै सर्वा देवताः। देवतास्वेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति।
आपस्तु न परिचक्षीत्। यदापः परिचक्षीत्॥२०॥

यामेवापस्वाहुतिं जुहुयात्। तां परिचक्षीत्। तस्मादापो न
परिचक्ष्याः। मेध्या च वा एतस्यामेध्या च तनुवौ सः सृज्येते।
यस्याऽऽहिताग्नेरन्यैरग्निभिर्ग्नयः सः सृज्यन्ते। अग्नये विविचये
पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत्। मेध्या चैवास्यामेध्यां च तनुवौ
व्यावर्तयति। अग्नये व्रतपतये पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत्।
अग्निमेव व्रतपतिः स्वेन भागधेयेनोप धावति। स एवेन व्रतमा
लम्भयति॥२१॥

गर्भः स्रवन्तमगदमकः। अग्निरिन्द्रस्त्वष्टा बृहस्पतिः।
पृथिव्यामव चुश्चोतैतत्। नाभिप्राप्नोति निर्ऋतिं पराचैः। रेतो
वा एतद्वाजिनमाहिताग्नेः। यदग्निहोत्रम्। तद्यत्स्रवेत्। रेतो-

ऽस्य वाजिनं॑ स्रवेत्। गर्भं॑ स्रवन्तमगदमकरित्याह। रेतं
एवास्मिन्वाजिनं दधाति॥२२॥

अग्निरित्याह। अग्निर्वै रेतोधाः। रेतं एव तदधाति। इन्द्र
इत्याह। इन्द्रियमेवास्मिन्दधाति। त्वष्टेत्याह। त्वष्टा वै पशूनां
मिथुनानां॑ रूपकृत्। रूपमेव पशुषु दधाति। बृहस्पतिरित्याह।
ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मणैवास्मै प्रजाः प्र जनयति।
पृथिव्यामव चुश्नोतैतदित्याह। अस्यामेवैनत्प्रतिष्ठापयति।
नाभिप्राप्नोति निर्ऋतिं पराचैरित्याह। रक्षंसामपहत्यै॥२३॥

अजाऽग्नावेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति भवत्यासीत् परिचक्षीत् लम्भयति
दधाति देवानां बृहस्पतिः पञ्च च (वि वै यद्यन्यमजायां ब्राह्मणस्य
दर्भस्तम्बेऽप्सु होतव्यम्॥)॥ [३]

याः पुरस्तात्प्रस्रवन्ति। उपरिंष्टाथ्सर्वतश्च याः। ताभीं
रश्मिपवित्राभिः। श्रद्धां यज्ञमा रभे। देवां गातुविदः। गातुं यज्ञाय
विन्दत। मनसस्पतिना देवेन। वाताद्यज्ञः प्र युज्यताम्। तृतीयस्यै
दिवः। गायत्रिया सोम आभृतः॥२४॥

सोमपीथाय सन्नयितुम्। वक्त्रमन्तरमा ददे। आपो देवीः
शुद्धाः स्थ। इमा पात्राणि शुन्धत। उपातङ्गाय देवानाम्।
पर्णवल्कमुत शुन्धत। पयो गृहेषु पयो अग्नियासु। पयो वत्सेषु
पय इन्द्राय हविषे धियस्व। गायत्री पर्णवल्केन। पयः सोमं
करोत्विमम्॥२५॥

अग्निं गृह्णामि सुरथं यो मयोभूः। य उद्यन्तमारोहति सूर्यमहं।
 आदित्यं ज्योतिषां ज्योतिरुत्तमम्। श्वो यज्ञाय रमतां देवताभ्यः।
 वसून्नुद्रानादित्यान्। इन्द्रेण सह देवताः। ताः पूर्वः परिं गृह्णामि। स्व
 आयतने मनीषया। इमामूर्जं पञ्चदशीं ये प्रविष्टाः। तान्देवान्परिं
 गृह्णामि पूर्वः॥२६॥

अग्निर्हव्यवाडिह ताना वहतु। पौर्णमासं हविरिदमेषां
 मयि। आमावास्यं हविरिदमेषां मयि। अन्तराग्नी पशवः।
 देवसंसदमा गमन्। तान्पूर्वः परिं गृह्णामि। स्व आयतने
 मनीषया। इह प्रजा विश्वरूपा रमन्ताम्। अग्निं गृहपतिमभि
 संवसानाः। ताः पूर्वः परिं गृह्णामि॥२७॥

स्व आयतने मनीषया। इह पशवो विश्वरूपा रमन्ताम्।
 अग्निं गृहपतिमभि संवसानाः। तान्पूर्वः परिं गृह्णामि। स्व आयतने
 मनीषया। अयं पितृणामग्निः। अवाङ्मुखा पितृभ्य आ। तं पूर्वः परिं
 गृह्णामि। अविषन्नः पितुं करत्। अजस्रं त्वां संभापालाः॥२८॥

विजयभागं समिन्धताम्। अग्ने दीदाय मे सभ्य। विजित्यै
 शरदः शतम्। अन्नमावसथीयम्। अभि हराणि शरदः शतम्।
 आवसथे श्रियं मन्त्रम्। अहिर्बुध्नियो नि यच्छतु। इदमहमग्नि-
 ज्यैष्ठेभ्यः। वसुभ्यो यज्ञं प्रब्रवीमि। इदमहमिन्द्रज्यैष्ठेभ्यः॥२९॥

रुद्रेभ्यो यज्ञं प्र ब्रवीमि। इदमहं वरुणज्यैष्ठेभ्यः। आदित्येभ्यो
 यज्ञं प्र ब्रवीमि। पयस्वतीरोषधयः। पयस्वद्वीरुधां पयः। अपां

पयसो॑ यत्पयः॑। तेन॑ मामिन्द्र॑ स॒ः सृ॒ज। अग्रे॑ व्रतपते व्रतं
चरिष्यामि। तच्छु॑केयं तन्मे॑ राध्यताम्। वायो॑ व्रतपत॒ आदित्य॑
व्रतपते॥ ३० ॥

व्र॒तानां॑ व्रतपते व्रतं चरिष्यामि। तच्छु॑केयं तन्मे॑
राध्यताम्। इ॒मां प्राची॑मुदीचीम्। इष॒मूर्ज॑म॒भि स॒ःस्कृ॑ताम्।
ब॒हुप॑र्णामशुष्काग्राम्। ह॒रामि॑ पशुपाम॒हम्। यत्कृ॑ष्णो रूपं कृत्वा।
प्रावि॑शस्त्वं वन॒स्पतीन्। तत॑स्त्वामेकवि॒ंशति॑धा। सम्भ॑रामि
सुस॒म्भृता॑॥ ३१ ॥

त्री॒न्प॑रिधी॒ऽस्ति॒स्रः स॒मिधः॑। य॒ज्ञायु॑रनुसञ्चरान्। उ॒पवे॑षं मेक्षणं
धृ॒ष्टिम्। सं भ॑रामि सुस॒म्भृता॑। या जा॒ता ओष॑धयः। दे॒वेभ्य॑स्त्रियुगं
पु॒रा। तासां॑ पर्व॑ राध्यासम्। प॒रि॒स्तर॑मा॒हरन्। अ॒पां मे॒ध्यं य॒ज्ञियम्।
सदे॑व॒ः शि॒वम॑स्तु मे॥ ३२ ॥

आ॒च्छे॒त्ता वो॒ मा रि॑षम्। जी॒वा॒नि श॒रदः॑ श॒तम्। अ॒प॑रिमितानां
प॒रि॑मिताः। सन्न॑ह्ये सुकृ॒ताय॑ कम्। ए॒नो मा॒ निगा॑ङ्क॒तम॑च्च॒नाहम्।
पुन॑रु॒त्थाय॑ बहुला भवन्तु। स॒कृदा॑च्छि॒न्नं ब॒रु॒हि॒रूणा॑मृदु। स्यो॒नं
पि॒तृभ्य॑स्त्वा भ॒राम्य॑हम्। अ॒स्मिन्त्सी॑दन्तु मे पि॒तरः॑ सो॒म्याः।
पि॒ताम॑हाः प्रपि॑तामहाश्चानु॒गैः स॒ह॥ ३३ ॥

त्रि॒वृ॒त्प॑ला॒शे दर्भः॑। इ॒या॒न्प्रा॑देशसं॒मितः॑। य॒ज्ञे प॒वि॒त्रं
पोत॑तमम्। पयो॑ ह॒व्यं क॑रोतु मे। इ॒मौ प्रा॑णापा॒नौ। य॒ज्ञस्या॑ङ्गानि

सर्वशः। आप्याययन्तौ सञ्चरताम्। पवित्रे हव्यशोधने। पवित्रे स्थो
वैष्णवी। वायुर्वा मनसा पुनातु॥३४॥

अयं प्राणश्चापानश्च। यजमानमपि गच्छताम्। यज्ञे ह्यभूतां
पोतारौ। पवित्रे हव्यशोधने। त्वया वेदिं विविदुः पृथिवीम्। त्वया
यज्ञो जायते विश्वदानिः। अच्छिद्रं यज्ञमन्वेषि विद्वान्। त्वया
होता सन्तनोत्यर्धमासान्। त्रयस्त्रिंशोऽसि तन्तूनाम्। पवित्रेण
सहागहि॥३५॥

शिवेयं रञ्जुरभिधानी। अघ्नियामुप सेवताम्। अप्रस्रं साय
यज्ञस्य। उखे उपदधाम्यहम्। पशुभिः सत्रीतं बिभृताम्। इन्द्राय
शृतं दधि। उपवेषोऽसि यज्ञाय। त्वां परिवेषमधारयन्। इन्द्राय
हविः कृण्वन्तः। शिवः शग्मो भवासि नः॥३६॥

अमृन्मयन्देवपात्रम्। यज्ञस्याऽऽयुषि प्र युज्यताम्। तिरः
पवित्रमतिनीताः। आपो धारय मातिगुः। देवेन सवित्रोत्पूताः।
वसोः सूर्यस्य रश्मिभिः। गां दौहपवित्रे रञ्जुम्। सर्वा पात्राणि
शुन्यता। एता आ चरन्ति मधुमद्बुहानाः। प्रजावतीर्यशसो
विश्वरूपाः॥३७॥

बह्वीर्भवन्तीरुपजायमानाः। इह व इन्द्रो रमयतु गावः। पूषा
स्थ। अयक्ष्मा वः प्रजया सः सृजामि। रायस्पोषेण बहुलाभवन्तीः।
ऊर्जं पयः पिन्वमाना घृतं च। जीवो जीवन्तीरुपवः सदेयम्।
द्यौश्चेमं यज्ञं पृथिवी च सन्दुहाताम्। धाता सोमैः सह वातेन

वा॒युः। यज॑मानाय॒ द्रवि॑णं दधातु॥३८॥

उ॒थ्सं॑ दु॒हन्ति॑ क॒लशं॑ चतु॑र्बिलम्। इडां॑ दे॒वीं मधु॑मती॒ः
सुव॑र्विदम्। तदिन्द्रा॒ग्नी जि॑न्वत॒ः सूनृ॑तावत्। तद्यज॑मानममृत॒त्वे
द॑धातु। काम॑धुक्षः प्र णो॑ ब्रूहि। इन्द्रा॒य ह॒विरिन्द्रि॑यम्। अ॒मूं
यस्यां॑ दे॒वाना॑म्। म॒नुष्या॑णां पयो॑ हितम्। बहु॑ दुग्धीन्द्रा॒य दे॒वेभ्यः॑।
ह॒व्यमा॑ प्यायतां पुनः॥३९॥

व॒थ्सेभ्यो॑ म॒नुष्ये॑भ्यः। पुन॒र्दोहाय॑ कल्पताम्। य॒ज्ञस्य॑
सन्त॑तिरसि। य॒ज्ञस्य॑ त्वा सन्त॑तिमनु सन्त॑नोमि। अद॑स्तमसि
विष्ण॑वे त्वा। य॒ज्ञायापि॑ दधाम्य॒हम्। अ॒द्विररि॑क्तेन॒ पात्रे॑ण।
याः पू॒ताः प॑रि॒शेर॑ते। अ॒यं प॒यः सोमं॑ कृत्वा। स्वां योनि॑मपि॒
गच्छ॑तु॥४०॥

प॒र्णव॑ल्कः प॒वित्रम्। सौ॒म्यः सोमा॒द्धि निर्मि॑तः। इ॒मौ प॒र्ण
च॑ दु॒र्भ च॑। दे॒वाना॑ः ह॒व्यशो॑धनौ। प्रा॒तर्वे॑षाय॒ गोपा॑य। विष्णो॑
ह॒व्यः हि रक्ष॑सि। उ॒भाव॑ग्नी उ॒पस्तृ॑णते। दे॒वता॑ उप॑वसन्तु मे।
अ॒हं ग्रा॒म्यानु॑प॒ वसा॑मि। म॒ह्यं गो॑प॒तये॑ प॒शून्॥४१॥

आभृत॑ इमं गृह्णामि पूर्व॑स्ताः पूर्वः परिगृह्णामि सभा॑पाला इन्द्र॑ज्येष्ठेभ्य॒ आदि॑त्य
व्रत॑पते सुस॒म्भृता॑ मे स॒ह पु॑नातु ग॒हि नो॑ वि॒श्वरू॑पा दधातु पुन॑र्गच्छतु प॒शून्
(याः पु॒रस्ता॑दिमामूर्ज॑मिह प्र॒जा इ॒ह प॒शवो॑ऽयं पि॑तृणाम॒ग्निः।)॥—[४]

दे॒वा दे॒वेषु॑ परा॑क्रमध्वम्। प्रथ॑मा द्वितीये॑षु। द्विती॑यास्तृतीये॑षु।

त्रिरेकादशा इह माऽवता। इदं शंकेयं यदिदं करोमि। आत्मा
करोत्वात्मने। इदं करिष्ये भेषजम्। इदं मे विश्वभेषजा। अश्विना
प्रावतं युवम्। इदमहं सेनाया अभीत्वयै॥४२॥

मुखमपोहामि। सूर्य ज्योतिर्वि भाहि। महत इन्द्रियाय। आ
प्यायतां घृतयौनिः। अग्निर्हव्याऽनु मन्यताम्। खमंश्च त्वचमंश्च।
सुरूपं त्वा वसुविदम्। पशूनां तेजसा। अग्नये जुष्टमभि धारयामि।
स्योनं ते सदनं करोमि॥४३॥

घृतस्य धारया सुशेवं कल्पयामि। तस्मिन्न्सीदामृते प्रति
तिष्ठ। व्रीहीणां मेध सुमनस्यमानः। आर्द्रः प्रथस्रुर्भुवनस्य गोपाः।
शृत उथ्न्नाति जनिता मतीनाम्। यस्तं आत्मा पशुषु प्रविष्टः।
देवानां विष्टामनु यो वितस्थे। आत्मन्वान्त्सोम घृतवान् हि भूत्वा।
देवानांच्छु सुवर्विन्द यजमानाय मह्यम्। इरा भूतिः पृथिव्यै रसो
मोत्क्रमीत्॥४४॥

देवाः पितरः पितरो देवाः। योऽहमस्मि स सन् यजे।
यस्यास्मि न तमन्तरेमि। स्वं मे इष्टं स्वं दत्तम्। स्वं पूर्तं
स्वं श्रान्तम्। स्वं हुतम्। तस्य मेऽग्निरुपद्रष्टा। वायुरुपश्रोता।
आदित्योऽनुख्याता। द्यौः पिता॥४५॥

पृथिवी माता। प्रजापतिर्बन्धुः। य एवास्मि स सन् यजे।
मा भर्मा संविक्था मा त्वा हिंसिषम्। मा ते तेजोऽप

क्रमीत्। भ॒रतमुद्धरे॒मनु॑षिश्च। अ॒व॒दाना॑नि ते प्र॒त्यव॑दास्यामि।
नम॑स्ते अस्तु॒ मा मा॑ हि॒ंसीः। यद॑व॒दाना॑नि तेऽव॒द्यन्।
वि॒लो॒माका॑र॒षमा॒त्मनः॑ ॥ ४६ ॥

आज्ये॑न॒ प्रत्य॑नज्म्येनत्। तत्त॒ आ प्या॑यतां पुनः॑। अज्या॑यो
यवमा॒त्रात्। आ॒व्या॒धात्कृ॑त्यतामिदम्। मा रू॒रुपाम॑ य॒ज्ञस्य॑। शुद्धं
स्वि॑ष्टमिदं॒ हविः॑। मनु॑ना दृष्टां घृ॒तप॑दीम्। मि॒त्रावरु॑णसमीरिताम्।
दक्षि॑णा॒र्धाद॑संभिन्दन्। अ॒व॒द्याम्ये॒कतो॑मु॒खाम् ॥ ४७ ॥

इडे॑ भा॒गं जु॑षस्व नः। जिन्व॒ गा जिन्वा॑र्वतः। तस्या॑स्ते
भक्षि॑वाणः स्याम। स॒र्वात्मा॑नः स॒र्वग॑णाः। ब्र॒ध्र पि॒न्व॒स्व। दद॑तो
मे॒ मा क्षा॑यि। कुर्व॑तो मे॒ मोष॑दसत्। दि॒शां क्लृ॑प्तिरसि। दि॒शो मे॑
कल्प॑न्ताम्। कल्प॑न्तां मे॒ दि॒शः ॥ ४८ ॥

दैवीं॑श्च मानु॑षीश्च। अ॒होरा॒त्रे मे॑ कल्पेताम्। अ॒र्धमा॒सा मे॑
कल्प॑न्ताम्। मा॒सा मे॑ कल्प॑न्ताम्। ऋ॒तवो॑ मे॒ कल्प॑न्ताम्। सं॒व॒त्सरो॑
मे॒ कल्प॑ताम्। क्लृ॑प्तिरसि॒ कल्प॑तां मे। आ॒शा॒नां त्वाऽऽशा॑पा॒लेभ्यः॑।
च॒तुर्भ्यो॑ अ॒मृते॑भ्यः। इ॒दं भू॒तस्या॑ध्यक्षेभ्यः ॥ ४९ ॥

वि॒धेम॑ ह॒विषा॑ व॒यम्। भज॑तां भा॒गी भा॒गम्। मा भा॒गो-
ऽभ॑क्त। निर॑भागं भ॒जामः॑। अ॒पस्मि॑न्व। ओष॑धीर्जिन्व। द्वि॒पात्पा॑हि।
चतु॑ष्पादव। दि॒वो वृष्टि॑मेर॒य। ब्रा॒ह्म॒णाना॑मिदं॒ हविः॑ ॥ ५० ॥

सो॒म्याना॑ं॒ सोम॑पी॒थिना॑म्। निर्भ॑क्तो ब्रा॒ह्मणः॑। नेहा
ब्रा॒ह्मण॑स्यास्ति। सम॑ङ्कां ब॒र्हिर्ह॒विषा॑ घृ॒तेन॑। समा॑दित्यैर्वसु॑भिः

सं मरुद्भिः। समिन्द्रेण विश्वेभिर्देवेभिर्गङ्गाम्। दिव्यं नभो गच्छतु
यत्स्वाहा। इन्द्राणीवाविधुवा भूयासम्। अदितिरेव सुपुत्रा।
अस्थूरि त्वा गार्हपत्य॥५१॥

उपनिषदे सुप्रजास्त्वायं। सं पत्नी पत्यां सुकृतेन गच्छताम्।
यज्ञस्य युक्तौ धुर्यावभूताम्। सञ्जानानौ विजहतामरांतीः। दिवि
ज्योतिरजरमा रभेताम्। दशते तनुवो यज्ञ यज्ञियाः। ताः प्रीणातु
यजमानो घृतेन। नारिष्ठयोः प्रशिषमीडमानः। देवानां दैव्येऽपि
यजमानोऽमृतोऽभूत्। यं वा देवा अकल्पयन्॥५२॥

ऊर्जो भागं शतक्रतू। एतद्वा तेन प्रीणानि। तेन
तृप्यतमहहौ। अहं देवानां सुकृतामस्मि लोके। ममेदमिष्टं न
मिथुर्भवाति। अहं नारिष्ठावनु यजामि विद्वान्। यदाभ्यामिन्द्रो
अदधाद्वागधेयम्। अदारसृद्धवत देवसोम। अस्मिन् यज्ञे मरुतो
मृडता नः। मा नो विददभिभामो अशस्तिः॥५३॥

मा नो विदद्वृजना द्वेष्या या। ऋषभं वाजिनं वयम्। पूर्णमासं
यजामहे। स नो दोहतां सुवीर्यम्। रायस्पोषं सहस्रिणम्।
प्राणाय सुराधंसे। पूर्णमासाय स्वाहा। अमावास्यां सुभगां
सुशेवां। धेनुरिव भूय आप्यायमाना। सा नो दोहतां सुवीर्यम्।
रायस्पोषं सहस्रिणम्। अपानाय सुराधंसे। अमावास्यायै
स्वाहा। अभि स्तृणीहि परि धेहि वेदिम्। जामि मा हिंसीरमुया

शयांना। होतृषदना हरिताः सुवर्णाः। निष्का इमे यजमानस्य
ब्रध्ने॥५४॥

अभीत्वैँ करोमि क्रमीत्पिताऽऽत्मनं एकतो मुखां मे दिशोऽध्यक्षेभ्यो
हविर्गार्हपत्या कल्पयन्नशस्तिः सा नो दोहताः सुवीर्यः सप्त च॥—[५]

परिस्तृणीत परिधत्ताग्निम्। परिहितोऽग्निर्यजमानं भुनक्तु।
अपाः रस ओषधीनाः सुवर्णः। निष्का इमे यजमानस्य सन्तु
कामदुघाः। अमुत्रामुष्मिल्लोके। भूपते भुवनपते। महतो भूतस्य
पते। ब्रह्माणं त्वा वृणीमहे। अहं भूपतिरहं भुवनपतिः। अहं महतो
भूतस्य पतिः॥५५॥

देवेन सवित्रा प्रसूत आर्त्विज्यं करिष्यामि। देवं सवितरेतं
त्वा वृणते। बृहस्पतिं दैव्यं ब्रह्माणम्। तदहं मनसे प्र ब्रवीमि। मनो
गायत्रियै। गायत्री त्रिष्टुभै। त्रिष्टुब्जगत्यै। जगत्यनुष्टुभै। अनुष्टुक्पङ्क्त्यै।
पङ्क्तिः प्रजापतये॥५६॥

प्रजापतिर्विश्वेभ्यो देवेभ्यः। विश्वे देवा बृहस्पतये।
बृहस्पतिर्ब्रह्मणे। ब्रह्म भूर्भुवः सुवः। बृहस्पतिर्देवानां ब्रह्मा। अहं
मनुष्याणाम्। बृहस्पते यज्ञं गोपाय। इदं तस्मै हर्म्यं करोमि। यो
वो देवाश्चरति ब्रह्मचर्यम्। मेधावी दिक्षु मनसा तपस्वी॥५७॥

अन्तर्दूतश्चरति मानुषीषु। चतुः शिखण्डा युवतिः सुपेशाः।

घृतप्रतीका भुवनस्य मध्ये। मर्मज्यमाना महते सौभगाय। मह्यं
धुक्स्व यजमानाय कामान्। भूमिर्भूत्वा महिमानं पुपोष। ततो देवी
वर्धयते पयांसि। यज्ञिया यज्ञं वि च यन्ति शं च। ओषधीरापं
इह शक्नोरीश्व। यो मां हृदा मनसा यश्च वाचा॥५८॥

यो ब्रह्मणा कर्मणा द्वेष्टि देवाः। यः श्रुतेन हृदयेनेष्णता
च। तस्येन्द्र वज्रेण शिरश्छिनद्भि। ऊर्णामृदु प्रथमानं स्योनम्।
देवेभ्यो जुष्टं सदनाय बर्हिः। सुवर्गे लोके यजमानं हि
धेहि। मां नाकस्य पृष्ठे परमे व्योमन्। चतुः शिखण्डा युवतिः
सुपेशाः। घृतप्रतीका व्युनानि वस्ते। साऽऽस्तीर्यमाणा महते
सौभगाय॥५९॥

सा मे धुक्स्व यजमानाय कामान्। शिवा च मे शग्मा चैधि।
स्योना च मे सुषदा चैधि। ऊर्जस्वती च मे पयस्वती चैधि। इषमूर्जं
मे पिन्वस्व। ब्रह्म तेजो मे पिन्वस्व। क्षत्रमोजो मे पिन्वस्व।
विशं पुष्टिं मे पिन्वस्व। आयुरन्नाद्यं मे पिन्वस्व। प्रजां पशून्मे
पिन्वस्व॥६०॥

अस्मिन् यज्ञ उप भूय इन्नु मे। अविक्षोभाय परिधीं दधामि।
धर्ता धरुणो धरीयान्। अग्निर्द्वेषांसि निरितो नुदाते। विच्छिनद्भि
विधृतीभ्यां सपत्नान्। जातान्भ्रातृव्यान् ये च जनिष्यमाणाः। विशो
यन्नाभ्यां विधमाम्येनान्। अहं स्वानामुत्तमोऽसानि देवाः। विशो

यन्त्रे नुदमाने अरातिम्। विश्वं पाप्मानममतिं दुर्मरायुम्॥६१॥

सीदन्ती देवी सुकृतस्य लोके। धृतीं स्थो विधृती स्वधृती।
प्राणान्मयि धारयतम्। प्रजां मयि धारयतम्। पशून्मयि धारयतम्।
अयं प्रस्तर उभयस्य धर्ता। धर्ता प्रयाजानामुतानूयाजानाम्। स
दाधार समिधो विश्वरूपाः। तस्मिन्त्सुचो अध्या सादयामि। आ
रोह पथो जुहु देवयानान्॥६२॥

यत्रर्षयः प्रथमजा ये पुराणाः। हिरण्यपक्षाऽजिरा सम्भृताङ्गा।
वहांसि मा सुकृतां यत्र लोकाः। अवाहं बाध उपभृता सपत्नान्।
जातान्भ्रातृव्यान् ये च जनिष्यमाणाः। दोहै यज्ञं सुदुघामिव
धेनुम्। अहमुत्तरो भूयासम्। अधरे मथ्सपत्नाः। यो मां वाचा
मनसा दुर्मरायुः। हृदाऽरातीयादभिदासदग्ने॥६३॥

इदमस्य चित्तमधरं ध्रुवायाः। अहमुत्तरो भूयासम्। अधरे
मथ्सपत्नाः। ऋषभोऽसि शाक्वरः। घृताचीनां सूनुः। प्रियेण नाम्ना
प्रिये सदसि सीद। स्योनो मे सीद सुषदः पृथिव्याम्। प्रथयि प्रजयां
पशुभिः सुवर्गे लोके। दिवि सीद पृथिव्यामन्तरिक्षे। अहमुत्तरो
भूयासम्॥६४॥

अधरे मथ्सपत्नाः। इयं स्थाली घृतस्य पूर्णा। अच्छिन्नपयाः
शतधार उत्सः। मारुतेन शर्मणा दैव्येन। यज्ञोऽसि सर्वतः श्रितः।
सर्वतो मां भूतं भविष्यच्छ्रयताम्। शतं मे सन्त्वाशिषः। सहस्रं

मे सन्तु सूनृताः। इरावतीः पशुमतीः। प्रजापतिरसि सर्वतः
श्रितः॥६५॥

सर्वतो मां भूतं भविष्यच्छ्रयताम्। शतं मे सन्त्वाशिषः।
सहस्रं मे सन्तु सूनृताः। इरावतीः पशुमतीः। इदमिन्द्रियममृतं
वीर्यम्। अनेनेन्द्राय पशवोऽचिकिथ्सन्। तेन देवा अवतोपु माम्।
इहेषमूर्जं यशः सह ओजः सनेयम्। श्रुतं मयि श्रयताम्।
यत्पृथिवीमचरत्तत्प्रविष्टम्॥६६॥

येनासिंश्चद्वलमिन्द्रे प्रजापतिः। इदं तच्छुक्रं मधु वाजिनीवत्।
येनोपरिष्ठादधि नोन्महेन्द्रम्। दधि मां धिनोतु। अयं वेदः
पृथिवीमन्वविन्दत्। गुहां सतीं गहने गह्वरेषु। स विन्दतु
यजमानाय लोकम्। अच्छिद्रं यज्ञं भूरिकर्मा करोतु। अयं यज्ञः
समंसदद्धविष्मान्। ऋचा साम्ना यजुषा देवताभिः॥६७॥

तेन लोकान्त्सूर्यवतो जयेम। इन्द्रस्य सुख्यममृतत्वमश्याम्।
यो नः कनीय इह कामयातै। अस्मिन् यज्ञे यजमानाय मह्यम्।
अप तमिन्द्राग्नी भुवनान्नुदेताम्। अहं प्रजां वीरवतीं विदेय। अग्ने
वाजजित्। वाजं त्वा सरिष्यन्तम्। वाजं जेष्यन्तम्। वाजिनं
वाजजितम्॥६८॥

वाजजित्यायै सं मांजिर्म। अग्निमन्नादमन्नाद्याय। उपहूतो द्यौः
पिता। उप मां द्यौः पिता ह्वयताम्। अग्निराग्नीध्रात्। आयुषे वर्चसे।

जी॒वा॒त्वै पु॒ण्या॒य। उ॒प॒हू॒ता पृ॒थि॒वी मा॒ता। उ॒प॒ मां मा॒ता पृ॒थि॒वी
ह॒य॒ताम्। अ॒ग्निरा॒ग्नी॒ध्रात्॥६९॥

आयु॑षे॒ वर्च॑से। जी॒वा॒त्वै पु॒ण्या॒य। मनो॑ ज्योति॑र्जुष॒तामा॒ज्यम्।
विच्छि॑न्नं य॒ज्ञः॑ स॒मि॒मं द॑धातु। बृह॒स्पति॑स्तनु॒तामि॒मं नः॑। वि॒श्वे
दे॒वा इ॒ह मा॑दयन्ताम्। यन्ते॑ अ॒ग्न आ॒वृ॒श्चामि॑। अ॒हं वा॑ क्षिपि॒तश्च॑रन्।
प्र॒जां च॒ तस्य॒ मूलं॑ च। नी॒चैर्दे॒वा नि वृ॑श्चत॥७०॥

अ॒ग्रे यो नो॑ऽभि॒दास॑ति। स॒मा॒नो यश्च॑ नि॒ष्ठ्यः। इ॒ध्मस्ये॑व
प्र॒क्षाय॑तः। मा तस्योच्छे॑षि॒ किञ्च॑न। यो मां द्वेष्टि॑ जा॒तवे॑दः। यं
चाऽऽहं॑ द्वेष्मि॒ यश्च॒ माम्। सर्वा॑ऽस्तान॒ग्रे स॒न्द॑ह। या॑ऽश्चा॒हं द्वेष्मि॒
ये च॒ माम्। अ॒ग्रे वा॒जजि॑त्। वा॒जं त्वा स॑सृ॒वाः स॒म॥७१॥

वा॒जं जि॒गि॒वाः स॒म॥ वा॒जिनं॑ वा॒जजि॑तम्। वा॒ज॒जि॒त्यायै॑
स॒म्मा॑र्जिम्। अ॒ग्निम॑न्ना॒दम॑न्नाद्या॒य। वेदि॑र्ब॒र्हिः श्रु॑तः॒ ह॒विः। इ॒ध्मः
प॑रि॒धयः॑ सु॒चः। आ॒ज्यं य॒ज्ञ ऋ॒चो य॒जुः। या॒ज्याश्च॑ वष॒ट्का॒राः। सं
मे स॒न्न॑तयो नमन्ताम्। इ॒ध्मस॒न्न॑ह॒ने हु॑ते॥७२॥

दि॒वः खी॒लोऽव॑ततः। पृ॒थि॒व्या अ॒ध्यु॒त्थि॑तः। तेना॑
स॒हस्र॑काण्डेन। द्विष॑न्तः॒ शोच॑यामसि। द्विष॑न्मे॒ बहु॑ शोचतु।
ओष॑धे॒ मो अ॒हः॑ शु॒चम्। य॒ज्ञ नम॑स्ते य॒ज्ञ। नमो॑ नम॑श्च ते य॒ज्ञ।
शि॒वेन॑ मे स॒न्तिष्ठ॑स्व। स्यो॒नेन॑ मे स॒न्तिष्ठ॑स्व॥७३॥

सु॒भूतेन॑ मे स॒न्तिष्ठ॑स्व। ब्र॒ह्मव॑र्च॒सेन॑ मे स॒न्तिष्ठ॑स्व।

यज्ञस्यर्द्धिमनु सन्तिष्ठस्व। उप ते यज्ञ नमः। उप ते नमः। उप ते नमः। त्रिष्फलीक्रियमाणानाम्। यो न्यङ्गो अवशिष्यते। रक्षसां भागधेयम्। आपस्तत्र बंहतादितः॥७४॥

उलूखले मुसले यच्च शूर्पे। आशिक्षेषं दृषदि यत्कपाले। अवप्रुषो विप्रुषः संयजामि। विश्वे देवा हविरिदं जुषन्ताम्। यज्ञे या विप्रुषः सन्ति बहीः। अग्नौ ताः सर्वाः स्विष्टाः सुहुता जुहोमि। उद्यन्नद्यमित्र महः। सपत्नान्मे अनीनशः। दिवैनान् विद्युतां जहि। निम्रोचन्नधरान्कृधि॥७५॥

उद्यन्नद्य वि नो भज। पिता पुत्रेभ्यो यथा। दीर्घायुत्वस्य हेशिषे। तस्य नो देहि सूर्य।

॥ हृद्रोगघ्न-मन्त्राः ॥

उद्यन्नद्य मित्रमहः। आरोहन्नुत्तरां दिवम्। हृद्रोगं मम सूर्य। हरिमाणं च नाशय। शुकेषु मे हरिमाणम्। रोपणाकांसु दध्मसि॥७६॥

अथो हारिद्रवेषु मे। हरिमाणं नि दध्मसि। उदंगादयमादित्यः। विश्वेन सहसा सह। द्विषन्तं मम रन्धयन्। मो अहं द्विषतो रधम्।

यो नः शपादशपतः। यश्च नः शपतः शपात्। उषाश्च तस्मै निमुक्कं। सर्वं पापं समूहताम्॥७७॥

यो नः सपत्नो यो रणः। मर्तोऽभिदासन्ति देवाः। इध्मस्यैव
 प्रक्षायतः। मा तस्योच्छेषि किञ्चन। अवसृष्टः परापत। शूरो
 ब्रह्मसंशितः। गच्छाऽमित्रान् विंश। मैषां कञ्चनोच्छेषः॥७८॥
 पतिः प्रजापतये तपस्वी वाचा सौभगाय पशून्मै पिन्वस्व दुर्मरायुं
 दैवयानानग्नेऽन्तरिक्षेऽहमुत्तरो भूयासं प्रजापतिरसि सर्वतः श्रितः प्रविष्टं
 देवताभिर्वाज्जितं पृथिवी ह्वयतामग्निराग्नीध्रादृश्चत ससृवांसं हुते स्योनेन
 मे सन्तिष्ठस्वेतः कृधि दध्मस्यूहतामष्टौ च॥ [६]

सक्षेदं पश्य। विधर्तरिदं पश्य। नाकेदं पश्य। रमतिः पनिष्ठा।
 ऋतं वर्षिष्ठम्। अमृतायान्याहुः। सूर्यो वरिष्ठो अक्षभिर्विभाति।
 अनु द्यावापृथिवी देवपुत्रे। दीक्षाऽसि तपसो योनिः। तपोऽसि
 ब्रह्मणो योनिः॥७९॥

ब्रह्मासि क्षत्रस्य योनिः। क्षत्रमस्युतस्य योनिः। ऋतमसि भूरा
 रभे। श्रद्धां मनसा। दीक्षां तपसा। विश्वस्य भुवनस्याधिपत्नीम्। सर्वे
 कामा यजमानस्य सन्तु। वातं प्राणं मनसाऽन्वा रभामहे। प्रजापतिं
 यो भुवनस्य गोपाः। स नो मृत्योस्त्रायतां पात्वहंसः॥८०॥

ज्योग्जीवा जरामशीमहि। इन्द्रं शाक्र गायत्रीं प्रपद्ये। तान्ते
 युनज्मि। इन्द्रं शाक्र त्रिष्टुभं प्रपद्ये। तान्ते युनज्मि। इन्द्रं शाक्र
 जगतीं प्रपद्ये। तान्ते युनज्मि। इन्द्रं शाक्रानुष्टुभं प्रपद्ये। तान्ते
 युनज्मि। इन्द्रं शाक्र पङ्क्तिं प्रपद्ये॥८१॥

तान्ते युनज्मि। आऽहं दीक्षामरुहमृतस्य पत्नीम्। गायत्रेण

छन्दसा ब्रह्मणा च। ऋतं सत्येऽधायि। सत्यमृतेऽधायि। ऋतं
च मे सत्यं चाभूताम्। ज्योतिरभूवुः सुवर्गमम्। सुवर्गं लोकं
नाकस्य पृष्ठम्। ब्रध्नस्य विष्टपमगमम्। पृथिवी दीक्षा॥८२॥

तयाऽग्निर्दीक्षया दीक्षितः। ययाऽग्निर्दीक्षया दीक्षितः। तया
त्वा दीक्षया दीक्षयामि। अन्तरिक्षं दीक्षा। तया वायुर्दीक्षया
दीक्षितः। यया वायुर्दीक्षया दीक्षितः। तया त्वा दीक्षया दीक्षयामि।
द्यौर्दीक्षा। तयाऽऽदित्यो दीक्षया दीक्षितः। ययाऽऽदित्यो दीक्षया
दीक्षितः॥८३॥

तया त्वा दीक्षया दीक्षयामि। दिशो दीक्षा। तया चन्द्रमा
दीक्षया दीक्षितः। यया चन्द्रमा दीक्षया दीक्षितः। तया त्वा दीक्षया
दीक्षयामि। आपो दीक्षा। तया वरुणो राजा दीक्षया दीक्षितः।
यया वरुणो राजा दीक्षया दीक्षितः। तया त्वा दीक्षया दीक्षयामि।
ओषधयो दीक्षा॥८४॥

तया सोमो राजा दीक्षया दीक्षितः। यया सोमो राजा दीक्षया
दीक्षितः। तया त्वा दीक्षया दीक्षयामि। वाग्दीक्षा। तया प्राणो
दीक्षया दीक्षितः। यया प्राणो दीक्षया दीक्षितः। तया त्वा दीक्षया
दीक्षयामि। पृथिवी त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षताम्। अन्तरिक्षं त्वा
दीक्षमाणमनु दीक्षताम्। द्यौस्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षताम्॥८५॥

दिशस्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। आपस्त्वा दीक्षमाणमनु
दीक्षन्ताम्। ओषधयस्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। वाक्त्वा

दीक्षमाणमनु दीक्षताम्। ऋचंस्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्।
सामानि त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। यजूंषि त्वा
दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। अहंश्च रात्रिश्च। कृषिश्च वृष्टिश्च।
त्विषिश्चापचितिश्च॥८६॥

आपश्चौषधयश्च। ऊर्क् सूनृतां च। तास्त्वा दीक्षमाणमनु
दीक्षन्ताम्। स्वे दक्षे दक्षपितेह सीद। देवानां सुमो महते
रणांय। स्वासस्थस्तनुवा संविशस्व। पितेवैधि सूनव आ सुशेवः।
शिवो मां शिवमा विश। सत्यं मं आत्मा। श्रद्धा मेऽक्षितिः॥८७॥

तपो मे प्रतिष्ठा। सवितृप्रसूता मां दिशो दीक्षयन्तु।
सत्यमस्मि। अहं त्वदस्मि मदसि त्वमेतत्। ममांसि योनिस्तव
योनिरस्मि। ममैव सन्वहं हव्यान्यग्ने। पुत्रः पित्रे लोककृज्जातवेदः।
आजुह्वानः सुप्रतीकः पुरस्तात्। अग्ने स्वां योनिमा सीद साध्या।
अस्मिन्सधस्थे अध्युत्तरस्मिन्॥८८॥

विश्वे देवा यजमानश्च सीदत। एकमिषे विष्णुस्त्वाऽन्वेतु।
द्वे ऊर्जे विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। त्रीणि व्रताय विष्णुस्त्वाऽन्वेतु।
चत्वारि मायोभवाय विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। पञ्च पशुभ्यो विष्णुस्त्वा-
ऽन्वेतु। षड्रायस्पोषाय विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। सप्त सप्तभ्यो होत्राभ्यो
विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। सखायः सप्तपदा अभूमा। सख्यं ते गमेयम्॥८९॥

सख्यात्ते मा योषम्। सख्यान्मे मा योषाः। साऽसि सुब्रह्मण्ये।

तस्या॑स्ते पृथि॒वी पादः॑। साऽसि॑ सुब्रह्म॒ण्ये। तस्या॑स्तेऽन्तरि॑क्षं
पादः॑। साऽसि॑ सुब्रह्म॒ण्ये। तस्या॑स्ते द्यौः पादः॑। साऽसि॑ सुब्रह्म॒ण्ये।
तस्या॑स्ते दि॒शः पादः॑॥१०॥

प॒रोर॑जास्ते पञ्च॒मः पादः॑। सा न॒ इष॒मूर्जं॑ धु॒क्वा तेजं॑
इन्द्रि॒यम्। ब्र॒ह्मव॑र्च॒सम॒न्नाद्य॑म्। वि मि॑मे त्वा॒ पय॑स्वतीम्। दे॒वानां॑
धे॒नुः सु॒दुघा॒मन॑पस्फुरन्तीम्। इन्द्रः॑ सोमं॑ पिबतु। क्षेमो॑ अस्तु नः।
इ॒मात्र॑राः कृणुत॒ वेदि॑मेत्यं। वसु॑मतीः रु॒द्रव॑तीमादित्यव॑तीम्॥११॥

व॒र्ष्मन्दि॒वः। नाभा॑ पृथि॒व्याः। यथाऽयं॑ यज॑मानो न रिष्ये॑त्।
दे॒वस्य॑ सवि॒तुः स॒वे। चतुः॑ शिखण्डा युव॒तिः सुपे॑शाः। घृ॒तप्र॑तीका
भुव॑नस्य मध्ये॑। तस्या॑ सु॒पर्णा॒वधि॑ यौ निवि॑ष्टौ। तयोर्दे॒वाना॑मधि॒
भा॒गधे॑यम्। अप॒ जन्यं॑ भ॒यं नु॑द। अप॑ च॒क्राणि॑ वर्तय। गृ॒हः
सोम॑स्य गच्छ॒तम्। न वा उ॑ वे॒तन्मि॑यसे न रि॑ष्यसि। दे॒वाः
इ॒दैषि॑ पृथि॒भिः सु॒गेभिः॑। यत्र॒ यन्ति॑ सु॒कृता॑ नापि॑ दुष्कृ॒तः। तत्र॑
त्वा दे॒वः स॒वि॒ता द॑धातु॥१२॥

ब्रह्म॑णो योनि॒रहं॑सः प॒ङ्क्तिं प्रप॑द्ये दी॒क्षा यया॑ऽऽदि॒त्यो दी॒क्षया॑
दीक्षि॑तस्तया॑ त्वा दी॒क्षया॑ दीक्षया॒म्योष॑धयो दी॒क्षा द्यौस्त्वा॑ दीक्ष॑माण॒मनु॑
दीक्ष॑ता॒मप॑चितिश्चाक्षि॑तिरुत्तर॑स्मिन्गमेयं दि॒शः पादं॑ आदि॒त्यव॑तीं वर्तय॒ पञ्च॑
च॥

[७]

यद॒स्य पा॒रे रज॑सः। शु॒क्रं ज्योति॑रजायत। तन्नः॑ पर्ष॒दति॑

द्विषः। अग्रे वैश्वानर॒ स्वाहा॑। यस्मा॑द्द्विषाऽवा॑शिष्ठाः। ततो॑ नो॒ अभयं॑
कृधि। प्र॒जाभ्यः॑ सर्वा॑भ्यो मृड। नमो॑ रु॒द्राय॑ मी॒दुषे॑। यस्मा॑द्द्विषा
न्यष॑दः। ततो॑ नो॒ अभयं॑ कृधि॥१३॥

प्र॒जाभ्यः॑ सर्वा॑भ्यो मृड। नमो॑ रु॒द्राय॑ मी॒दुषे॑। उदु॑स्र तिष्ठ
प्रति॑ तिष्ठ॒ मारि॑षः। मेमं॑ य॒ज्ञं यज॑मानं च रीरिषः। सुव॑र्गे लो॒के
यज॑मान॒ः हि धे॑हि। शन्न॑ एधि द्विपदे शं चतु॑ष्पदे। यस्मा॑द्द्विषा-
ऽवै॑पिष्ठाः प॒लारि॑ष्ठाः स॒मज्ञा॑स्थाः। ततो॑ नो॒ अभयं॑ कृधि। प्र॒जाभ्यः॑
सर्वा॑भ्यो मृड। नमो॑ रु॒द्राय॑ मी॒दुषे॑॥१४॥

य इ॒दम॑कः। तस्मै॑ नमः॑। तस्मै॑ स्वाहा॑। न वा उ॑वेतन्म्रियसे।
आशा॑नां त्वा॒ विश्वा॒ आशाः॑। य॒ज्ञस्य॑ हि स्थ ऋ॒त्वियौ॑। इन्द्रा॑ग्नी
चेत॑नस्य च। हुता॒हुतस्य॑ तृप्यतम्। अहु॑तस्य हुतस्य॑ च। हुतस्य॑
चाहु॑तस्य च। अहु॑तस्य हुतस्य॑ च। इन्द्रा॑ग्नी अस्य सोम॑स्य। वी॒तं
पि॑बतं जुषेथा॑म्। मा यज॑मानं तमो॑ विदत्। म॒र्त्विजो॑ मो इ॒माः
प्र॒जाः। मा यः सोम॑मिमं पिबा॑त्। स॒ः सृष्ट॑मुभयं कृ॒तम्॥१५॥
कृधि॑ मी॒दुषेऽहु॑तस्य च स॒प्त च॑॥ [८]

अ॒ना॒गस॑स्त्वा व॒यम्। इ॒न्द्रेण॑ प्रे॒षिता॑ उप॑। वा॒युष्टे॑
अ॒स्त्व॑ः श॒भूः। मि॒त्रस्ते॑ अ॒स्त्व॑ः श॒भूः। वरु॑णस्ते अ॒स्त्व॑ः श॒भूः।
अपा॑ङ्ग्या ऋ॒तस्य॑ गर्भाः। भुव॑नस्य गोपाः। श्येना॑ अतिथयः।
पर्व॑तानां ककुभः प्र॒युतो॑ नपातारः। व॒शुनेन्द्र॑ ह्ययत।

घोषेणामीवाङ्श्चातयत॥१६॥

युक्ताः स्थ॒ वह॑त। दे॒वा ग्रा॒वाण॒ इन्द्र॑रिन्द्र॒ इत्य॑वादिषुः।
एन्द्र॑मचुच्यवुः पर॒मस्याः॑ परा॒वतः॑। आऽस्मात्स॒धस्था॑त्।
ओ॒रोर॒न्तरि॑क्षात्। आ सु॒भूतम॑सुषवुः। ब्र॒ह्मव॑र्चसं म॒ आसु॑षवुः।
स॒मरे॑ रक्षाङ्ग॑स्यवधिषुः। अप॑हतं ब्रह्म॒ज्यस्या॑। वाक्क्र॑ त्वा॒ मन॑श्च
श्रीणीताम्॥१७॥

प्रा॒णश्च॑ त्वाऽपान॑श्च श्रीणीताम्। चक्षु॑श्च त्वा॒ श्रोत्रं॑ च श्रीणीताम्।
दक्ष॑श्चत्वा॒ बलं॑ च श्रीणीताम्। ओज॑श्च त्वा॒ सह॑श्च श्रीणीताम्।
आयु॑श्च त्वाऽज॒रा च॑ श्रीणीताम्। आ॒त्मा च॑ त्वा॒ तनू॑श्च श्रीणीताम्।
श्रु॒तोऽसि॑ श्रु॒तं कृ॑तः। श्रु॒ताय॑ त्वा॒ श्रु॒तेभ्य॑स्त्वा। यमिन्द्र॑मा॒हुर्वरु॑णं
यमा॒हुः। यं मि॒त्रमा॒हुर्यमु॑ स॒त्यमा॒हुः॥१८॥

यो दे॒वानां॑ दे॒वत॑मस्तपो॒जाः। तस्मै॑ त्वा॒ तेभ्य॑स्त्वा। मयि॑
त्यदिन्द्रि॑यं म॒हत्। मयि॑ दक्षो॒ मयि॑ क्रतुः। मयि॑ धायि सु॒वीर्य॑म्।
त्रि॒शु॒घ्र॒र्मो वि॑ भा॒तु मे॑। आकू॑त्या॒ मन॑सा स॒ह। वि॒राजा॒ ज्योति॑षा
स॒ह। य॒ज्ञेन॑ पय॑सा स॒ह। तस्य॑ दोह॑मशीमहि॥१९॥

तस्य॑ सु॒म्रम॑शीमहि। तस्य॑ भ॒क्षम॑शीमहि। वाग्जु॑षाणा सोम॑स्य
तृप्य॑तु। मि॒त्रो जना॑न्प्र स मि॒त्र। यस्मान्न॑ जा॒तः परो॑ अ॒न्यो अ॒स्ति।
य आ॑वि॒वेश॒ भुव॑नानि वि॒श्वा। प्र॒जाप॑तिः प्र॒जया॑ संवि॒दानः॑। त्रीणि॑
ज्योती॑र॒षि स॑च॒ते स॒ षोड॑शी। ए॒ष ब्र॒ह्मा य ऋ॒त्वि॒यः। इन्द्रो॑ नाम॑
श्रु॒तो गु॒णे॥१००॥

प्र ते म॒हे वि॒दथे॑ श॒सिष॑ ह॒री। य ऋ॒त्वियः॑ प्र ते व॒न्वे।
 व॒नुषो॑ ह॒र्य॒तं म॒दम्। इन्द्रो॒ नाम॑ घृ॒तं न॒यः। ह॒रि॒भि॒श्चार्॑ सेच॒ते। श्रु॒तो
 गु॒ण आ त्वा॑ वि॒शन्तु। ह॒रि॒व॒र्षस॒ङ्गिरः॑। इन्द्राधि॑प॒तेऽधि॑प॒तिस्त्वं
 दे॒वाना॑म॒सि। अधि॑प॒तिं मा॒म्। आ॒युष्म॑न्तं व॒र्चस्व॑न्तं म॒नुष्ये॑षु
 कुरु॥१०१॥

इन्द्रश्च॑ स॒म्राड्व॑रुणश्च॒ राजा॑। तौ ते भ॒क्षं च॑क्र॒तुरग्रं॑
 ए॒तम्। तयो॒रनु॑ भ॒क्षं भ॑क्षयामि। वाग्जु॑षा॒णा सोम॑स्य तृ॒प्यतु।
 प्र॒जाप॑तिर्वि॒श्वक॑र्मा। तस्य॒ मनो॑ दे॒वं य॒ज्ञेन॑ रा॒ध्यास॑म्। अ॒र्थेगा॑
 अ॒स्य ज॑हितः। अव॒सान॑प॒तेऽव॑सानं मे वि॒न्द। नमो॑ रु॒द्राय॑
 वा॒स्तोष्प॑तये। आ॒य॒ने वि॒द्रव॑णे॥१०२॥

उ॒द्याने॑ यत्प॒राय॑णे। आ॒व॒र्तने॑ वि॒व॒र्तने॑। यो गो॑पा॒यति॑ त॒
 हु॒वे। या॒न्य॒पा॒मित्या॒न्यप्र॑ती॒त्तान्य॑स्मिं। य॒मस्य॑ ब॒लिना॑ च॒रामि॑। इ॒हैव॑
 स॒न्तः प्र॑ति॒ तद्या॑त॒यामः॑। जी॒वा जी॑वेभ्यो॒ नि ह॑राम॒ एन॑त्। अ॒नृणा॑
 अ॒स्मिन्न॑नृणाः प॒रस्मि॑न्। तृ॒तीये॑ लो॒के अ॑नृणाः स्या॒म। ये दे॒व्याना॑
 उ॒त पि॑तृ॒याणाः॑॥१०३॥

स॒र्वान्प॑थो अ॒नृणा॑ आ॒क्षी॑येम। इ॒दमू॑नु श्रेयो॑ऽव॒सान॑मा ग॒न्म।
 शि॒वे नो॒ द्यावा॑पृथि॒वी उ॒भे इ॒मे। गोम॑द्धन॒वद॑श्व॒वदूर्ज॑स्वत्। सु॒वीरा॑
 वी॒रैर॑नु॒ सञ्च॑रेम। अ॒र्कः प॒वित्र॑ रज॒सो वि॑मानः। पु॒नाति॑ दे॒वाना॑
 भुव॑नानि॒ विश्वा॑। द्यावा॑पृथि॒वी प॒यसा॑ संवि॒दाने॑। घृ॒तं दु॑हा॒ते अ॒मृतं॑

प्रपीने। पवित्रमर्को रजसो विमानः। पुनाति देवानां भुवनानि
 विश्वा। सुवर्ज्योतिर्यशो महत्। अशीमहि गाधमुत प्रतिष्ठाम्॥१०४॥
 चातयत् श्रीणीता९ सत्यमाहुरशीमहि गणे कुरु विद्रवणे पितृयाणां अर्को
 रजसो विमानस्त्रीणि च॥—————[९]

उदस्ताम्पसीत्सविता मित्रो अर्यमा। सर्वानुमित्रानवधीद्युगेन।
 बृहन्तं मामकरद्वीरवन्तम्। रथन्तरे श्रयस्व स्वाहा पृथिव्याम्।
 वामदेव्ये श्रयस्व स्वाहाऽन्तरिक्षे। बृहति श्रयस्व स्वाहा दिवि।
 बृहता त्वोपस्तभ्रोमि। आ त्वा ददे यशसे वीर्याय च। अस्मास्वघ्निया
 यूयं दधाथेन्द्रियं पयः। यस्ते द्रप्सो यस्त उदरुषः॥१०५॥

दैव्यः केतुर्विश्वं भुवनमाविवेश। स नः पाह्यरिष्ट्यै स्वाहा।
 अनु मा सर्वो यज्ञोऽयमेतु। विश्वे देवा मरुतः सामार्कः।
 आप्रियश्छन्दांसि निविदो यजूंषि। अस्यै पृथिव्यै यद्यज्ञियम्।
 प्रजापतेर्वर्तनिमनु वर्तस्व। अनुवीरैरनु राध्याम् गोभिः। अन्वश्चैरनु
 सर्वैरु पुष्टैः। अनु प्रजयाऽन्विन्द्रियेण॥१०६॥

देवा नो यज्ञमृजुधा नयन्तु। प्रतिक्षत्रे प्रति तिष्ठामि राष्ट्रे।
 प्रत्यश्वेषु प्रति तिष्ठामि गोषु। प्रति प्रजायां प्रति तिष्ठामि भव्यै।
 विश्वमन्याऽभि वावृधे। तदन्यस्यामर्धिश्रितम्। दिवे च विश्वकर्मणे।
 पृथिव्यै चाकरं नमः। अस्कान्द्यौः पृथिवीम्। अस्कानृषभो
 युवागाः॥१०७॥

स्कन्नेमा विश्वा भुवना। स्कन्नो यज्ञः प्र जनयतु। अस्कानजनि
 प्राजनि। आ स्कन्नाज्जायते वृषा। स्कन्नात्प्र जनिषीमहि। ये देवा
 येषामिदं भागधेयं बभूव। येषां प्रयाजा उतानूयाजाः। इन्द्रज्येष्ठेभ्यो
 वरुणराजभ्यः। अग्निहोतृभ्यो देवेभ्यः स्वाहा। उत त्या नो दिवा
 मतिः॥१०८॥

अदितिरूत्या गमत्। सा शन्ताची मयस्करत्। अप स्निधः।
 उत त्या दैव्या भिषजा। शन्नस्करतो अश्विना। यूयातामस्मद्रपः।
 अप स्निधः। शमग्निरग्निभिस्करत्। शन्नस्तपतु सूर्यः। शं वातो
 वात्वरुपाः॥१०९॥

अप स्निधः। तदित्पदं न विचिकेत विद्वान्। यन्मृतः पुनरप्येति
 जीवान्। त्रिवृद्ध्रुवनस्य रथवृत्। जीवो गर्भो न मृतः स जीवात्।
 प्रत्यस्मै पिपीषते। विश्वानि विदुषे भर। अरङ्गमाय जग्मवे।
 अपश्चादध्वने नरे। इन्दुरिन्दुमवागात्। इन्दोरिन्द्रोऽपात्। तस्य त
 इन्दुविन्द्रपीतस्य मधुमतः। उपहूतस्योपहूतो भक्षयामि॥११०॥

उदरुष इन्द्रियेण गा मतिररुपा अंगात्रीणि च॥—————[१०]

ब्रह्म प्रतिष्ठा मनसो ब्रह्म वाचः। ब्रह्म यज्ञानां
 हविषामाज्यस्य। अतिरिक्तं कर्मणो यच्च हीनम्। यज्ञः
 पर्वाणि प्रतिरन्नेति कल्पयन्। स्वाहाकृताऽऽहुतिरेतु देवान्।
 आश्रावितमृत्याश्रावितम्। वर्षद्वृतमृत्यनूक्तं च यज्ञे। अतिरिक्तं

कर्मणो यच्च हीनम्। यज्ञः पर्वाणि प्रतिरत्रैति कल्पयन्।
स्वाहाकृताऽऽहुतिरेतु देवान्॥१११॥

यद्वो देवा अतिपादयानि। वाचा चित्प्रयतं देवहेडनम्।
अरायो अस्मा९ अभिदुच्छुनायते। अन्यत्रास्मन्मरुतस्तन्निधेतन।
ततं म आपस्तदु तायते पुनः। स्वादिष्टा धीतिरुचथाय शस्यते।
अय९ समुद्र उत विश्वभेषजः। स्वाहाकृतस्य समुतृष्णुतर्भुवः।
उद्वयं तमसस्परि। उदुत्यं चित्रम्॥११२॥

इमं मे वरुण तत्त्वां यामि। त्वन्नो अग्ने स त्वन्नो अग्ने। त्वमग्ने
अयासि प्रजापते। इमं जीवेभ्यः परिधिं दधामि। मैषान्नुगादपरो
अर्धमेतम्। शतं जीवन्तु शरदः पुरूचीः। तिरो मृत्युं दधतां पर्वतेन।
इष्टेभ्यः स्वाहा वषडनिष्टेभ्यः स्वाहा। भेषजं दुरिष्ट्यै स्वाहा निष्कृत्यै
स्वाहा। दौराध्यै स्वाहा दैवीभ्यस्तनूभ्यः स्वाहा॥११३॥

ऋद्ध्यै स्वाहा समृद्ध्यै स्वाहा। यत इन्द्र भयामहे। ततो नो
अभयं कृधि। मघवञ्छुग्धि तव तन्न ऊतये। वि द्विषो वि मृधो
जहि। स्वस्तिदा विशस्पतिः। वृत्रहा वि मृधो वशी। वृषेन्द्रः पुर
एतु नः। स्वस्तिदा अभयङ्करः। आभिर्गीर्भिर्यदतो न ऊनम्॥११४॥

आप्यायय हरिवो वर्धमानः। यदा स्तोतृभ्यो महि गोत्रा
रुजासि। भूयिष्ठभाजो अर्धं ते स्याम। अनाज्ञातं यदाज्ञातम्।
यज्ञस्य क्रियते मिथु। अग्ने तदस्य कल्पय। त्व९ हि वेत्थ

यथातथम्। पुरुषसम्मितो यज्ञः। यज्ञः पुरुषसम्मितः। अग्ने तदस्य
कल्पय। त्व९ हि वेत्थ यथातथम्। यत्पांक्त्रा मनसा दीनदक्षा
न। यज्ञस्य मन्वते मर्तासः। अग्निष्टद्धोता॑ ऋतुविद्विजानन्। यजिष्ठो
देवा९ ऋतुशो यजाति॥११५॥

देवा९श्चित्रं तनूभ्यः स्वाहो नं पुरुषसम्मितोऽग्ने तदस्य कल्पय पञ्च च॥[११]

यद्देवा देवहेडनम्। देवासश्चकृमा वयम्। आदित्यास्तस्मान्मा
मुञ्चत। ऋतस्यर्तेन मामुत। देवा जीवनकाम्या यत्। वाचा-
ऽनृतमूदिम। अग्निर्मा तस्मादेनसः। गार्हपत्यः प्रमुञ्चतु। दुरिता
यानि चकृम। करोतु मामनेनसम्॥११६॥

ऋतेन द्यावापृथिवी। ऋतेन त्व९ सरस्वति। ऋतान्मा
मुञ्चता९हसः। यदन्यकृतमारिम। सजातश९सादुत वा
जामिश९सात्। ज्यायसः श९सादुत वा कनीयसः। अनाज्ञातं
देवकृतं यदेनः। तस्मात्त्वमस्माञ्जातवेदो मुमुग्धि। यद्वाचा
यन्मनसा। बाहुभ्यामूरुभ्यामष्टीवद्भ्याम्॥११७॥

शिश्नैर्यदनृतं चकृमा वयम्। अग्निर्मा तस्मादेनसः।
यद्धस्ताभ्यां चकर किल्बिषाणि। अक्षाणां वश्रुमुपजिघ्रमानः।
दूरेपश्या च राष्ट्रभृच्च। तान्यप्सरसावनुदत्तामृणानि। अदीव्यवृणं
यदहं चकार। यद्वादास्यन्थसञ्जगारा जनैभ्यः। अग्निर्मा तस्मादेनसः।
यन्मयि माता गर्भे सति॥११८॥

एनंश्चकार यत्पिता। अग्निर्मा तस्मादेनंसः। यदा पिपेष मातरं
 पितरम्। पुत्रः प्रमुदितो धयन्। अहिंसितौ पितरौ मया तत्।
 तदग्रे अनृणो भवामि। यदन्तरिक्षं पृथिवीमुत द्याम्। यन्मातरं
 पितरं वा जिहिंसिम। अग्निर्मा तस्मादेनंसः। यदाशसां निशसा
 यत्पराशसां॥११९॥

यदेनंश्चकृमा नूतनं यत्पुंराणम्। अग्निर्मा तस्मादेनंसः। अतिं
 क्रामामि दुरितं यदेनः। जहामि रिप्रं परमे सुधस्थै। यत्र यन्ति
 सुकृतो नार्पि दुष्कृतः। तमा रोहामि सुकृतां नु लोकम्। त्रिते
 देवा अमृजतैतदेनः। त्रित एतन्मनुष्येषु मामृजे। ततो मा यदि
 किञ्चिदानशे। अग्निर्मा तस्मादेनंसः॥१२०॥

गार्हपत्यः प्रमुञ्चतु। दुरिता यानि चकृम। करोतु मामनेनसम्।
 दिवि जाता अप्सु जाताः। या जाता ओषधीभ्यः। अथो या
 अग्निजा आपः। ता नः शुन्धन्तु शुन्धनीः। यदापो नक्तं दुरितं
 चराम। यद्वा दिवा नूतनं यत्पुंराणम्। हिरण्यवर्णास्तत् उत्पुनीत
 नः। इमं मे वरुण तत्त्वा यामि। त्वन्नो अग्रे स त्वन्नो अग्रे। त्वमग्रे
 अयासि॥१२१॥

अनेनसमष्टीवद्धांसति पराशसांऽऽनशेऽग्निर्मा तस्मादेनंसः पुनीत नस्त्रीणि
 च (यद्देवा देवा ऋतेन सजातशःसाद्यद्वाचा यद्धस्ताभ्यामदीव्यं यन्मयि माता
 यदा पिपेष यदन्तरिक्षं यदाशसाऽतिं क्रामामि त्रिते देवा दिवि जाता अप्सु
 जाता यदाप इमं मे वरुण तत्त्वा यामि त्वन्नो अग्रे स त्वन्नो अग्रे त्वमग्रे

अयासि।)॥ _____ [१२]

यत्ते॒ ग्राव्णां॑ चिच्छि॒दुः सोम॑ राजन्। प्रि॒याण्यङ्गानि॑
स्वर्धिता॒ परू॑षि। तथ्सन्ध॒थ्स्वाज्ये॑नोत वर्धयस्व। अना॒गसो॑
अध॒मिथ्स॑ङ्गयेम। यत्ते॒ ग्रावा॑ बा॒हुच्यु॑तो अचु॑च्यवुः। नरो॒ यत्ते॑
दुदु॒हुर्दक्षि॑णेन। तत्त॒ आप्या॑यतां तत्ते॑। निष्ठा॑यतां देव सोम। यत्ते॑
त्वचं॑ बिभि॒दुर्यच्च॑ योनिम्। यदा॒स्थाना॑त्प्रच्यु॑तो वेन॑सि त्मना॑॥१२२॥

त्वया॒ तथ्सोम॑ गु॒प्तम॑स्तु नः। सा नः॑ स॒न्धास॑त्पर॒मे व्योम॑न्।
अहा॑च्छरी॒रं पय॑सा स॒मेत्य॑। अ॒न्यो॑न्यो भवति॒ वर्णो॑ अस्य।
तस्मि॑न्वयमुप॒हृता॑स्तव॒ स्मः। आ नो॑ भज॒ सदा॑सि वि॒श्वरूपे॑।
नृच॑क्षाः सोम॑ उ॒त शुश्रु॑गस्तु। मा नो॒ वि हा॑सी॒द्भिर॑ आवृ॒णानः॑।
अना॑गास्त॒नुवो॑ वावृ॒धानः॑। आ नो॑ रू॒पं व॑हतु जाय॑मानः॥१२३॥

उप॑ क्षरन्ति जु॒ह्वो घृ॑तेन। प्रि॒याण्यङ्गानि॑ तव॑ वर्धय॑न्तीः। तस्मै॑ ते
सोम॒ नम॒ इद्व॑षद्व। उप॑ मा राजन्सुकृ॒ते ह्व॑यस्व। सं प्रा॑णापा॒नाभ्या॑
समु॒ चक्षु॑षा॒ त्वम्। स॑ श्रोत्रे॑ण गच्छस्व सोम राजन्। यत्त॒
आस्थि॑त॒ शमु॑ तत्ते॑ अस्तु। जा॒नी॒तान्नः॑ स॒ङ्गम॑ने पथी॒नाम्। ए॒तं
जा॒नी॒तात्पर॑मे व्योम॑न्। वृ॒काः सध॑स्था वि॒द रू॒पम॑स्य॥१२४॥

यदा॒गच्छा॑त्प॒थिभि॑र्दे॒वयानैः॑। इ॒ष्टा॒पूर्ते॑ कृ॒णुतादा॑वि॒रस्मै॑।
अरि॑ष्टो राजन्न॒गदः॑ परे॒हि। नम॑स्ते अस्तु चक्ष॑से रघू॒यते॑।
नाक॑मारोह॒ सह॑ यज॑मानेन। सूर्य॑ गच्छ॒तात्पर॑मे व्योम॑न्। अभू॑द्दे॒वः

सविता वन्द्यो नु नः। इदानीमहं उपवाच्यो नृभिः। वि यो रत्ना
भजति मानवेभ्यः। श्रेष्ठं नो अत्र द्रविणं यथा दधत्। उप
नो मित्रावरुणाविहावतम्। अन्वादीध्याथामिह नः सखाया।
आदित्यानां प्रसितिर्हेतिः। उग्रा शतापांष्टा घविषा परि णो
वृणक्तु। आप्यायस्व सन्तै॥१२५॥

त्मना जायमानोऽस्य दधत्पञ्च च॥ [१३]

यदिदीक्षे मनसा यच्च वाचा। यद्वा प्राणैश्चक्षुषा यच्च
श्रोत्रेण। यद्रेतसा मिथुनेनाप्यात्मना। अद्ध्यो लोका दधिरे तेज
इन्द्रियम्। शुक्रा दीक्षायै तपसो विमोचनीः। आपो विमोक्कीर्मयि
तेज इन्द्रियम्। यदृचा साम्ना यजुषा। पशूनां चर्मन् हविषा
दिदीक्षे। यच्छन्दोभिरोषधीभिर्वनस्पतौ। अद्ध्यो लोका दधिरे तेज
इन्द्रियम्॥१२६॥

शुक्रा दीक्षायै तपसो विमोचनीः। आपो विमोक्कीर्मयि तेज
इन्द्रियम्। येन ब्रह्म येन क्षत्रम्। येनेन्द्राग्नी प्रजापतिः सोमो वरुणो
येन राजा। विश्वे देवा ऋषयो येन प्राणाः। अद्ध्यो लोका दधिरे तेज
इन्द्रियम्। शुक्रा दीक्षायै तपसो विमोचनीः। आपो विमोक्कीर्मयि
तेज इन्द्रियम्। अपां पुष्पमस्योषधीनां रसः। सोमस्य प्रियं
धाम॥१२७॥

अग्नेः प्रियतमं हविः स्वाहा। अपां पुष्पमस्योषधीनां रसः।
सोमस्य प्रियं धाम। इन्द्रस्य प्रियतमं हविः स्वाहा। अपां

पुष्पमस्योषधीना५ रसः। सोमस्य प्रियं धाम। विश्वेषां देवानां
प्रियतम५ हविः स्वाहा। वय५ सोम व्रते तव। मनस्तनूषु पिप्रतः।
प्रजावन्तो अशीमहि॥१२८॥

देवेभ्यः पितृभ्यः स्वाहा। सोम्येभ्यः पितृभ्यः स्वाहा। कव्येभ्यः
पितृभ्यः स्वाहा। देवास इह मादयध्वम्। सोम्यास इह मादयध्वम्।
कव्यास इह मादयध्वम्। अनन्तरिताः पितरः सोम्याः सोमपीथात्।
अपैतु मृत्युरमृतं न आगन्। वैवस्वतो नो अभयं कृणोतु। पूर्णं
वनस्पतैरिव॥१२९॥

अभि नः शीयता५ रयिः। सचतां नः शचीपतिः। परं मृत्यो
अनु परेहि पन्थाम्। यस्ते स्व इतरो देवयानात्। चक्षुष्मते
शृण्वते ते ब्रवीमि। मा नः प्रजा५ रीरिषो मोत वीरान्। इदमनू
श्रेयोवसानमागन्म। यद्गोजिद्धं न जिदंश्च जिद्यत्। पूर्णं वनस्पतैरिव।
अभि नः शीयता५ रयिः। सचतां नः शचीपतिः॥१३०॥

वनस्पतावज्यो लोका दधिरे तेज इन्द्रियं धामाशीमहीवाभिनः शीयता५
रयिरेकं च॥ [१४]

सर्वान् यद्विष्वण्णेन वि वै याः पुरस्ताद्देवा देवेषु परिस्तृणीत् सक्षेदं यदस्य पारंऽनागसु
उदंस्ताम्पसीद्ब्रह्मं प्रतिष्ठा यद्देवा यत्ते ग्रावणा यद्दिदीक्षे चतुर्दश॥१४॥

सर्वान्भूतिमेव यामेवाप्स्वाहुतिं व्रतानां पर्णवल्कः सोम्यानामस्मिन् यज्ञेऽग्रे यो नो ज्योग्जीवाः पुरोरंजाः
प्रतमहे ब्रह्मं प्रतिष्ठा गार्हपत्यस्त्रि५शदुत्तरशतम्॥१३०॥

सर्वाञ्छचीपतिः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके सप्तमः
प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके अष्टमः प्रपाठकः ॥

साङ्गहण्येष्ट्या यजते। इमाञ्जनता९ सङ्गहानीति। द्वादशारत्नी
रशना भवति। द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरमेवाव रुन्धे। मौञ्जी
भवति। ऊर्ग्वै मुञ्जाः। ऊर्जमेवाव रुन्धे। चित्रा नक्षत्रं भवति। चित्रं
वा एतत्कर्म॥१॥

यदंश्वमेधः समृद्धौ। पुण्यनाम देवयजनमध्यवस्यति।
पुण्यामेव तेन कीर्तिमभि जयति। अपदातीनृत्विजः समावहन्त्या
सुब्रह्मण्यायाः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यौ। केशश्मश्रु वपते।
नखानि नि कृन्तते। दतो धावते। स्नाति। अहतं वासः परिधत्ते।
पाप्मनोऽपहत्यै। वाचं यत्वोपं वसति। सुवर्गस्य लोकस्य गुप्त्यै।
रात्रिं जागरयन्त आसते। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यौ॥२॥
कर्म धत्ते पञ्च च॥

[१]

चतुष्टय्य आपो भवन्ति। चतुः शफो वा अश्वः प्राजापत्यः
समृद्धौ। ता दिग्भ्यः समाभृता भवन्ति। दिक्षु वा आपः। अन्नं वा
आपः। अद्ध्यो वा अन्नं जायते। यदेवाद्ध्योऽन्नं जायते। तदव रुन्धे।
तासु ब्रह्मौदनं पचति। रेतं एव तद्वधाति॥३॥

चतुः शरावो भवति। दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठति। उभयतोरुक्मौ
भवतः। उभयतं एवास्मिन्नुचं दधाति। उद्धरति श्रुतत्वाय।

स॒र्पि॒ष्वा॑न्भवति मे॒ध्य॒त्वाय॑। च॒त्वार॑ आ॒र्षे॒याः प्रा॒श्न॑न्ति। दि॒शामे॒व
ज्योति॑षि जुहोति। च॒त्वारि॑ हि॒र॑ण्यानि ददाति। दि॒शामे॒व
ज्योती॑ः॒ष्य॒व॑ रुन्धे॥४॥

यदाज्यंमुच्छिष्यते। तस्मिन् रश्नान्युनत्ति। प्रजापतिर्वा
ओदनः। रेत आज्यम्। यदाज्यं रश्नान्युनत्ति। प्रजापतिमेव
रेतसा समर्धयति। दर्भमयी रश्ना भवति। बहु वा एष कुचरो
मेध्यमुपगच्छति। यदश्वः। पवित्रं वै दर्भाः॥५॥

यद्दर्भमयी रश्ना भवति। पुनात्येवैनम्। पूतमेनं मेध्यमा
लभते। अश्वस्य वा आलब्धस्य महिमोदक्रामत्। स महर्त्विजः
प्राविशत्। तन्महर्त्विजां महर्त्विक्त्वम्। यन्महर्त्विजः प्राश्नन्ति।
महिमानमेवास्मिन्तद्दधाति। अश्वस्य वा आलब्धस्य रेत उदक्रामत्।
तथ्सुवर्णं॑ हि॒र॑ण्यमभवत्। यथ्सुवर्णं॑ हि॒र॑ण्यं ददाति। रेत एव
तद्दधाति। ओदने ददाति। रेतो वा ओदनः। रेतो हि॒र॑ण्यम्।
रेतसैवास्मिन्नेतो दधाति॥६॥

दधाति रुन्धे दर्भा अभवत्षट् च॥ [२]

यो वै ब्रह्मणे देवेभ्यः प्रजापतयेऽप्रतिप्रोच्याश्वं मेध्यं बुध्नाति।
आ देवताभ्यो वृश्च्यते। पापीयान्भवति। यः प्रतिप्रोच्यं। न देवताभ्य
आवृश्च्यते। वसीयान्भवति। यदाहं। ब्रह्मन्नश्वं मेध्यं भन्त्स्यामि
देवेभ्यः प्रजापतये तेन राध्यासमिति। ब्रह्म वै ब्रह्मा। ब्रह्मण एव

देवेभ्यः प्रजापतये प्रतिप्रोच्याश्वं मेध्यं बध्नाति॥७॥

न देवताभ्य आ वृश्च्यते। वसीयान्भवति। देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति रशनामादत्ते प्रसूत्यै। अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह। अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै। व्यृद्धं वा एतद्यज्ञस्य। यदयजुष्केण क्रियते। इमामंगृभ्णन्नशनामृतस्येत्यधि वदति यजुष्कृत्यै। यज्ञस्य समृद्धौ॥८॥

तदाहुः। द्वादशारली रशना कर्तव्या(३) त्रयोदशारली(३)-रिति। ऋषभो वा एष ऋतूनाम्। यथ्संवत्सरः। तस्य त्रयोदशो मासो विष्टपम्। ऋषभ एष यज्ञानाम्। यदश्वमेधः। यथा वा ऋषभस्य विष्टपम्। एवमेतस्य विष्टपम्। त्रयोदशमरन्निः रशनायामुपा दधाति॥९॥

यथर्षभस्य विष्टपः सः स्फुरोति। तादृगेव तत्। पूर्वं आयुषि विदथेषु कव्येत्याह। आयुरेवास्मिन्दधाति। तथा देवाः सुतमा बभूवुरित्याह। भूतिमेवोपावर्तते। ऋतस्य सामन्त्सरमारपन्तीत्याह। सत्यं वा ऋतम्। सत्येनैवैनमृतेनारभते। अभिधा असीत्याह॥१०॥

तस्मादश्वमेधयाजी सर्वाणि भूतान्यभि भवति। भुवनमसीत्याह। भूमानमेवोपैति। यन्ताऽसीत्याह। यन्तारमेवैनं करोति। धर्ताऽसीत्याह। धर्तारमेवैनं करोति। सोऽग्निं वैश्वानरमित्याह। अग्नावेवैनं वैश्वानरे जुहोति। सप्रथसमित्याह॥११॥

प्रजयैवैनं पशुभिः प्रथयति। स्वाहाकृत इत्याह। होमं
 एवास्यैषः। पृथिव्यामित्याह। अस्यामेवैनं प्रतिष्ठापयति।
 यन्ता राड्यन्ताऽसि यमनो धर्ताऽसि धरुण इत्याह।
 रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे। कृष्यै त्वा क्षेमाय त्वा
 रय्यै त्वा पोषाय त्वेत्याह। आमेवैतामा शास्ते। स्वगा त्वा देवेभ्य
 इत्याह। देवेभ्य एवैनं स्वगा करोति। स्वाहा त्वा प्रजापतय
 इत्याह। प्राजापत्यो वा अश्वः। यस्या एव देवताया आलभ्यते।
 तयैवैनं समर्धयति॥१२॥

बभ्राति समृद्ध्या उपादधात्यसीत्याह सप्रथसमित्याह देवेभ्य इत्याह पञ्च
 च॥ [३]

यः पितुरनुजायाः पुत्रः। स पुरस्तान्नयति। यो मातुरनुजायाः
 पुत्रः। स पश्चान्नयति। विष्वश्चमेवास्मात्पाप्मानं विवृहतः। यो अर्वन्तं
 जिघांसति तमभ्यमीति वरुण इति श्वानं चतुरक्षं प्रसौति। परो
 मर्तः पुरः श्वेति शुनश्चतुरक्षस्य ग्रहन्ति। श्वेव वै पाप्मा भ्रातृव्यः।
 पाप्मानमेवास्य भ्रातृव्यं हन्ति। सैध्रकं मुसलं भवति॥१३॥

कर्मकर्मैवास्मै साधयति। पौंश्चलेयो हन्ति। पुंश्चल्वां
 वै देवाः शुचं न्यदधुः। शुचैवास्य शुचं हन्ति। पाप्मा वा
 एतमीप्सतीत्याहुः। योऽश्वमेधेन यजत इति। अश्वस्याधस्पदमु-
 पास्यति। वज्री वा अश्वः प्राजापत्यः। वज्रेणैव पाप्मानं
 भ्रातृव्यमवक्रामति। दक्षिणाऽपं प्लावयति॥१४॥

पाप्मानमेवास्माच्छमलमपं प्लावयति। ऐषीक उदूहो
 भवति। आयुर्वा इषीकाः। आयुरेवास्मिन्दधति। अमृतं वा
 इषीकाः। अमृतमेवास्मिन्दधति। वेतसशाखोपसम्बद्धा भवति।
 अप्सुयोनिर्वा अश्वः। अप्सुजो वेतसः। स्वादेवैनं योनेर्निर्मिमीते।
 पुरस्तात्प्रत्यश्चमभ्युदूहति। पुरस्तादेवास्मिन्प्रतीच्यमृतं दधाति।
 अहं च त्वं च वृत्रहन्निति ब्रह्मा यजमानस्य हस्तं गृह्णाति।
 ब्रह्मक्षत्रे एव सन्दधाति। अभिक्रत्वेन्द्र भूरधज्मन्नित्यध्वर्युर्यजमानं
 वाचयत्यभिजित्यै॥१५॥

भवति प्लावयति मिमीते पञ्च च॥ [४]

चत्वारं ऋत्विजः समुक्षन्ति। आभ्य एवैनं चतसृभ्यो
 दिग्भ्योऽभि समीरयन्ति। शतेन राजपुत्रैः सहाध्वर्युः।
 पुरस्तात्प्रत्यङ्गिष्ठन्प्रोक्षति। अनेनाश्वेन मेध्येनेष्ट्वा। अयं
 राजा वृत्रं बध्नादिति। राज्यं वा अध्वर्युः। क्षत्रं राजपुत्रः।
 राज्येनैवास्मिन्क्षत्रं दधाति। शतेना राजभिरुग्रैः सह ब्रह्मा॥१६॥

दक्षिणत उदङ्गिष्ठन्प्रोक्षति। अनेनाश्वेन मेध्येनेष्ट्वा। अयं
 राजा प्रतिधृष्योऽस्त्विति। बलं वै ब्रह्मा। बलमराजोग्रः।
 बलेनैवास्मिन्बलं दधाति। शतेन सूतग्रामणिभिः सह होता।
 पश्चात्प्राङ्गिष्ठन्प्रोक्षति। अनेनाश्वेन मेध्येनेष्ट्वा। अयं राजाऽस्यै
 विशः॥१७॥

बहु॒ग्वै बहु॒श्वायै॑ बहु॒जावि॒कायै॑। बहु॒व्रीहि॒यवायै॑ बहु॒माष॒ति॒लायै॑। बहु॒हिर॒ण्यायै॑ बहु॒हस्ति॒कायै॑। बहु॒दा॒सपू॒रुषायै॑ रयि॒मत्यै॑ पुष्टि॒मत्यै॑। बहु॒रा॒यस्पो॒षायै॑ राजा॒स्त्विति॑। भू॒मा वै होता॑। भू॒मा सू॒तग्रा॒मण्यः॑। भूमै॒वास्मिन्भू॒मानं॑ दधाति। श॒तेन॑ क्षत्तसङ्ग॒हीतृभिः॑ स॒होद्गा॒ता। उ॒त्तर॒तो दक्षि॒णा तिष्ठ॒न्प्रोक्ष॑ति॥१८॥

अ॒नेना॒श्वेन॒ मे॒ध्यैने॒ष्ट्वा। अ॒य॒२ राजा॑ स॒र्वमा॒युरे॒त्विति॑। आ॒युर्वा उ॒द्गा॒ता। आ॒युः क्षत्त॑सङ्ग॒हीता॒रः। आ॒युषै॒वास्मिन्ना॒युर्द॑धाति। श॒त॒२श॑तं भवन्ति। श॒तायुः॑ पु॒रुषः॑ श॒तेन्द्रि॒यः। आ॒युष्ये॒वेन्द्रि॒ये प्र॑ति तिष्ठति। च॒तुः श॒ता भ॑वन्ति। च॒तस्रो॑ दि॒शः। दि॒क्ष्वे॒व प्र॑ति तिष्ठति॥१९॥

ब्र॒ह्मा वि॒श उ॑क्षति दि॒श ए॒कं च॥—————[५]

यथा॒ वै ह॒विषो॑ गृही॒तस्य॑ स्क॒न्दति॑। ए॒वं वा ए॒तद॒श्वस्य॑ स्क॒न्दति॑। यन्नि॒क्तम॒नाल॒ब्धमु॒त्सृज॑न्ति। यथ॒स्तो॒क्या अ॒न्वाह॑। स॒र्वहु॒तमे॒वैनं॑ करो॒त्यस्क॑न्दाय। अ॒स्क॑न्त्र॒२ हि तत्। यद्धु॒तस्य॑ स्क॒न्दति॑। स॒हस्र॑म॒न्वाह॑। स॒हस्र॑स॒म॒मितः॑ सु॒वर्गो॑ लो॒कः। सु॒वर्ग॑स्य लो॒कस्या॒भिर्जि॑त्यै॥२०॥

यत्प॒रि॒मिता॑ अनु॒ब्रूयात्। प॒रि॒मित॒मव॑ रुन्धीत। अ॒प॒रि॒मिता॑ अ॒न्वाह॑। अ॒प॒रि॒मितः॑ सु॒वर्गो॑ लो॒कः। सु॒वर्ग॑स्य लो॒कस्य॑ स॒म॒ष्ट्यै। स्तो॒क्या जु॑होति। या ए॒व वर्ष्वा॑ आ॒पः। ता अ॒व रु॑न्धे। अ॒स्यां

जुहोति। इयं वा अग्निर्वैश्वानरः॥२१॥

अस्यामेवैनाः प्रतिष्ठापयति। उवाचं ह प्रजापतिः। स्तोत्रासु वा अहमश्वमेधं सङ्स्थापयामि। तेन ततः सङ्स्थितेन चरामीति। अग्नये स्वाहेत्याह। अग्नय एवैनं जुहोति। सोमाय स्वाहेत्याह। सोमायैवैनं जुहोति। सवित्रे स्वाहेत्याह। सवित्र एवैनं जुहोति॥२२॥

सरस्वत्यै स्वाहेत्याह। सरस्वत्या एवैनं जुहोति। पूष्णे स्वाहेत्याह। पूष्ण एवैनं जुहोति। बृहस्पतये स्वाहेत्याह। बृहस्पतय एवैनं जुहोति। अपां मोदाय स्वाहेत्याह। अद्ध्य एवैनं जुहोति। वायवे स्वाहेत्याह। वायवं एवैनं जुहोति॥२३॥

मित्राय स्वाहेत्याह। मित्रायैवैनं जुहोति। वरुणाय स्वाहेत्याह। वरुणायैवैनं जुहोति। एताभ्य एवैनं देवताभ्यो जुहोति। दशदश सम्पादं जुहोति। दशाक्षरा विराट्। अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमव रुन्धे। प्र वा एषोऽस्माल्लोकाच्च्यवते। यः पराचीराहुतीर्जुहोति। पुनः पुनरभ्यावर्तं जुहोति। अस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति। एतां ह वाव सोऽश्वमेधस्य सङ्स्थितिमुवाचास्कन्दाय। अस्कन्नं हि तत्। यद्यज्ञस्य सङ्स्थितस्य स्कन्दति॥२४॥

अभिजित्यै वैश्वानरः सवित्र एवैनं जुहोति वायवं एवैनं जुहोति च्यवते षट् च॥

प्रजापतये त्वा जुष्टं प्रोक्षामीति पुरस्तात्प्रत्यङ्गिष्ठन्प्रोक्षति।
 प्रजापतिर्वै देवानामन्नादो वीर्यावान्। अन्नाद्यमेवास्मिन्वीर्यं दधाति।
 तस्मादश्वः पशूनामन्नादो वीर्यावत्तमः। इन्द्राग्निभ्यां त्वेति दक्षिणतः।
 इन्द्राग्नी वै देवानामोजिष्ठौ बलिष्ठौ। ओजं एवास्मिन्बलं दधाति।
 तस्मादश्वः पशूनामोजिष्ठो बलिष्ठः। वायवे त्वेति पश्चात्। वायुर्वै
 देवानामाशुः सारसारितमः॥ २५॥

जुवमेवास्मिन्दधाति। तस्मादश्वः पशूनामाशुः सारसारितमः।
 विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इत्युत्तरतः। विश्वे वै देवा देवानां
 यशस्वितमाः। यशं एवास्मिन्दधाति। तस्मादश्वः पशूनां
 यशस्वितमः। देवेभ्यस्त्वेत्यधस्तात्। देवा वै देवानामपचिततमाः।
 अपचितिमेवास्मिन्दधाति। तस्मादश्वः पशूनामपचिततमः॥ २६॥

सर्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इत्युपरिष्ठात्। सर्वे वै देवास्त्विषिमन्तो
 हरस्विनः। त्विषिमेवास्मिन् हरो दधाति। तस्मादश्वः पशूनां
 त्विषिमान् हरस्वितमः। दिवे त्वाऽन्तरिक्षाय त्वा पृथिव्यै
 त्वेत्याह। एभ्य एवैनं लोकेभ्यः प्रोक्षति। सते त्वाऽसते
 त्वाऽद्ध्यस्त्वौषधीभ्यस्त्वा विश्वेभ्यस्त्वा भूतेभ्य इत्याह।
 तस्मादश्वमेधयाजिनः सर्वाणि भूतान्युपजीवन्ति। ब्रह्मवादिनो
 वदन्ति। यत्प्राजापत्योऽश्वः। अथ कस्मादेनमन्याभ्यो देवताभ्योऽपि
 प्रोक्षतीति। अश्वे वै सर्वा देवता अन्वायन्ताः। तं यद्विश्वेभ्यस्त्वा

भूतेभ्य इति प्रोक्षति। देवता एवास्मिन्नन्वा यातयति। तस्मादश्वे
सर्वा देवता अन्वायन्ताः॥२७॥

सारसारितमोऽपचिततमः प्राजापत्योऽश्वः पञ्च च॥ [७]

यथा वै हविषो गृहीतस्य स्कन्दति। एवं वा एतदश्वस्य
स्कन्दति। यत्प्रोक्षितमनालब्धमुत्सृजन्ति। यदश्वचरितानि
जुहोति। सर्वहुतमेवैनं करोत्यस्कन्दाय। अस्कन्नं हि तत्।
यद्धुतस्य स्कन्दति। ईङ्काराय स्वाहेङ्कृताय स्वाहेत्याह। एतानि वा
अश्वचरितानि। चरितैरेवैनं समर्धयति॥२८॥

तदाहुः। अनाहुतयो वा अश्वचरितानि। नैता होतव्या इति।
अथो खल्वाहुः। होतव्या एव। अत्र वावेवं विद्वानश्वमेधं
संस्थापयति। यदश्वचरितानि जुहोति। तस्माद्धोतव्या इति।
बहिर्धा वा एनमेतदायतनादधाति। भ्रातृव्यमस्मै जनयति॥२९॥

यस्यानायतनं अन्यत्राग्रेराहुतीर्जुहोति। सावित्रिया इष्ट्याः
पुरस्तात्स्विष्टकृतः। आहुवनीयेऽश्वचरितानि जुहोति। आयतनं
एवास्याऽऽहुतीर्जुहोति। नास्मै भ्रातृव्यं जनयति। तदाहुः।
यज्ञमुखेयं यज्ञमुखे होतव्याः। यज्ञस्य क्लृप्त्यै। सुवर्गस्य
लोकस्यानुख्यात्या इति। अथो खल्वाहुः॥३०॥

यद्यज्ञमुखेयं यज्ञमुखे जुहुयात्। पशुभिर्यजमानं व्यर्धयेत्।
अवं सुवर्गाल्लोकात्पद्येत। पापीयान्स्थ्यादिति। सकृदेव होतव्याः।

न यजमानं पशुभिर्व्यर्धयति। अभि सुवर्गं लोकं जयति।
 न पापीयान्भवति। अष्टाचत्वारिंशतमश्वरूपाणि जुहोति।
 अष्टाचत्वारिंशदक्षरा जगती। जागतोऽश्वः प्राजापत्यः समृद्धौ।
 एकमतिरिक्तं जुहोति। तस्मादेकः प्रजास्वर्धुकः॥३१॥
 अर्धयति जनयति खल्वाहुर्जगती त्रीणि च॥—————[८]

विभूर्मात्रा प्रभूः पित्रेत्याह। इयं वै माता। असौ
 पिता। आभ्यामेवैनं परिददाति। अश्वोऽसि हयोऽसीत्याह।
 शास्त्येवैनमेतत्। तस्माच्छिष्टाः प्रजा जायन्ते। अत्योऽसीत्याह।
 तस्मादश्वः सर्वान्पशूनत्येति। तस्मादश्वः सर्वेषां पशूनां श्रेष्ठ्यं
 गच्छति॥३२॥

प्र यशः श्रेष्ठ्यमाप्नोति। य एवं वेद। नरोऽस्यर्वाऽसि
 सतिरसि वाज्यंसीत्याह। रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे।
 ययुर्नामाऽसीत्याह। एतद्वा अश्वस्य प्रियं नामधेयम्। प्रियेणैवैनं
 नामधेयेनाभि वंदति। तस्मादप्यामित्रौ सङ्गत्य। नाम्ना चेदध्वयेते।
 मित्रमेव भवतः॥३३॥

आदित्यानां पत्वाऽन्विहीत्याह। आदित्यानेवैनं गमयति।
 अग्नये स्वाहा स्वाहेन्द्राग्निभ्यामिति पूर्वहोमां जुहोति। पूर्व
 एव द्विषन्तं भ्रातृव्यमिति क्रामति। भूरसि भुवे त्वा भव्याय
 त्वा भविष्यते त्वेत्युत्सृजति सर्वत्वाय। देवा आशापाला एतं

देवेभ्योऽश्वं मेधांयु प्रोक्षितं गोपायतेत्याह। शतं वै तल्प्या राजपुत्रा
देवा आशापालाः। तेभ्य एवैनं परिं ददाति। ईश्वरो वा अश्वः
प्रमुक्तः परां परावतं गन्तौः। इह धृतिः स्वाहेह विधृतिः स्वाहेह
रन्तिः स्वाहेह रमतिः स्वाहेति चतृषु पथ्सु जुहोति॥३४॥

एता वा अश्वस्य बन्धनम्। ताभिरेवैनं बध्नाति। तस्मादश्वः
प्रमुक्तो बन्धनमा गच्छति। तस्मादश्वः प्रमुक्तो बन्धनं न जहाति।
राष्ट्रं वा अश्वमेधः। राष्ट्रे खलु वा एते व्यायच्छन्ते। येऽश्वं मेध्यं
रक्षन्ति। तेषां य उदृचं गच्छन्ति। राष्ट्रादेव ते राष्ट्रं गच्छन्ति। अथ
य उदृचं न गच्छन्ति॥३५॥

राष्ट्रादेव ते व्यवच्छिद्यन्ते। परा वा एष सिंच्यते। योऽबलो-
ऽश्वमेधेन यजते। यदमित्रा अश्वं विन्देरन्। हन्येतास्य यज्ञः। चतुः
शता रक्षन्ति। यज्ञस्याघाताय। अथान्यमानीय प्रोक्षेयुः। सैव ततः
प्रायश्चित्तिः॥३६॥

गच्छति भवतः पथ्सु जुहोति न गच्छन्ति नव च॥—————[९]

प्रजापतिरकामयताश्वमेधेन यजेयेति। स तपोऽतप्यत। तस्य
तेपानस्य। सप्तात्मनो देवता उदक्रामन्। सा दीक्षाऽभवत्। स
एतानि वैश्वदेवान्यपश्यत्। तान्यजुहोत्। तैर्वै स दीक्षामवारुन्ध।
यद्वैश्वदेवानि जुहोति। दीक्षामेव तैर्यजमानोऽव रुन्धे॥३७॥

सप्त जुहोति। सप्त हि ता देवता उदक्रामन्। अन्वहं
जुहोति। अन्वहमेव दीक्षामव रुन्धे। त्रीणि वैश्वदेवानि जुहोति।

चत्वार्यौद्ग्रहणानि। सप्त सम्पद्यन्ते। सप्त वै शीर्षण्याः प्राणाः।
प्राणा दीक्षा। प्राणैरेव प्राणान्दीक्षामव रुन्धे॥३८॥

एकविंशतिं वैश्वदेवानि जुहोति। एकविंशतिर्वै देवलोकाः।
द्वादश मासाः पञ्चर्तवः। त्रय इमे लोकाः। असावादित्य
एकविंशः। एष सुवर्गो लोकः। तद्वै व्यं क्षत्रम्। सा श्रीः। तद्वध्नस्य
विष्टपम्। तत्स्वाराज्यमुच्यते॥३९॥

त्रिंशतमौद्ग्रहणानि जुहोति। त्रिंशदक्षरा विराट्। अत्र
विराट्। विराजैवान्नाद्यमव रुन्धे। त्रेधा विभज्य देवतां जुहोति।
त्र्यावृतो वै देवाः। त्र्यावृत इमे लोकाः। एषां लोकानामात्यै। एषां
लोकानां क्लृप्त्यै। अप वा एतस्मात्प्राणाः क्रामन्ति॥४०॥

यो दीक्षामतिरेचयति। सप्ताहं प्रचरन्ति। सप्त वै शीर्षण्याः
प्राणाः। प्राणा दीक्षा। प्राणैरेव प्राणान्दीक्षामव रुन्धे। पूर्णाहुतिमुत्तमां
जुहोति। सर्वं वै पूर्णाहुतिः। सर्वमेवाप्नोति। अथो इयं वै पूर्णाहुतिः।
अस्यामेव प्रति तिष्ठति॥४१॥

रुन्धे प्राणान्दीक्षामव रुन्ध उच्यते क्रामन्ति तिष्ठति॥—————[१०]

प्रजापतिरश्वमेधमसृजत। तं सृष्टं न किञ्चनोदयच्छत्।
तं वैश्वदेवान्येवोदयच्छन्। यद्वैश्वदेवानि जुहोति। यज्ञस्योद्यत्यै।
स्वाहाऽऽधिमाधीताय स्वाहा। स्वाहाऽधीतं मनसे स्वाहा।
स्वाहा मनः प्रजापतये स्वाहा। काय स्वाहा कस्मै स्वाहा।

कतमस्मै स्वाहेतिं प्राजापत्ये मुख्यं भवतः। प्रजापतिमुखाभिरेवैनं देवताभिरुद्यच्छते॥४२॥

अदित्यै स्वाहाऽदित्यै मह्यै स्वाहाऽदित्यै सुमृडीकायै स्वाहेत्याह। इयं वा अदितिः। अस्या एवैनं प्रतिष्ठायोद्यच्छते। सरस्वत्यै स्वाहा सरस्वत्यै बृहत्यै स्वाहा सरस्वत्यै पावकायै स्वाहेत्याह। वाग्वै सरस्वती। वाचैवैनमुद्यच्छते। पूष्णे स्वाहा पूष्णे प्रपथ्याय स्वाहा पूष्णे नरन्धिषाय स्वाहेत्याह। पशवो वै पूषा। पशुभिरेवैनमुद्यच्छते। त्वष्ट्रे स्वाहा त्वष्ट्रे तुरीपाय स्वाहा त्वष्ट्रे पुरुरूपाय स्वाहेत्याह। त्वष्टा वै पशूनां मिथुनानां रूपकृत्। रूपमेव पशुषु दधाति। अथो रूपैरेवैनमुद्यच्छते। विष्णावे स्वाहा विष्णावे निखुर्यपाय स्वाहा विष्णावे निभूयपाय स्वाहेत्याह। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञायैवैनमुद्यच्छते। पूर्णाहुतिमुत्तमां जुहोति। प्रत्युत्तब्धै सयत्वाय॥४३॥

यच्छते पुरुरूपाय स्वाहेत्याहाष्टौ च॥—————[११]

सावित्रमष्टाकपालं प्रातर्निर्वपति। अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्रं प्रातः सवनम्। प्रातः सवनादेवैनं गायत्रियाश्छन्दसोऽधि निर्मिमीते। अथो प्रातः सवनमेव तेनाऽऽप्नोति। गायत्रीं छन्दः। सवित्रे प्रसवित्र एकादशकपालं मध्यन्दिने। एकादशाक्षरा त्रिष्टुप्। त्रैष्टुभं माध्यं दिनं सवनम्। माध्यं दिनादेवैनं

सर्वनात्रिष्टुभश्छन्दसोऽधि निर्मिमीते॥४४॥

अथो माध्यं दिनमेव सर्वनं तेनाऽऽप्नोति। त्रिष्टुभं छन्दः। सवित्र आसवित्रे द्वादशकपालमपराह्णे। द्वादशाक्षरा जगती। जागतं तृतीयसवनम्। तृतीयसवनादेवैनं जगत्याश्छन्दसोऽधि निर्मिमीते। अथो तृतीयसवनमेव तेनाऽऽप्नोति। जगतीं छन्दः। ईश्वरो वा अश्वः प्रमुक्तः परां परावतं गन्तोः। इह धृतिः स्वाहेह विधृतिः स्वाहेह रन्तिः स्वाहेह रमन्तिः स्वाहेति चतस्र आहुतीर्जुहोति॥४५॥

चतस्रो दिशः। दिग्भिरेवैनं परिगृह्णाति। आश्वत्थो व्रजो भवति। प्रजापतिर्देवेभ्यो निलायत। अश्वो रूपं कृत्वा। सोऽश्वत्थे संवत्सरमतिष्ठत्। तदश्वत्थस्याश्वत्थत्वम्। यदाश्वत्थो व्रजो भवति। स्व एवैनं योनौ प्रतिष्ठापयति॥४६॥

त्रिष्टुभश्छन्दसोऽधि निर्मिमीते जुहोति नवं च॥—————[१२]

आ ब्रह्मन्ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चसी जायतामित्याह। ब्राह्मण एव ब्रह्मवर्चसं दधाति। तस्मात्पुरा ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चस्यं जायत। आऽस्मिन्नाष्ट्रे राजन्यं इषव्यः शूरो महारथो जायतामित्याह। राजन्यं एव शौर्यं महिमानं दधाति। तस्मात्पुरा राजन्यं इषव्यः शूरो महारथोऽजायत। दोग्ध्रीं धेनुरित्याह। धेन्वामेव पयो दधाति। तस्मात्पुरा दोग्ध्रीं धेनुरं जायत। वोढाऽनुद्वानित्याह॥४७॥

अनुदुह्येव वीर्यं दधाति। तस्मात्पुरा वोढाऽनुद्वानं जायत।

आशुः सप्तिरित्याह। अश्वं एव ज्वं दधाति। तस्मात्पुराऽऽशुरश्वो-
 ऽजायत। पुरन्धिर्योषेत्याह। योषित्येव रूपं दधाति। तस्मात्स्त्री
 युवतिः प्रिया भावुका। जिष्णू रथेष्ठा इत्याह। आ ह वै तत्र
 जिष्णू रथेष्ठा जायते॥४८॥

यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। सभेयो युवेत्याह। यो वै पूर्ववयसी। स
 सभेयो युवा। तस्माद्युवा पुमान्प्रियो भावुकः। आऽस्य यजमानस्य
 वीरो जायतामित्याह। आ ह वै तत्र यजमानस्य वीरो जायते।
 यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। निकामेनिकामे नः पर्जन्यो वर्षत्वित्याह।
 निकामेनिकामे ह वै तत्र पर्जन्यो वर्षति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते।
 फलिन्यो न ओषधयः पच्यन्तामित्याह। फलिन्यो ह वै तत्रोषधयः
 पच्यन्ते। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। योगक्षेमो नः कल्पतामित्याह।
 कल्पते ह वै तत्र प्रजाभ्यो योगक्षेमः। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते॥४९॥
 अन्द्धानित्याह जायते वर्षति सप्त च॥—————[१३]

प्रजापतिर्देवेभ्यो यज्ञान्व्यादिशत्। स आत्मन्नश्वमेधमधत्त। तं
 देवा अब्रुवन्। एष वाव यज्ञः। यदश्वमेधः। अप्येव नोऽत्रास्त्विति।
 तेभ्य एतानन्नहोमान्प्रायच्छत्। तानजुहोत्। तैर्वै स देवानप्रीणात्।
 यदन्नहोमां जुहोति॥५०॥

देवानेव तैर्यजमानः प्रीणाति। आज्येन जुहोति। अग्नेर्वा
 एतद्रूपम्। यदाज्यम्। यदाज्येन जुहोति। अग्निमेव तत्प्रीणाति।
 मधुना जुहोति। महृत्यै वा एतद्देवतायै रूपम्। यन्मधु। यन्मधुना

जुहोति॥ ५१ ॥

म॒ह॒तीमे॒व तद्दे॒वतां॑ प्रीणाति। त॒ण्डु॒लैर्जु॑होति। वसू॑नां
वा ए॒तद्रू॒पम्। यत्त॑ण्डु॒लाः। यत्त॑ण्डु॒लैर्जु॑होति। वसू॑ने॒व
तत्प्री॑णाति। पृथु॑कैर्जुहोति। रु॒द्राणां॑ वा ए॒तद्रू॒पम्। यत्पृथु॑काः।
यत्पृथु॑कैर्जुहोति॥ ५२ ॥

रु॒द्राने॒व तत्प्री॑णाति। ला॒जैर्जु॑होति। आ॒दि॒त्यानां॑ वा
ए॒तद्रू॒पम्। यल्ला॒जाः। यल्ला॒जैर्जु॑होति। आ॒दि॒त्याने॒व तत्प्री॑णाति।
क॒र॒म्बैर्जु॑होति। वि॒श्वेषां॑ वा ए॒तद्दे॒वानां॑ रू॒पम्। यत्क॒र॒म्बाः।
यत्क॒र॒म्बैर्जु॑होति॥ ५३ ॥

वि॒श्वाने॒व तद्दे॒वान्प्री॑णाति। धा॒नाभि॑र्जुहोति। नक्ष॑त्राणां
वा ए॒तद्रू॒पम्। यद्धा॒नाः। यद्धा॒नाभि॑र्जुहोति। नक्ष॑त्राण्ये॒व
तत्प्री॑णाति। स॒क्तुभि॑र्जुहोति। प्र॒जाप॑ते॒र्वा ए॒तद्रू॒पम्। यत्स॑क्तवः।
यत्स॑क्तुभि॑र्जुहोति॥ ५४ ॥

प्र॒जाप॑तिमे॒व तत्प्री॑णाति। म॒सू॒स्यैर्जु॑होति। सर्वा॑सां वा
ए॒तद्दे॒वता॑नां रू॒पम्। यन्म॒सू॒स्यानि॑। यन्म॒सू॒स्यैर्जु॑होति। सर्वा॑ ए॒व
तद्दे॒वताः॑ प्रीणाति। प्रि॒यङ्गु॒तण्डु॒लैर्जु॑होति। प्रि॒याङ्गां॑ ह॒ वै ना॒मैते॑।
ए॒तैर्वै दे॒वा अश्व॑स्याङ्गा॒नि स॒मद॑धुः। यत्प्रि॒यङ्गु॒तण्डु॒लैर्जु॑होति।
अश्व॑स्यै॒वाङ्गा॒नि स॒न्दधा॑ति। द॒शान्ना॑नि जुहोति। द॒शाक्ष॑रा वि॒राट्।

विराट्कृत्स्नस्यान्नाद्यस्यावरुद्धौ ॥ ५५ ॥

जुहोति मधुना जुहोति पृथुकैर्जुहोति क्रम्वैर्जुहोति सक्तुभिर्जुहोति
प्रियङ्गुतण्डुलैर्जुहोति चत्वारिं च (अन्नहोमानाऽऽज्येनाग्नेर्मधुना तण्डुलैः
पृथुकैर्लाजैः क्रम्वैर्धानाभिः सक्तुभिर्मसूयैः प्रियङ्गुतण्डुलैर्दशान्नानि द्वादश।
) ॥

[१४]

प्रजापतिरश्वमेधमसृजत। तं सृष्टं रक्षांस्यजिघांसन्।
स एतान्प्रजापतिर्नक्तं होमानपश्यत्। तान्जुहोत्। तैर्वै
स यज्ञाद्रक्षांस्यपाहन्। यन्नक्तं होमां जुहोति। यज्ञादेव
तैर्यजमानो रक्षांस्यपं हन्ति। आज्येन जुहोति। वज्रो वा
आज्यम्। वज्रेणैव यज्ञाद्रक्षांस्यपं हन्ति ॥ ५६ ॥

आज्यस्य प्रतिपदं करोति। प्राणो वा आज्यम्। मुखत
एवास्यं प्राणं दधाति। अन्नहोमाञ्जुहोति। शरीरवदेवाव रुन्धे।
व्यत्यासं जुहोति। उभयस्यावरुद्धौ। नक्तं जुहोति। रक्षसामपंहत्यै।
आज्येनान्ततो जुहोति ॥ ५७ ॥

प्राणो वा आज्यम्। उभयत एवास्यं प्राणं दधाति।
पुरस्ताच्चोपरिष्ठाच्च। एकस्मै स्वाहेत्याह। अस्मिन्नेव लोके प्रति
तिष्ठति। द्वाभ्यां स्वाहेत्याह। अमुष्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति।
उभयोरेव लोकयोः प्रति तिष्ठति। अस्मिंश्चामुष्मिंश्च। शताय
स्वाहेत्याह। शतायुर्वै पुरुषः शतवीर्यः। आयुरेव वीर्यमव रुन्धे।

स॒हस्रा॑य॒ स्वाहे॒त्याह॑। आयु॒र्वै स॒हस्र॑म्। आयु॒रे॒वाव॑ रुन्धे। सर्व॑स्मै
स्वाहे॒त्याह॑। अप॑रि॒मितमे॒वाव॑ रुन्धे॥५८॥

ए॒व य॒ज्ञाद्र॒क्षाऽस्य॑प॒हन्त्यन्त॑तो जु॒होति॑ श॒ताय॒ स्वाहे॒त्याह॑ स॒प्त च॑॥—[१५]

प्र॒जाप॑तिं॒ वा ए॒ष ई॒प्स॒तीत्या॑हुः। यो॑ऽश्व॒मे॒धेन॒ यज॑त॒
इति॑। अथो॑ आहुः। सर्वा॑णि भू॒तानी॑तिं। एक॑स्मै॒ स्वाहे॒त्याह॑।
प्र॒जाप॑ति॒र्वा एकः॑। तमे॒वाऽऽप्नो॑ति। एक॑स्मै॒ स्वाहा॒ द्वाभ्या॑ऽ
स्वाहे॒त्यभि॑पूर्व॒माहु॑तीर्जु॒होति॑। अ॒भि॒पूर्वमे॒व सु॒वर्गं॑ लो॒कमे॑ति।
एको॒त्तरं॑ जु॒होति॑॥५९॥

ए॒क॒व॒दे॒व सु॒वर्गं॑ लो॒कमे॑ति। सन्त॑तं जु॒होति॑। सु॒वर्गस्य॑
लो॒कस्य॑ सन्त॑त्यै। श॒ताय॒ स्वाहे॒त्याह॑। श॒तायु॒र्वै पु॒रुषः॑ श॒तवी॑र्यः।
आयु॒रे॒व वी॑र्य॒मव॑ रुन्धे। स॒हस्रा॑य॒ स्वाहे॒त्याह॑। आयु॒र्वै स॒हस्र॑म्।
आयु॒रे॒वाव॑ रुन्धे। अ॒युता॑य॒ स्वाहा॑ नि॒युता॑य॒ स्वाहा॑ प्र॒युता॑य॒
स्वाहे॒त्याह॑॥६०॥

त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। इ॒माने॒व लो॒कान॑व॒ रुन्धे॑। अ॒र्बुदा॑य॒
स्वाहे॒त्याह॑। वा॒ग्वा अ॒र्बुद॑म्। वाच॑मे॒वाव॑ रुन्धे। न्य॑र्बुदाय॒
स्वाहे॒त्याह॑। यो वै वा॒चो भू॑मा। तन्य॑र्बुदम्। वा॒च ए॒व भू॑मान॒मव॑
रुन्धे। स॒मुद्रा॑य॒ स्वाहे॒त्याह॑॥६१॥

स॒मु॒द्रमे॒वाऽऽप्नो॑ति। म॒ध्याय॒ स्वाहे॒त्याह॑। म॒ध्यमे॒वाऽऽप्नो॑ति।

अन्ताय॑ स्वाहेत्या॑ह। अन्त॑मे॒वाऽऽप्नो॑ति। प॒रा॒र्धा॒य॒ स्वाहेत्या॑ह।
 प॒रा॒र्ध॑मे॒वाऽऽप्नो॑ति। उ॒षसे॑ स्वाहा व्यु॑ष्ठ्यै स्वाहेत्या॑ह। रात्रि॑र्वा
 उ॒षाः। अह॑व्यु॒ष्टिः। अ॒हो॒रा॒त्रे ए॒वाव॑ रुन्धे। अथो॑ अहो॒रा॒त्रयो॑रे॒व
 प्र॒ति तिष्ठ॑ति। ता यदु॒भयी॑र्दि॒वा वा नक्तं॑ वा जुहु॒यात्।
 अ॒हो॒रा॒त्रे मो॑हयेत्। उ॒षसे॑ स्वाहा व्यु॑ष्ठ्यै स्वाहो॑दे॒ष्यते स्वाहो॑द्य॒ते
 स्वाहेत्यनु॑दिते जुहोति। उ॒दि॒ताय॑ स्वाहा सु॒वर्गा॑य स्वाहा लो॒काय॑
 स्वाहेत्यु॑दिते जुहोति। अ॒हो॒रा॒त्रयो॑रव्य॒तिमो॑हाय॥६२॥
 ए॒को॒त्तरं॑ जुहोति प्र॒युता॑य॒ स्वाहेत्या॑ह समु॒द्राय॑ स्वाहेत्या॒हाह॑व्यु॒ष्टिः सप्त
 च॥

[१६]

वि॒भूर्मा॒त्रा प्र॒भूः पि॒त्रेत्य॑श्च॒ना॒मानि॑ जुहोति। उ॒भयो॑रे॒वेन॑
 लो॒कयो॑र्ना॒मधे॑यं गमयति। आ॒य॒नाय॑ स्वाहा प्रा॒य॒णाय॑
 स्वाहेत्यु॑द्वावाञ्जुहोति। सर्व॑मे॒वैन॑मस्क॒न्नं सु॒वर्गं॑ लो॒कं ग॑मयति।
 अ॒ग्नये॑ स्वाहा सोमा॑य॒ स्वाहेति॑ पूर्॒वहो॑माञ्जुहोति। पूर्॒व ए॒व द्विष॑न्तं
 भ्रातृ॑व्य॒मति॑ क्रामति। पृ॒थि॒व्यै स्वाहाऽन्तरि॑क्षाय॒ स्वाहेत्या॑ह।
 य॒थाय॑जुरे॒वैतत्। अ॒ग्नये॑ स्वाहा सोमा॑य॒ स्वाहेति॑ पूर्॒वदी॑क्षा जुहोति।
 पूर्॒व ए॒व द्विष॑न्तं भ्रातृ॑व्य॒मति॑ क्रामति॥६३॥

पृ॒थि॒व्यै स्वाहाऽन्तरि॑क्षाय॒ स्वाहेत्ये॒कवि॑ं॒शिनीं॑ दी॒क्षां
 जुहोति। ए॒कवि॑ं॒शति॑र्वै दे॒वलो॑काः। द्वा॒द॒श मा॒साः पञ्च॑र्त॒वः।
 त्रयं॑ इ॒मे लो॑काः। अ॒सावा॑दि॒त्य ए॒कवि॑ं॒शः। ए॒ष सु॒वर्गो॑ लो॒कः।

सुवर्गस्य लोकस्य समंष्ट्यै। भुवो देवानां कर्मणेत्यृतुदीक्षा
जुहोति। ऋतूनेवास्मै कल्पयति। अग्नये स्वाहा वायवे स्वाहेति
जुहोत्यनन्तरित्यै॥६४॥

अर्वाङ्यज्ञः सङ्गामत्वित्यासीर्जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्यास्यै।
भूतं भव्यं भविष्यदिति पर्यासीर्जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य पर्यास्यै।
आ मे गृहा भवन्त्वित्याभूर्जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्याभूत्यै।
अग्निना तपोऽन्वभवदित्यनुभूर्जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्यानुभूत्यै।
स्वाहाऽऽधिमार्धाताय स्वाहेति समंस्तानि वैश्वदेवानि जुहोति।
समंस्तमेव द्विषन्तं भ्रातृव्यमिति क्रामति॥६५॥

दध्मः स्वाहा हनूभ्याः स्वाहेत्यङ्गहोमाञ्जुहोति। अङ्गेअङ्गे
वै पुरुषस्य पाप्मोपश्लिष्टः। अङ्गादङ्गादेवैनं पाप्मनस्तेन मुञ्चति।
अञ्जेताय स्वाहा कृष्णाय स्वाहा श्वेताय स्वाहेत्यश्वरूपाणि
जुहोति। रूपैरेवैनः समर्धयति। ओषधीभ्यः स्वाहा मूलैभ्यः
स्वाहेत्योषधिहोमाञ्जुहोति। द्वय्यो वा ओषधयः। पुष्पेभ्योऽन्याः
फलं गृह्णन्ति। मूलैभ्योऽन्याः। ता एवोभयीरव रुन्धे॥६६॥

वनस्पतिभ्यः स्वाहेति वनस्पतिहोमाञ्जुहोति। आरण्यस्या-
न्नाद्यस्यावरुद्धै। मेषस्त्वा पचतैरवत्वित्यपाव्यानि जुहोति। प्राणा
वै देवा अपाव्याः। प्राणानेवाव रुन्धे। कूप्याभ्यः स्वाहाऽध्मः
स्वाहेत्यपाः होमाञ्जुहोति। अप्सु वा आपः। अन्नं वा आपः।

अ॒द्ध्यो वा अन्नं जायते। यदे॒वाद्ध्योऽन्नं जायते। तदव॑ रुन्धे॥६७॥
 पूर्व॑दीक्षा जुहोति॑ पूर्वं ए॒व द्विष॑न्तं भ्रातृ॑व्यमति॑ काम॒त्यन॑न्तरित्यै कामति॑
 रुन्धे जायत॑ एकं च॥ [१७]

अ॒म्भा॑सि जुहोति। अ॒यं वै लो॒कोऽम्भा॑सि। तस्य॑ वस॒वो-
 ऽधि॑पतयः। अ॒ग्निज्यो॑तिः। यद॒म्भा॑सि जुहोति॑। इ॒ममे॒व लो॒कमे॒व
 रुन्धे। वसू॑ना॒स्य सायु॑ज्यं गच्छति। अ॒ग्निं ज्योति॑रव॑ रुन्धे। न॒भा॑सि
 जुहोति। अ॒न्तरि॑क्षं वै न॒भा॑सि॥६८॥

तस्य॑ रु॒द्रा अधि॑पतयः। वा॒युज्यो॑तिः। यन्न॒भा॑सि जुहोति॑।
 अ॒न्तरि॑क्षमे॒वाव॑ रुन्धे। रु॒द्राणा॑स्य सायु॑ज्यं गच्छति। वा॒युं ज्योति॑रव॑
 रुन्धे। म॒हा॑सि जुहोति। अ॒सौ वै लो॒को म॒हा॑सि। तस्या॑दित्या
 अधि॑पतयः। सूर्यो॑ ज्योतिः॥६९॥

यन्म॒हा॑सि जुहोति॑। अ॒मुमे॒व लो॒कमे॒व रुन्धे। आ॒दि॒त्याना॑स्य
 सायु॑ज्यं गच्छति। सूर्यं॑ ज्योति॑रव॑ रुन्धे। नमो॑ रा॒ज्ञे नमो॑ वरु॒णायेति॑
 य॒व्यानि॑ जुहोति। अ॒न्नाद्य॑स्यावरु॒द्धौ। म॒योभू॑र्वातो॑ अ॒भि वा॑तू॒स्त्रा
 इति॑ ग॒व्यानि॑ जुहोति। प॒शूना॑मवरु॒द्धौ। प्रा॒णाय॑ स्वाहा॑ व्या॒नाय॑
 स्वाहेति॑ सन्तति॒होमाञ्जु॑होति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ सन्तत्यै॥७०॥

सि॒ताय॑ स्वाहा॑सि॒ताय॑ स्वाहेति॑ प्रमु॑त्तीर्जुहोति॑।
 सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ प्रमु॑त्तयै। पृथि॒व्यै स्वाहा॑ऽन्तरि॑क्षाय॑
 स्वाहेत्या॑ह। यथा॑य॒जुरे॒वैतत्। द॒त्वते॒ स्वाहा॑ऽद॒न्तका॑य॑ स्वाहेति॑
 शरी॑रहोमाञ्जु॑होति। पि॒तृलो॒कमे॒व तैर्य॑ज॒मानोऽव॑ रुन्धे। कस्त्वा॑

युनक्ति स त्वा युनक्तिं परिधीन् युनक्ति। इमे वै लोकाः
परिधयः। इमानेवास्मै लोकान् युनक्ति। सुवर्गस्य लोकस्य
समष्ट्यै॥ ७१॥

यः प्राणतो य आत्मदा इति महिमानौ जुहोति।
सुवर्गो वै लोको महः। सुवर्गमेव ताभ्यां लोकं यजमानोऽव
रुन्धे। आ ब्रह्मन्ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चसी जायतामिति समस्तानि
ब्रह्मवर्चसानि जुहोति। ब्रह्मवर्चसमेव तैर्यजमानोऽव रुन्धे। जज्ञि
बीजमिति जुहोत्यनन्तरित्यै। अग्नये समनमत्पृथिव्यै समनमदिति
सन्नतिहोमाञ्जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य सन्नत्यै। भूताय स्वाहा
भविष्यते स्वाहेति भूताभव्यौ होमौ जुहोति। अयं वै लोको
भूतम्॥ ७२॥

असौ भविष्यत्। अनयोरेव लोकयोः प्रति तिष्ठति।
सर्वस्याऽऽत्यै। सर्वस्यावरुद्धौ। यदक्रन्दः प्रथमं जायमान
इत्यश्वस्तोमीयं जुहोति। सर्वस्याऽऽत्यै। सर्वस्य जित्यै। सर्वमेव
तेनाऽऽप्नोति। सर्वं जयति। योऽश्वमेधेन यजते॥ ७३॥

य उ चैनमेवं वेद। यज्ञं रक्षांस्यजिघांसन्।
स एतान्प्रजापतिर्नक्तं होमानपश्यत्। तानंजुहोत्। तैर्वै स
यज्ञाद्रक्षांस्यपाहन्। यन्नक्तं होमाञ्जुहोति। यज्ञादेव तैर्यजमानो
रक्षांस्यपहन्ति। उपसे स्वाहा व्युष्ट्यै स्वाहेत्यन्ततो जुहोति।
सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥ ७४॥

वै नभा॑सि॒ सूर्यो॑ ज्योतिः॒ सन्त॑त्यै॒ सम॑ष्ट्यै भूतं यज॑ते नव॑ च॥—[१८]

ए॒क॒यू॒पो वै॑का॒द॒शिनी॑ वा। अ॒न्येषां॑ य॒ज्ञानां॑ यू॒पा भव॑न्ति।
ए॒क॒वि॒ंशिन्य॑श्वमे॒धस्य॑। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्या॑भिजि॒त्यै। बै॒ल॒वो वा॑
खादि॑रो वा॑ पा॒ला॒शो वा॑। अ॒न्येषां॑ य॒ज्ञक्र॑तूनां यू॒पा भव॑न्ति।
रा॒ज्जु॒दाल॑ ए॒क॒वि॒ंशत्य॑रत्निरश्वमे॒धस्य॑। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ सम॑ष्ट्यै।
ना॒न्येषां॑ प॒शूनां॑ ते॒ज॒न्या अ॑व॒द्यन्ति॑। अ॒व॒द्यन्त्य॑श्व॒स्य॥७५॥

पा॒प्मा वै ते॑ज॒नी। पा॒प्मनो॑ऽप॒हत्यै॑। प्ल॒क्ष॒शा॒खाया॑म॒न्येषां॑
प॒शूना॑म॒व॒द्यन्ति॑। वे॒त॒स॒शा॒खाया॑म॒श्व॒स्य। अ॒प्सु॒योनि॑र्वा अ॒श्वः।
अ॒प्सु॒जो वे॑त॒सः। स्व॑ ए॒वास्य॑ योना॒वव॑ द्यति। यू॒पेषु॑
ग्रा॒म्यान्प॒शून्त्रि॑यु॒ञ्जन्ति॑। आ॒रो॒केष्वा॑र॒ण्यान्धा॑रयन्ति। प॒शूनां॑
व्यावृ॑त्यै। आ॒ ग्रा॒म्यान्प॒शूल्ल॑भन्ते। प्रा॒र॒ण्यान्ध॑सृ॒जन्ति॑। पा॒प्मनो॑-
ऽप॒हत्यै॑॥७६॥

अ॒श्व॒स्य व्यावृ॑त्यै त्रीणि॑ च॥—[१९]

रा॒ज्जु॒दाल॑मग्नि॒ष्ठं मि॑नोति। भ्रू॒ण॒ह॒त्याया॑ अ॒प॒हत्यै॑।
पौतु॑द्रवाव॒भितो॑ भवतः। पु॒ण्य॑स्य ग॒न्धस्या॑व॒रुद्धौ॑। भ्रू॒ण॒ह॒त्या-
मे॒वास्मा॑द॒प॒हत्य॑। पु॒ण्ये॑न ग॒न्धेनो॑भ॒यतः॑ परि॑ गृह्णाति। षड्बै॒ल॒वा
भ॑वन्ति। ब्र॒ह्म॒व॒र्च॒सस्या॑व॒रुद्धौ॑। षड्वा॑दि॒राः। ते॒ज॒सोऽव॑रुद्धौ॥७७॥

षट्वा॑ला॒शाः। सो॒म॒पी॒थस्या॑व॒रुद्धौ॑। ए॒क॒वि॒ंशतिः॑ सम्प॑द्यन्ते।
ए॒क॒वि॒ंशति॑र्वै दै॒वलो॑काः। द्वा॒द॒श॒ मा॒साः प॒ञ्च॒र्तवः॑। त्रय॑ इ॒मे

लो॒काः। अ॒सावा॑दि॒त्य एक॑वि॒ंशः। ए॒ष सु॑व॒र्गो लो॒कः। सु॒व॒र्गस्य॑
लो॒कस्य॑ स॒म॒ष्ट्यै। श॒तं प॒शवो॑ भवन्ति॥७८॥

श॒तायुः पुरु॑षः श॒तेन्द्रि॑यः। आ॒युष्ये॒वेन्द्रि॑ये प्र॒ति तिष्ठ॑ति। स॒र्व
वा अ॑श्वमे॒ध्याप्रो॑ति। अ॒परि॑मिता भवन्ति। अ॒परि॑मित॒स्याव॑रुद्धे।
ब्र॒ह्मवा॑दि॒नो वद॑न्ति। कस्मा॑त्स॒त्यात्। द॒क्षिण॑तोऽन्ये॒षां
पशू॑नाम॒व॒द्यन्ति॑। उ॒त्तर॑तोऽश्व॒स्येति॑। वा॒रु॒णो वा अश्वः॑॥७९॥

ए॒षा वै वरु॑णस्य दिक्। स्वा॒या॒मे॒वास्य॑ दि॒श्यव॑द्यति। यदित॑रेषां
पशू॑नाम॒व॒द्यति॑। श॒तदे॒वत्य॑ तेना॒व रु॒न्धे। चि॒तेऽग्ना॑वधि॒ वैत॑से कटे-
ऽश्व॑ चिनोति। अ॒प्सुयो॑नि॒र्वा अश्वः॑। अ॒प्सुजो॑ वे॒त॒सः। स्व ए॒वैनं॑
यो॒नौ प्र॑ति॒ष्ठाप॑यति। पु॒रस्ता॑त्प्र॒त्यश्च॑ तू॒परं चि॑नोति। प॒श्चात्प्रा॒चीनं॑
गोमृ॑गम्॥८०॥

प्रा॒णापा॒नावे॑वास्मिन्स॒म्यश्चौ॑ दधाति। अश्वं॑ तू॒परं गो॑मृ॒गमि॑ति
स॒र्व॒हुत॑ ए॒ताञ्जु॑होति। ए॒षां लो॒काना॑म॒भिजि॑त्यै। आ॒त्मना॑ऽभि
जु॑होति। सा॒त्मा॒नमे॒वैनं॑ स॒तनुं॑ करोति। सा॒त्माऽमु॑ष्मि॒ल्लोके॑
भ॑वति। य ए॒वं वेद॑। अथो॒ वसो॑रे॒व धा॒रां तेना॒व रु॒न्धे।
इ॒लुव॑र्दा॒य स्वाहा॑ ब॒लि॒वर्दा॑य स्वाहे॒त्याह॑। सं॒व॒त्स॒रो वा इ॑लुव॑र्दः।
प॒रि॒व॒त्स॒रो ब॑लि॒वर्दः॑। सं॒व॒त्स॒रादे॒व प॑रि॒व॒त्स॒रादा॑यु॒रव॑ रु॒न्धे।
आ॒युरे॒वास्मि॑न्दधाति। तस्मा॑दश्वमे॒धया॒जी ज॒रसा॑ वि॒स्रसा॑मुं
लो॒कमे॑ति॥८१॥

तेजसोऽवरुद्धौ भवन्त्यश्वौ गोमृगमिलुवर्दश्चत्वारि च॥ [२०]

एकविंशोऽग्निर्भवति। एकविंशः स्तोमः। एक-
विंशतिर्यूपाः। यथा वा अश्वा वरुषभा वा वृषाणः सःस्फुरेरन्।
एवमेव तथ्स्तोमाः सःस्फुरन्ते। यदेकविंशाः। ते यथ्समृच्छेरन्।
हन्येतास्य यज्ञः। द्वादश एवाग्निः स्यादित्याहुः। द्वादशः
स्तोमः॥८२॥

एकादश यूपाः। यद्द्वादशोऽग्निर्भवति। द्वादश मासाः संवत्सरः।
संवत्सरेणैवास्मा अन्नमव रुन्धे। यद्दश यूपा भवन्ति। दशाक्षरा
विराट्। अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमव रुन्धे। य एकादशः। स्तनं
एवास्यै सः॥८३॥

दुह एवेनां तेन। तदाहुः। यद्द्वादशोऽग्निः स्याद्द्वादशः स्तोमः
एकादश यूपाः। यथा स्थूरिणा यायात्। तादृक्तत्। एकविंश
एवाग्निः स्यादित्याहुः। एकविंशः स्तोमः। एकविंशतिर्यूपाः। यथा
प्रष्टिभिर्याति। तादृगेव तत्॥८४॥

यो वा अश्वमेधे तिस्रः ककुभो वेद। ककुद्ध राज्ञा भवति।
एकविंशोऽग्निर्भवति। एकविंशः स्तोमः। एकविंशतिर्यूपाः।
एता वा अश्वमेधे तिस्रः ककुभः। य एवं वेद। ककुद्ध राज्ञा भवति।
यो वा अश्वमेधे त्रीणि शीरूषाणि वेद। शिरो ह राज्ञा भवति।
एकविंशोऽग्निर्भवति। एकविंशः स्तोमः। एकविंशतिर्यूपाः।

ए॒तानि॒ वा अ॑श्वमे॒धे त्रीणि॑ शी॒रूषाणि॑। य ए॒वं वेद॑। शिरो॑ ह॒ राज्ञा॑
भवति॥८५॥

द्वा॒दशः स्तोमः॒ स ए॒व तच्छिरो॑ ह॒ राज्ञा॑ भवति॒ षट् च॑॥—————[२१]

दे॒वा वा अ॑श्वमे॒धे प॒र्वमा॑ने। सु॒व॒र्गं लो॒कं न प्रा॑जा॒नन्। तमश्वः॒
प्राजा॑नात्। यद॑श्वमे॒धेऽश्वे॒न मे॒ध्येनो॑द॒श्चो ब॒हिष्प॒वमा॑न॒ः सर्प॑न्ति।
सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ प्र॒ज्ञा॑त्यै। न वै म॑नु॒ष्यः सु॒व॒र्गं लो॒कमञ्ज॑सा वेद।
अश्वो॒ वै सु॒व॒र्गं लो॒कमञ्ज॑सा वेद। यदु॑द्गा॒तोद्गा॑येत्। यथा॑ क्षे॒त्रज्ञो॒
ऽन्येन॑ प॒था प्र॑तिपा॒दये॑त्। ता॒दृक्त॑त्॥८६॥

उ॒द्गा॒तार॑म॒प॒रुध्य॑। अश्व॑मु॒द्गीथा॑य॒ वृणी॑ते। यथा॑ क्षे॒त्रज्ञो॒ऽञ्ज॑सा
नय॑ति। ए॒वमे॒वैन॑मश्वः॒ सु॒व॒र्गं लो॒कमञ्ज॑सा नयति। पु॒च्छंम॑न्वा
र॑भन्ते। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ सम॑ष्ट्यै। हिं क॑रोति। सा॒मैवाकः॑। हिं
क॑रोति। उ॒द्गी॒थ ए॒वास्य॑ सः॥८७॥

वड॑बा॒ उप॑ रुन्धन्ति। मि॒थुन॒त्वाय॑ प्र॒ज्ञा॑त्यै। अथो॒
यथो॑पगा॒तार॑ उप॒गाय॑न्ति। ता॒दृगे॒व तत्। उद॑गासी॒दश्चो मे॒ध्य
इत्या॑ह। प्राजा॒पत्यो॒ वा अश्वः॑। प्र॒जाप॑तिरु॒द्गी॒थः। उ॒द्गी॒थमे॒वाव॑
रुन्धे। अथो॒ ऋ॒क्साम॑यो॒रेव॑ प्र॒ति तिष्ठ॑ति। हि॒र॑ण्येनोपाक॑रोति।
ज्योति॑र्वै हि॒र॑ण्यम्। ज्योति॑रे॒व मु॑ख॒तो द॑धाति। यज॑माने च प्र॒जासु॑
च। अथो॒ हि॒र॑ण्यज्योति॑रे॒व यज॑मानः सु॒व॒र्गं लो॒कमे॑ति॥८८॥

तथ्स॒ उ॒पाक॑रोति च॒त्वारि॑ च॥—————[२२]

पु॒रुषो॒ वै य॒ज्ञः। य॒ज्ञः प्र॒जाप॑तिः। यदश्वे॑ प॒शून्नि॑युञ्जन्ति।

यज्ञादेव तद्यज्ञं प्रयुङ्क्ते। अश्वं तूपरं गौमृगम्। तानग्निष्ठ आलभते।
सेनामुखमेव तत्संश्रयति। तस्माद्राजमुखं भीष्मं भावुकम्। आग्नेयं
कृष्णग्रीवं पुरस्ताल्ललाटे। पूर्वाग्निमेव तं कुरुते॥८९॥

तस्मात्पूर्वाग्निं पुरस्तात्स्थापयन्ति। पौष्णमन्वञ्चम्। अन्नं
वै पूषा। तस्मात्पूर्वाग्नावाहार्यमा हरन्ति। ऐन्द्रापौष्णमुपरिष्ठात्।
ऐन्द्रो वै राजन्योऽन्नं पूषा। अन्नाद्यैर्नैवैनमुभयतः परि गृह्णाति।
तस्माद्राजन्योऽन्नादो भावुकः। आग्नेयो कृष्णग्रीवो बाहुवोः।
बाहुवोरेव वीर्यं धत्ते॥९०॥

तस्माद्राजन्यो बाहुबलीभावुकः। त्वाष्ट्रौ लोमशसक्थौ
सक्थ्योः। सक्थ्योरेव वीर्यं धत्ते। तस्माद्राजन्यं ऊरुबलीभावुकः।
शितिपृष्ठौ बार्हस्पत्यौ पृष्ठे। ब्रह्मवर्चसमेवोपरिष्ठाद्धत्ते। अथो
कवचे एवैते अभितः पर्यूहते। तस्माद्राजन्यः सन्नद्धो वीर्यं करोति।
धात्रे पृषोदरमधस्तात्। प्रतिष्ठामेवैतां कुरुते। अथो इयं वै धाता।
अस्यामेव प्रति तिष्ठति। सौर्यं बलक्षं पुच्छे। उथ्सेधमेव तं कुरुते।
तस्मादुथ्सेधं भये प्रजा अभिसंश्रयन्ति॥९१॥

कुरुते धत्ते कुरुते पञ्च च॥ [२३]

साङ्गहण्या चतुष्टय्यो यो वै यः पितृश्रुत्वारो यथा नित्तं प्रजापतये त्वा यथा प्रोक्षितं
विभूराहं प्रजापतिरकामयताश्वमेधेनं प्रजापतिर्न किञ्चन सावित्रमा ब्रह्मन्प्रजापतिर्देवेभ्यः प्रजापती रक्षांसि
प्रजापतिमीप्सति विभूरंश्चानामान्यम्भाऽस्येकयूपो राजुदालमेकविंशो देवाः पुरुषस्त्रयोविंशतिः॥२३॥

साङ्ग्रहण्या तस्मादश्वमेधयाजी यत्परिमिता यद्यज्ञमुखे यो दीक्षां देवानेव त्रयं इमे सितायं
 प्राणापानावेवास्मिन्तस्माद्राजुन्यं एकंनवतिः॥११॥
 साङ्ग्रहण्या सःश्रयन्ति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके अष्टमः
 प्रपाठकः समाप्तः॥

॥नवमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके नवमः प्रपाठकः॥

प्रजापतिरश्वमेधमसृजत। सौऽस्मात्सृष्टोऽपाक्रामत्। तमंष्टा-
दशिभिरनु प्रायुङ्क्त। तमाप्रोत्। तमास्वाऽष्टादशिभिरवारुन्ध। यदंष्टा-
दशिनं आलभ्यन्ते। यज्ञमेव तैरास्वा यजमानोऽव रुन्धे। संवत्स-
रस्य वा एषा प्रतिमा। यदंष्टादशिनः। द्वादश मासाः पञ्चर्तवः॥१॥

संवत्सरोऽष्टादशः। यदंष्टादशिनं आलभ्यन्ते। संवत्सरमेव
तैरास्वा यजमानोऽव रुन्धे। अग्निष्टेऽन्यान्पशूनुपाकरोति। इतरेषु
यूपेष्वष्टादशिनोऽजामित्वाय। नवनवालभ्यन्ते सवीर्यत्वाय।
यदारण्यैः सङ्स्थापयेत्। व्यवस्येतां पितापुत्रौ। व्यध्वानः क्रामेयुः।
विदूरं ग्रामयोग्रामान्तौ स्याताम्॥२॥

ऋक्षीकाः पुरुषव्याघ्राः परिमोषिणं आव्याधिनीस्तस्करा
अरण्येष्वजायेरन्। तदाहुः। अपशवो वा एते। यदारण्याः।
यदारण्यैः सङ्स्थापयेत्। क्षिप्रे यजमानमरण्यं मृतं हरेयुः।
अरण्यायतना ह्यारण्याः पशव इति। यत्पशून्नालभेत्। अनवरुद्धा
अस्य पशवः स्युः। यत्पर्यग्निकृतानुत्सृजेत्॥३॥

यज्ञवेशसं कुर्यात्। यत्पशून्नालभेत्। तेनैव पशूनव रुन्धे।
यत्पर्यग्निकृतानुत्सृजत्ययज्ञवेशसाय। अवरुद्धा अस्य पशवो
भवन्ति। न यज्ञवेशसं भवति। न यजमानमरण्यं मृतं

हरन्ति। ग्राम्यैः सः स्थापयति। एते वै पशवः क्षेमो
नाम। सं पितापुत्राववस्यतः। समध्वानः क्रामन्ति। समन्तिकं
ग्रामयोग्रामान्तौ भवतः। नक्षीकाः पुरुषव्याघ्राः परिमोषिणं
आव्याधिनीस्तस्करा अरण्येष्वजायन्ते॥४॥

ऋतवः स्यातामुत्सृजेत्स्यतस्त्रीणि च॥ [१]

प्रजापतिरकामयतोभौ लोकावव रुन्धीयेति। स एता-
नुभयान्पशून्पश्यत्। ग्राम्याश्चरण्याश्च। तानालभत। तैर्वै
स उभौ लोकाववारुन्ध। ग्राम्यैरेव पशुभिरिमं लोकमवारुन्ध।
आरण्यैरमुम्। यद् ग्राम्यान्पशूनालभते। इममेव तैर्लोकमव रुन्धे।
यदारण्यान्॥५॥

अमुं तैः। अनवरुद्धो वा एतस्य संवत्सर इत्याहुः।
य इतइतश्चातुर्मास्यानि संवत्सरं प्रयुङ्क्त इति। एतावान् वै
संवत्सरः। यच्चातुर्मास्यानि। यदेते चातुर्मास्याः पशवं आलभ्यन्ते।
प्रत्यक्षमेव तैः संवत्सरं यजमानोऽव रुन्धे। वि वा एष प्रजयां
पशुभिर्ऋध्यते। यः संवत्सरं प्रयुङ्क्ते। संवत्सरः सुवर्गो लोकः॥६॥

सुवर्गं तु लोकं नापराध्नोति। प्रजा वै पशवं एकादशिनी। यदेत
ऐकादशिनाः पशवं आलभ्यन्ते। साक्षादेव प्रजां पशून् यजमानो-
ऽव रुन्धे। प्रजापतिर्विराजमसृजत। सा सृष्टाऽश्वमेधं प्राविशत्।
तान्दशिभिरनु प्रायुङ्क्त। तामाप्नोत्। तामाप्त्वा दशिभिरवारुन्ध।
यद्दशिनं आलभ्यन्ते॥७॥

विराजमेव तैरात्वा यजमानोऽव रुन्धे। एकादश दशत
 आलभ्यन्ते। एकादशाक्षरा त्रिष्टुप्। त्रैष्टुभाः पशवः। पशून्वाव
 रुन्धे। वैश्वदेवो वा अश्वः। नानादेवत्याः पशवो भवन्ति। अश्वस्य
 सर्वत्वाय। नानारूपा भवन्ति। तस्मान्नानारूपाः पशवः। बहुरूपा
 भवन्ति। तस्माद्बहुरूपाः पशवः समृद्धौ॥८॥

आरण्याल्लोको दशिनं आलभ्यन्ते नानारूपाः पशवो द्वे च॥—————[२]

अस्मै वै लोकाय ग्राम्याः पशव आलभ्यन्ते। अमुष्मा
 आरण्याः। यद्ग्राम्यान्पशूनालभते। इममेव तैर्लोकमव रुन्धे।
 यदारण्यान्। अमुं तैः। उभयान्पशूनालभते। ग्राम्याश्चारण्याश्च।
 उभयौर्लोकयोरवरुद्धौ। उभयान्पशूनालभते॥९॥

ग्राम्याश्चारण्याश्च। उभयस्यान्नाद्यस्यावरुद्धौ। उभयान्पशू-
 नालभते। ग्राम्याश्चारण्याश्च। उभयेषां पशूनामवरुद्धौ। त्रयस्त्रयो
 भवन्ति। त्रय इमे लोकाः। एषां लोकानामाप्त्यै। ब्रह्मवादिनो वदन्ति।
 कस्मात्सत्यात्॥१०॥

अस्मिँल्लोके बहवः कामा इति। यत्समानीभ्यो देवताभ्यो-
 ऽन्येऽन्ये पशव आलभ्यन्ते। अस्मिन्नेव तल्लोके कामान्दधाति।
 तस्मादस्मिँल्लोके बहवः कामाः। त्रयाणां त्रयाणां सह वपा
 जुहोति। त्र्यावृतो वै देवाः। त्र्यावृत इमे लोकाः। एषां
 लोकानामाप्त्यै। एषां लोकानां क्लृप्त्यै। पर्यग्निकृतानारण्या-
 नुत्सृजन्त्यहिंसायै॥११॥

अवरुद्धा उभयान्मृशूनालभते सत्यादहिंसायै॥ [३]

युञ्जन्ति ब्रध्नमित्याह। असौ वा आदित्यो ब्रध्नः।
आदित्यमेवास्मै युनक्ति। अरुषमित्याह। अग्निर्वा अरुषः।
अग्निमेवास्मै युनक्ति। चरन्तमित्याह। वायुर्वै चरन्। वायुमेवास्मै
युनक्ति। परितस्थुष इत्याह॥१२॥

इमे वै लोकाः परितस्थुषः। इमानेवास्मै लोकान् युनक्ति।
रोचन्ते रोचना दिवीत्याह। नक्षत्राणि वै रोचना दिवि।
नक्षत्राण्येवास्मै रोचयति। युञ्जन्त्यस्य काम्येत्याह। कामानेवास्मै
युनक्ति। हरी विपक्षसेत्याह। इमे वै हरी विपक्षसा। इमे एवास्मै
युनक्ति॥१३॥

शोणा धृष्णू नृवाहसेत्याह। अहोरात्रे वै नृवाहसा। अहोरात्रे
एवास्मै युनक्ति। एता एवास्मै देवता युनक्ति। सुवर्गस्य लोकस्य
समंष्ट्रै। केतुं कृण्वन्नकेतव इति ध्वजं प्रतिमुञ्चति। यश
एवैनं राज्ञां गमयति। जीमूतस्येव भवति प्रतीकमित्याह।
यथायजुरेवैतत्। ये ते पन्थानः सवितः पूर्व्यास इत्यध्वर्युर्यजमानं
वाचयत्यभिजित्यै॥१४॥

परा वा एतस्य यज्ञ एति। यस्य पशुरुपाकृतोऽन्यत्र वेद्या
एति। एतस्स्तोतरेतेन पथा पुनरश्वमावर्तयासि न इत्याह।
वायुर्वै स्तोता। वायुमेवास्य परस्तादधात्यावृत्यै। यथा वै
हविषो गृहीतस्य स्कन्दति। एवं वा एतदश्वस्य स्कन्दति।

यदस्योपाकृतस्य लोमानि शीयन्ते। यद्वालेषु काचानावयन्ति।
लोमान्येवास्य तथ्सम्भरन्ति॥१५॥

भूर्भुवः सुव॒रिति॑ प्राजाप॒त्याभि॒राव॑यन्ति। प्रा॒जाप॒त्यो वा
अश्वः। स्वयै॒वैनं॑ दे॒वत॑या॒ सम॑र्धयन्ति। भूरिति॑ महि॒षी। भुव॒ इति॑
वा॒वाता॑। सुव॒रिति॑ परि॒वृत्ती॑। ए॒षां लो॒काना॑म॒भिजि॑त्यै। हि॒र॒ण्ययाः॑
का॒चा भ॑वन्ति। ज्योति॒र्वै हि॒र॒ण्यम्। रा॒ष्ट्रम॑श्वमे॒धः॥१६॥

ज्योति॒श्चैवास्मै॑ रा॒ष्ट्रं च॑ स॒मीची॑ दधाति। स॒हस्रं॑ भवन्ति।
स॒हस्रं॑स॒मितः॑ सुव॒र्गो लो॒कः। सुव॒र्गस्य॑ लो॒कस्या॑भिजि॒त्यै। अप॒
वा ए॒तस्मा॒त्तेज॑ इन्द्रि॒यं प॒शवः॑ श्रीः क्रा॑मन्ति। योऽश्वमे॒धेन॑ यज॑ते।
वस॑वस्त्वाऽञ्जन्तु गाय॒त्रेण॑ छन्द॒सेति॑ महि॒ष्यभ्य॑नक्ति। तेजो॒ वा
आज्य॑म्। तेजो॒ गाय॑त्री। तेज॑सै॒वास्मै॑ तेजोऽव॑ रुन्धे॥१७॥

रु॒द्रास्त्वाञ्जन्तु॑ त्रैष्टु॒भेन॑ छन्द॒सेति॑ वा॒वाता॑। तेजो॒ वा आज्य॑म्।
इन्द्रि॒यं त्रि॒ष्टुप्। तेज॑सै॒वास्मा॑ इन्द्रि॒यमव॑ रुन्धे। आ॒दि॒त्यास्त्वा-
ऽञ्जन्तु॑ जाग॑तेन॒ छन्द॒सेति॑ परि॒वृत्ती॑। तेजो॒ वा आज्य॑म्। प॒शवो॑
जग॑ती। तेज॑सै॒वास्मै॑ प॒शूनव॑ रुन्धे। प॒त्नयो॑ऽभ्य॑ञ्जन्ति। श्रि॒या वा
ए॒तद्रूप॑म्॥१८॥

यत्प॒त्नयः॑। श्रि॒यमे॒वास्मि॑न्तद्व॒धति॑। नास्मा॒त्तेज॑ इन्द्रि॒यं
प॒शवः॑ श्रीरप॑ क्रा॒मन्ति॑। ला॒जी(३)ञ्छा॒ची(३)न् यशो॑म॒माँ(४)
इत्यति॑रिक्त॒मन्न॑मश्वा॒योपा॑हरन्ति। प्र॒जामे॒वान्नादी॑ कुर्वते। ए॒तद्दे॒वा
अन्न॑मत्तै॒तदन्न॑मद्धि प्रजाप॒त इत्या॑ह। प्र॒जाया॑मे॒वान्नाद्यं॑ दधते।

यदि नावजिघ्रैत्। अग्निः पशुरासीदित्यवग्रापयेत्। अव हव
जिघ्रति। आक्रान् वाजी क्रमैरत्यक्रमीद्वाजी द्यौस्ते पृष्ठं पृथिवी
सधस्थमित्यश्वमनुमन्त्रयते। एषां लोकानामभिजित्यै। समिद्धो
अञ्जन्कृदरं मतीनामित्यश्वस्याप्रियो भवन्ति सरूपत्वाय॥१९॥

परितस्थुष इत्याहेमे एवास्मै युनक्त्यभिजित्यै भरन्त्यश्वमेधो रुन्धे रूपञ्जिघ्रति
त्रीणि च॥ [४]

तेजसा वा एष ब्रह्मवर्चसेन व्यृद्धते। योऽश्वमेधेन यजते। होता
च ब्रह्मा च ब्रह्मोद्यं वदतः। तेजसा चैवेन ब्रह्मवर्चसेन च समर्धयतः।
दक्षिणतो ब्रह्मा भवति। दक्षिणत आयतनो वै ब्रह्मा। बारुहस्पत्यो
वै ब्रह्मा। ब्रह्मवर्चसमेवास्य दक्षिणतो दधाति। तस्मादक्षिणोऽर्धो
ब्रह्मवर्चसितरः। उत्तरतो होता भवति॥२०॥

उत्तरत आयतनो वै होता। आग्नेयो वै होता। तेजो वा
अग्निः। तेज एवास्योत्तरतो दधाति। तस्मादुत्तरोऽर्धस्तेजस्वितरः।
यूपमभितो वदतः। यजमानदेवत्यो वै यूपः। यजमानमेव तेजसा
च ब्रह्मवर्चसेन च समर्धयतः। किं स्विंदासीत्पूर्वचित्तिरित्याह।
द्यौर्वै वृष्टिः पूर्वचित्तिः॥२१॥

दिवमेव वृष्टिमव रुन्धे। किं स्विंदासीद्बृहद्वय इत्याह। अश्वो
वै बृहद्वयः। अश्वमेवाव रुन्धे। किं स्विंदासीत्पिशङ्गिलेत्याह।
रात्रिर्वै पिशङ्गिला। रात्रिमेवाव रुन्धे। किं स्विंदासीत्पिलिप्पिले-
त्याह। श्रीर्वै पिलिप्पिला। अन्नाद्यमेवाव रुन्धे॥२२॥

कः स्वि॑देका॒की च॑र॒तीत्या॑ह। अ॒सौ वा आ॑दि॒त्य ए॑का॒की
च॑रति। तेज॑ ए॒वाव॑ रुन्धे। क उ॑स्वि॒ज्जाय॑ते पुन॒रित्या॑ह। च॒न्द्रमा॑ वै
जा॑यते पुनः। आयु॑रे॒वाव॑ रुन्धे। कि॒ञ्च स्वि॑द्धि॒मस्य॑ भेष॒जमित्या॑ह।
अ॒ग्निर्वै हि॑मस्य॑ भेष॒जम्। ब्र॒ह्मव॑र्च॒समे॒वाव॑ रुन्धे। कि॒ञ्च स्वि॑दा॒वप॑नं
म॒हदि॑त्याह॥ २३॥

अ॒यं वै लो॒क आ॒वप॑नं म॒हत्। अ॒स्मिन्ने॒व लो॒के प्र॑ति तिष्ठति।
पृ॒च्छामि॑ त्वा पर॒मन्तं॑ पृथि॒व्या इ॒त्याह॑। वेदि॑र्वै परोऽन्तः पृथि॒व्याः।
वेदि॑मे॒वाव॑ रुन्धे। पृ॒च्छामि॑ त्वा भुव॑नस्य॒ नाभि॑मित्या॑ह। य॒ज्ञो वै
भुव॑नस्य॒ नाभिः॑। य॒ज्ञमे॒वाव॑ रुन्धे। पृ॒च्छामि॑ त्वा वृ॒ष्णो अ॒श्वस्य॑
रेत॑ इत्या॑ह। सोमो॑ वै वृ॒ष्णो अ॒श्वस्य॑ रेतः। सोम॑पी॒थमे॒वाव॑ रुन्धे।
पृ॒च्छामि॑ वा॒चः पर॑मं व्यो॒मेत्या॑ह। ब्र॒ह्म वै वा॒चः पर॑मं व्यो॒म।
ब्र॒ह्मव॑र्च॒समे॒वाव॑ रुन्धे॥ २४॥

होता॑ भवति॒ वै वृ॒ष्टिः पूर्॒वचि॑त्तिर॒न्नाद्य॑मे॒वाव॑ रुन्धे म॒हदि॑त्याह॒ सोमो॑ वै वृ॒ष्णो
अ॒श्वस्य॑ रेत॑श्च॒त्वारि॑ च॥ [५]

अप॒ वा ए॒तस्मा॑त्प्रा॒णाः क्रा॑मन्ति। योऽश्व॑मे॒धेन॑ यज॑ते।
प्रा॒णाय॑ स्वाहा॑ व्या॒नाय॑ स्वाहेति॑ संज्ञ॒प्यमा॑न॒ आहु॑तीर्जुहोति।
प्रा॒णाने॒वास्मि॑न्दधाति। नास्मा॑त्प्रा॒णा अप॑क्रामन्ति। अव॑न्तीः
स्था॑व॒न्तीस्त्वाऽव॑न्तु। प्रि॒यं त्वा॑ प्रि॒याणा॑म्। वर्षि॑ष्ठ॒माप्या॑नाम्।
नि॒धी॒नां त्वा॑ निधि॒पति॑ हवामहे॒ वसो॑ म॒मेत्या॑ह। अपै॒वास्मै॑
तद्ध॑वते॥ २५॥

अथो ध्रुवन्त्येवैनम्। अथो न्येवास्मै ह्रवते। त्रिः परियन्ति।
 त्रयं इमे लोकाः। एभ्य एवैनं लोकेभ्यो ध्रुवते। त्रिः पुनः परियन्ति।
 षट्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतुभिरेवैनं ध्रुवते। अप वा एतेभ्यः
 प्राणाः क्रामन्ति॥२६॥

ये यज्ञे ध्रुवनं तन्वते। नवकृत्वः परियन्ति। नव वै पुरुषे
 प्राणाः। प्राणानेवाऽऽत्मन्दधते। नैभ्यः प्राणा अपक्रामन्ति। अम्बे
 अम्बाल्यम्बिक इति पत्नीमुदानयति। अहृतैवैनम्। सुभगे
 काम्पीलवासिनीत्याह। तप एवैनमुपनयति। सुवर्गे लोके
 सम्प्रोर्ण्वाथामित्याह॥२७॥

सुवर्गमेवैनं लोकं गमयति। आऽहमंजानि गर्भधमा
 त्वमंजाऽसि गर्भधमित्याह। प्रजा वै पशवो गर्भः। प्रजामेव
 पशूनात्मन्धत्ते। देवा वा अश्वमेधे पवमाने। सुवर्गं लोकं न
 प्राजानन्। तमश्वः प्राजानात्। यथसूचीभिरसिपथान्कल्पयन्ति।
 सुवर्गस्य लोकस्य प्रज्ञात्यै। गायत्री त्रिष्टुब्जगतीत्याह॥२८॥

यथायजुरेवैतत्। त्रय्यः सूच्यो भवन्ति। अयस्मर्यो रजता
 हरिण्यः। अस्य वै लोकस्य रूपमयस्मर्यः। अन्तरिक्षस्य रजताः।
 दिवो हरिण्यः। दिशो वा अयस्मर्यः। अवान्तरदिशा रजताः।
 ऊर्ध्वा हरिण्यः। दिश एवास्मै कल्पयति। कस्त्वा ह्यति कस्त्वा
 विशास्तीत्याहाहिंसायै॥२९॥

हुवते कामन्त्यूर्वाथामित्याह जगतीत्याह कल्पयत्येकं च॥—————[६]

अप वा एतस्माच्छ्री राष्ट्रं कामति। योऽश्वमेधेन यजते। ऊर्ध्वामेनामुच्छ्रयतादित्याह। श्रीर्वै राष्ट्रमश्वमेधः। श्रियमेवास्मै राष्ट्रमूर्ध्वमुच्छ्रयति। वेणुभारङ्गिराविवेत्याह। राष्ट्रं वै भारः। राष्ट्रमेवास्मै पर्यूहति। अथास्या मध्यमेधतामित्याह। श्रीर्वै राष्ट्रस्य मध्यम्॥३०॥

श्रियमेवाव रुन्धे। शीते वाते पुनन्निवेत्याह। क्षेमो वै राष्ट्रस्य शीतो वातः। क्षेममेवाव रुन्धे। यद्धरिणी यवमत्तीत्याह। विड्वै हरिणी। राष्ट्रं यवः। विशं चैवास्मै राष्ट्रं च समीचीं दधाति। न पुष्टं पशु मन्यत इत्याह। तस्माद्राजा पशून् पुष्यति॥३१॥

शूद्रा यदर्यजारा न पोषाय धनायतीत्याह। तस्माद्वैशीपुत्रं नाभिषिञ्चन्ते। इयं युका शकुन्तिकेत्याह। विड्वै शकुन्तिका। राष्ट्रमश्वमेधः। विशं चैवास्मै राष्ट्रं च समीचीं दधाति। आहलमिति सर्पतीत्याह। तस्माद्राष्ट्राय विशः सर्पन्ति। आहतं गभे पस इत्याह। विड्वै गभः॥३२॥

राष्ट्रं पसः। राष्ट्रमेव विश्याहन्ति। तस्माद्राष्ट्रं विशं घातुकम्। माता च ते पिता च त इत्याह। इयं वै माता। असौ पिता। आभ्यामेवैनं परिददाति। अग्रं वृक्षस्य रोहत इत्याह। श्रीर्वै वृक्षस्याग्रम्। श्रियमेवाव रुन्धे॥३३॥

प्रसुलामीति ते पिता ग॒भे मुष्टिम॑तः स॒यदित्या॑ह। विद्वै
 ग॒भः। रा॒ष्ट्रं मुष्टिः। रा॒ष्ट्रमे॒व वि॒श्याह॑न्ति। तस्मा॑द्राष्ट्रं वि॒शं
 घातु॑कम्। अप॒ वा ए॒तेभ्यः प्रा॒णाः क्रा॑मन्ति। ये य॒ज्ञेऽपू॑तं वदन्ति।
 द॒धि॒क्राव्णो॑ अकारिष॒मिति॑ सुरभि॒मती॑मृचं वदन्ति। प्रा॒णा वै
 सु॒र॒भयः॑। प्रा॒णाने॒वाऽऽत्म॑न्दधते। नै॒भ्यः प्रा॒णा अप॑क्रामन्ति।
 आपो॒ हि ष्ठा म॑यो॒भुव॒ इत्य॒द्विर्मा॑र्जयन्ते। आपो॒ वै सर्वा॑ दे॒वताः॑।
 दे॒वता॑भिरे॒वाऽऽत्मानं॑ पवयन्ते॥ ३४॥

राष्ट्रस्य मध्यं पुष्यति गभो रुन्धे दधते चत्वारि च॥ [७]

प्र॒जाप॑तिः प्र॒जाः सृ॒ष्ट्वा प्रे॒णाऽनु॑ प्रावि॑शत्। ताभ्यः पुनः
 सम्भ॑वितुं नाश॑क्रोत्। सोऽब्र॑वीत्। ऋ॒ध्नव॑दि॒त्सः। यो मे॒तः
 पुनः॑ स॒म्भर॑दिति। तं दे॒वा अ॑श्वमे॒धेनै॒व सम॑भरन्। ततो॒ वै त
 आ॑र्ध्रुवन्। योऽश्वमे॒धेन॑ यज॑ते। प्र॒जाप॑तिमे॒व सम्भ॑रत्यु॒धोति॑।
 पु॒रुष॑माल॑भते॥ ३५॥

वैरा॒जो वै पु॒रुषः॑। वि॒राज॑मे॒वाल॑भते। अथो॒ अन्नं॑ वै
 वि॒राट्। अन्न॑मे॒वाव॑ रुन्धे। अश्व॑माल॑भते। प्रा॒जाप॑त्यो वा अश्वः।
 प्र॒जाप॑तिमे॒वाल॑भते। अथो॒ श्रीर्वा॑ एक॑शफम्। श्रिय॑मे॒वाव॑ रुन्धे।
 गा॒माल॑भते॥ ३६॥

य॒ज्ञो वै गौः॑। य॒ज्ञमे॒वाल॑भते। अथो॒ अन्नं॑ वै गौः। अन्न॑मे॒वाव॑
 रुन्धे। अ॒जा॒वी आ॑ल॑भते भू॒म्ने। अथो॒ पुष्टि॑र्वै भू॒मा। पुष्टि॑मे॒वाव॑
 रुन्धे। पर्य॑ग्निकृतं पु॒रुषं॑ चा॒र॒ण्याश्चो॒त्सृज॑न्त्यहि॑सायै। उ॒भौ वा

ए॒तौ प॒शू आल॑भ्येते। यश्चा॑व॒मो यश्च॑ पर॒मः। तेऽस्यो॒भये॑ य॒ज्ञे ब॒द्धाः।
 अ॒भीष्टा॑ अ॒भिप्री॑ताः। अ॒भिजि॑ता अ॒भिहु॑ता भवन्ति। नैनं॑ द॒क्षवः॑
 प॒शवो॑ य॒ज्ञे ब॒द्धाः। अ॒भीष्टा॑ अ॒भिप्री॑ताः। अ॒भिजि॑ता अ॒भिहु॑ता
 हि॒सन्ति॑। योऽश्व॑मे॒धेन॒ यज॑ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑॥ ३७॥
 ल॒भते॒ गामा॑ल॒भते॒ पर॑मोऽष्टौ च॥ [८]

प्र॒थमे॒न वा ए॒ष स्तोमे॑न रा॒ध्वा। च॒तुष्टो॒मेन॑ कृ॒तेनाया॑ना॒मुत्तरे॑-
 हन्। ए॒कवि॑ंशे प्र॑ति॒ष्ठायां॒ प्रति॑ तिष्ठति। ए॒कवि॑ंशात्प्र॑ति॒ष्ठायां॒
 ऋ॒तून॒न्वारो॑हति। ऋ॒तवो॑ वै पृ॒ष्ठानि॑। ऋ॒तवः॑ संव॒त्सरः॑।
 ऋ॒तुष्वेव॑ संव॒त्सरे॑ प्र॑ति॒ष्ठायां॒ देवता॑ अ॒भ्यारो॑हति। श॒क्ररयः॑ पृ॒ष्ठं
 भ॑वन्त्य॒न्यद॑न्य॒च्छन्दः॑। अ॒न्येऽन्ये॑ वा ए॒ते प॒शव॑ आल॑भ्यन्ते॥ ३८॥

उ॒तेव॑ ग्रा॒म्याः। उ॒तेवा॑र॒ण्याः। अ॒हरे॒व रू॒पेण॑ स॒मर्ध॑यति।
 अथो॒ अहं॑ ए॒वैष ब॒लिर्ह्रि॑यते। तदा॑हुः। अप॑श॒वो वा ए॒ते।
 यद॑जा॒वय॑श्चा॒र॒ण्याश्च॑। ए॒ते वै सर्वे॑ प॒शवः॑। यद्ग॒व्या इति॑।
 ग॒व्यान्प॒शूनु॑त्तमेऽहं॑ ना॒ल॒भते॑॥ ३९॥

तेनै॒वोभया॑न्प॒शून॑व॒ रुन्धे॑। प्रा॒जाप॒त्या भ॑वन्ति। अ॒न॒भि-
 जि॒तस्या॑भिजि॒त्यै। सौरी॑र्न॒व श्वे॒ता व॒शा अ॑नू॒बन्ध्या॑ भवन्ति। अ॒न्त॒त
 ए॒व ब्र॑ह्मव॒र्चस॑म॒व रुन्धे॑। सोमा॑य॒ स्वरा॑ज्ञेऽनो॒वाहा॑व॒न॒द्वाहा॑विति
 द्वि॒न्दिनः॑ प॒शूना॑ल॒भते॑। अ॒होरा॒त्राणा॑म॒भिजि॑त्यै। प॒शुभि॑र्वा ए॒ष
 व्य॑ध्यते। योऽश्व॑मे॒धेन॒ यज॑ते। छ॒गलं॑ क॒ल्माष॑ कि॒किदी॑विं

विंदीगयमिति त्वाष्ट्रान्पशूना लभते। पशुभिरेवाऽऽत्मानं
 समर्धयति। ऋतुभिर्वा एष व्यध्यते। योऽश्वमेधेन यजते।
 पिशङ्गास्त्रयो वासन्ता इत्यृतुपशूनालभते। ऋतुभिरेवाऽऽत्मानं
 समर्धयति। आ वा एष पशुभ्यो वृश्च्यते। योऽश्वमेधेन यजते।
 पर्यग्निकृता उथ्सृजन्त्यनोव्रस्काय॥४०॥

लभ्यन्ते लभते त्वाष्ट्रान्पशूनालभतेऽष्टौ च॥ [९]

प्रजापतिरकामयत महानन्नादः स्यामिति। स एतावश्वमेधे
 महिमानावपश्यत्। तावंगृहीत। ततो वै स महानन्नादो-
 ऽभवत्। यः कामयेत महानन्नादः स्यामिति। स एतावश्वमेधे
 महिमानौ गृहीत। महानेवान्नादो भवति। यजमानदेवत्यां
 वै वपा। राजा महिमा। यद्वपां महिम्नोभयतः परियजति।
 यजमानमेव राज्येनोभयतः परिगृह्णाति। पुरस्तात्स्वाहाकारा
 वा अन्ये देवाः। उपरिष्ठात्स्वाहाकारा अन्ये। ते वा एतेऽश्व
 एव मेध्यं उभयेऽर्वरुध्यन्ते। यद्वपां महिम्नोभयतः परियजति।
 तानेवोभयान्प्रीणाति॥४१॥

परियजति षट्॥ [१०]

वैश्वदेवो वा अश्वः। तं यत्प्राजापत्यं कुर्यात्। या देवता
 अपिभागाः। ता भागधेयेन व्यर्धयेत्। देवताभ्यः समदं दध्यात्।
 स्तेगान्दष्ट्राभ्यां मण्डूकां जम्येभिरिति। आज्यमवदानं कृत्वा
 प्रतिसृष्ट्वायमाहुतीर्जुहोति। या एव देवता अपिभागाः। ता

भा॒ग॒धेये॑न॒ सम॑र्धयति। न दे॒वता॑भ्यः सु॒मदं॑ दधाति॥४२॥

चतु॑र्दशै॒तान॑नुवा॒काञ्जु॑होत्यन॑न्तरित्यै। प्र॒या॒साय॒ स्वाहे॑तिं
पञ्च॑दशम्। पञ्च॑दश॒ वा अ॑र्धमा॒सस्य॒ रात्रे॑यः। अ॒र्धमा॒सशः॑ संव॒त्सर॑
आ॒प्यते। दे॒वा॒सुराः॑ संय॑त्ता आसन्। तेऽब्रु॒वन्न॑ग्र॒यः स्वि॑ष्टकृ॒तः।
अश्व॑स्य॒ मेध्य॑स्य॒ वय॑मु॒द्धार॑मु॒द्धराम॑हे। अथै॒तान॑भि भ॒वामे॑ति। ते
लोहि॑तमु॒द॒हरन्त॑। ततो॑ दे॒वा अ॑भवन्॥४३॥

परा॑ऽसुराः। यथि॑स्वि॒ष्टकृ॒द्ध्यो लोहि॑तं जु॒होति॑ भ्रातृ॒व्याऽभि॑भूत्यै।
भव॑त्या॒त्मना॑। परा॑ऽस्य॒ भ्रातृ॑व्यो भवति। गो॒मृग॑क॒ण्ठेन॑
प्रथ॑मामाहु॒तिं जु॑होति। प॒शवो॑ वै गो॒मृगः॑। रु॒द्रोऽग्निः॑ स्वि॒ष्टकृ॒त्।
रु॒द्रादे॒व प॑शून्त॒र्दधा॑ति। अथो॒ यत्रै॑षाऽऽहु॒तिर॑हूयते। न तत्र॑ रु॒द्रः
प॑शून्भि॒मन्य॑ते॥४४॥

अ॒श्वश॑फेनं द्वितीया॒माहु॑तिं जु॒होति॑। प॒शवो॑ वा ए॒कश॑फम्।
रु॒द्रोऽग्निः॑ स्वि॒ष्टकृ॒त्। रु॒द्रादे॒व प॑शून्त॒र्दधा॑ति। अथो॒ यत्रै॑षा-
ऽऽहु॒तिर॑हूयते। न तत्र॑ रु॒द्रः प॑शून्भि॒मन्य॑ते। अ॒यस्म॑येन
कम॑ण्डलु॒ना तृ॒तीया॑म्। आहु॑तिं जु॒होत्या॒यास्यो॑ वै प्र॒जाः।
रु॒द्रोऽग्निः॑ स्वि॒ष्टकृ॒त्। रु॒द्रादे॒व प्र॒जा अ॑न्त॒र्दधा॑ति। अथो॒ यत्रै॑षा-
ऽऽहु॒तिर॑हूयते। न तत्र॑ रु॒द्रः प्र॒जा अ॑भि॒मन्य॑ते॥४५॥

द॒धात्य॑भ॒वन्म॑न्यते प्र॒जा अ॑न्त॒र्दधा॑ति द्वे च ॥ ————— [११]

अश्व॑स्य॒ वा आल॑ब्धस्य॒ मेध॑ उ॒द॒क्राम॑त्। तद॑श्वस्तो॒मीय॑-

मभवत्। यद॑श्वस्तोमीयं जुहोति॑। समै॑धमे॒वैन॒माल॑भते। आज्ये॑न
जुहोति॑। मेधो॑ वा आज्यम्। मेधो॑ऽश्वस्तोमीयम्। मेधे॑नै॒वास्मिन्मे॒धं
दधाति॑। षट्त्रिं॑शतं जुहोति॑। षट्त्रिं॑शदक्षरा बृहती॥४६॥

बार॑हताः प॒शवः॑। सा प॑शूनां मात्रा॑। प॒शूने॒व मात्र॑या
सम॑र्धयति। ताय॑द्भूय॒सीर्वा॒ कनी॑यसीर्वा जुहुयात्। प॒शून्मात्र॑या
व्य॑र्धयेत्। षट्त्रिं॑शतं जुहोति॑। षट्त्रिं॑शदक्षरा बृहती। बार॑हताः
प॒शवः॑। सा प॑शूनां मात्रा॑। प॒शूने॒व मात्र॑या सम॑र्धयति॥४७॥

अ॒श्वस्तोमीयं॑ हु॒त्वा द्वि॒पदा॑ जुहोति॑। द्वि॒पाद्वै पुरु॑षो
द्विप्र॑तिष्ठः। तदे॑नं प्रति॒ष्ठया॒ सम॑र्धयति। तदा॑हुः। अ॒श्वस्तोमीयं॑
पूर्व॑ होत॒व्याँ(३)द्वि॒पदा(३) इति॑। अश्वो॑ वा अ॒श्वस्तोमीयम्।
पुरु॑षो द्वि॒पदाः॑। अ॒श्वस्तोमीयं॑ हु॒त्वा द्वि॒पदा॑ जुहोति॑।
तस्मा॑द्वि॒पाच्चतु॑ष्पादम॒त्ति। अथो॑ द्वि॒पद्ये॒व चतु॑ष्पदः प्रति॒ष्ठाप॑यति।
द्वि॒पदा॑ हु॒त्वा। नान्या॑मुत्त॑रा॒माहु॑तिं जुहुयात्। यद॑न्यामुत्त॑रा॒माहु॑तिं
जुहुयात्। प्र॑ प्रति॒ष्ठायाम्॑श्चवेत। द्वि॒पदा॑ अन्त॒तो जु॑होति॒ प्रति॑-
ष्ठित्यै॥४८॥

बृ॒ह॒त्य॑र्धयति स्थापयति पञ्च च॥ _____ [१२]

प्र॒जाप॑तिरश्वमे॒धम॑सृजत। सो॑ऽस्मात्सृष्टोऽपामा॑कामत्। तं य॑ज्ञ-
क्र॒तुभि॑रन्वैच्छत्। तं य॑ज्ञक्र॒तुभि॑र्नान्व॑विन्दत्। तमिष्टि॑भि॒रन्वैच्छत्।
तमिष्टि॑भि॒रन्व॑विन्दत्। तदिष्टी॑नामिष्टित्वम्। यत्स॑व॒त्सर॑मिष्टि-

भिर्यजते। अश्वमेव तदन्विच्छति। सावित्रियो भवन्ति॥४९॥

इयं वै सविता। यो वा अस्यान्नश्यति यो निलयते। अस्यां वाव
तं विन्दन्ति। न वा इमां कश्चनेत्याहुः। तिर्यङ्गोर्ध्वोत्येतुमर्हतीति।
यत्सावित्रियो भवन्ति। सवितृप्रसूत एवैनमिच्छति। ईश्वरो वा अश्वः
प्रमुक्तः परां परावतं गन्तोः। यत्सायं धृतीर्जुहोति। अश्वस्य यत्यै
धृत्यै॥५०॥

यत्प्रातरिष्टिभिर्यजते। अश्वमेव तदन्विच्छति। यत्सायं
धृतीर्जुहोति। अश्वस्यैव यत्यै धृत्यै। तस्मात्सायं प्रजाः
क्षेम्या भवन्ति। यत्प्रातरिष्टिभिर्यजते। अश्वमेव तदन्विच्छति।
तस्माद्विवां नष्टैष एति। यत्प्रातरिष्टिभिर्यजते सायं धृतीर्जुहोति।
अहोरात्राभ्यामेवैनमन्विच्छति। अथो अहोरात्राभ्यामेवास्मै
योगक्षेमं कल्पयति॥५१॥

भवन्ति धृत्या एनमन्विच्छत्येकं च॥ [१३]

अप वा एतस्माच्छ्री राष्ट्रं क्रामति। योऽश्वमेधेन यजते।
ब्राह्मणौ वीणागाथिनौ गायतः। श्रिया वा एतद्रूपम्। यद्वीणा।
श्रियमेवास्मिन्तद्धतः। यदा खलु वै पुरुषः श्रियमश्नुते। वीणाऽस्मै
वाद्यते। तदाहुः। यदुभौ ब्राह्मणौ गायताम्॥५२॥

प्रभ्रंशुकास्माच्छ्रीः स्यात्। न वै ब्राह्मणे श्री रमत इति।
ब्राह्मणोऽन्यो गायत्। राजन्योऽन्यः। ब्रह्म वै ब्राह्मणः। क्षत्रं
राजन्यः। तथा हास्य ब्रह्मणा च क्षत्रेण चोभयतः श्रीः परिगृहीता

भवति। तदाहुः। यदुभौ दिवा गायंताम्। अपास्माद्राष्ट्रं क्रामेत्॥५३॥

न वै ब्राह्मणे राष्ट्रं रमत् इति। यदा खलु वै राजा कामयते। अथ ब्राह्मणं जिनाति। दिवा ब्राह्मणो गायेत्। नक्तं राजन्यः। ब्रह्मणो वै रूपमहः। क्षत्रस्य रात्रिः। तथा हास्य ब्रह्मणा च क्षत्रेण चोभयतो राष्ट्रं परिगृहीतं भवति। इत्यददा इत्ययजथा इत्यपच इति ब्राह्मणो गायेत्। इष्टापूर्तं वै ब्राह्मणस्य॥५४॥

इष्टापूर्तेनैवैनं स समर्धयति। इत्यजिना इत्ययुध्यथा इत्यमुं सङ्ग्राममहन्निति राजन्यः। युद्धं वै राजन्यस्य। युद्धेनैवैनं स समर्धयति। अक्लृप्ता वा एतस्यर्तव इत्याहुः। योऽश्वमेधेन यजत इति। तिस्रोऽन्यो गायंति तिस्रोऽन्यः। षट्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतून्वास्मै कल्पयतः। ताभ्यां सः स्थायाम्। अनोयुक्ते च शते च ददाति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति॥५५॥

गायंताङ्गामेद्ब्राह्मणस्य कल्पयतश्चत्वारि च॥ [१४]

सर्वेषु वा एषु लोकेषु मृत्यवोऽन्वायन्ताः। तेभ्यो यदाहुतीर्न जुहुयात्। लोकलोक एनं मृत्युर्विन्देत्। मृत्यवे स्वाहा मृत्यवे स्वाहेत्यभिपूर्वमाहुतीर्जुहोति। लोकाल्लोकादेव मृत्युमवयजते। नैनं लोकलोके मृत्युर्विन्दति। यदमुष्मै स्वाहाऽमुष्मै स्वाहेति जुह्वत्सश्चक्षीत। बह्वं मृत्युममित्रं कुर्वीत। मृत्यवे स्वाहेत्येकस्मा

ए॒वैकां॑ जुहु॒यात्। ए॒को वा अ॒मुष्मि॑ल्लो॒के मृ॒त्युः॥५६॥

अ॒श॒न॒या मृ॒त्यु॒रे॒व। तमे॒वामुष्मि॑ल्लो॒केऽव॑यजते। भ्रू॒ण॒ह॒त्यायै॒
स्वाहे॑त्य॒वभृ॑थ आहु॒तिं जु॑होति। भ्रू॒ण॒ह॒त्यामे॒वाव॑ यजते। तदा॑हुः।
यद्भ्रू॒ण॒ह॒त्या पा॒त्र्याऽथ॑। कस्मा॑द्यज्ञेऽपि॑ क्रियत् इति॑। अ॒मृ॒त्यु॒र्वा
अ॒न्यो भ्रू॒ण॒ह॒त्याया॒ इत्या॑हुः। भ्रू॒ण॒ह॒त्या वा॒व मृ॒त्युरि॑तिं।
यद्भ्रू॒ण॒ह॒त्यायै॒ स्वाहे॑त्य॒वभृ॑थ आहु॒तिं जु॑होति॥५७॥

मृ॒त्युमे॒वाऽऽहु॑त्या तर्पयित्वा प॑रि॒पाणं॑ कृत्वा। भ्रू॒ण॒घ्ने भे॑ष॒जं
क॑रोति। ए॒ता॒५ ह॒ वै मु॑ण्डि॒भ औ॑दन्य॒वः। भ्रू॒ण॒ह॒त्यायै॒ प्राय॑श्चित्तिं
वि॒दां च॑कार। यो हा॒स्यापि॑ प्र॒जायां॑ ब्राह्म॒ण॒५ ह॑न्ति। सर्व॑स्मै॒ तस्मै॑
भे॒ष॒जं क॑रोति। जु॒म्ब॒काय॒ स्वाहे॑त्य॒वभृ॑थ उ॒त्त॒मामाहु॑तिं जुहोति।
वरु॑णो॒ वै जु॑म्ब॒कः। अ॒न्त॒त ए॒व वरु॑ण॒मव॑यजते। ख॒ल॒तेर्वि॑क्लि॒धस्य॑
शु॒क्ल॒स्य॑ पि॒ङ्गाक्ष॒स्य॑ मूर्धं जु॑होति। ए॒तद्वै वरु॑ण॒स्य रू॒पम्। रू॒पेणै॒व
वरु॑ण॒मव॑यजते॥५८॥

लो॒के मृ॒त्युर्जु॑होति॑ मूर्धं जु॑होति॑ द्वे च॑॥—————[१५]

वा॒रु॒णो वा अ॒श्वः। तं दे॒वत॑या॒ व्य॑र्धयति। यत्प्रा॑जाप॒त्यं क॑रोति॑।
नमो॑ रा॒ज्ञे नमो॑ वरु॑णायेत्या॒ह। वा॒रु॒णो वा अ॒श्वः। स्वयै॒वैनं॑ दे॒वत॑या॒
सम॑र्धयति। नमो॑ऽश्वा॒य नमः॑ प्र॒जाप॑तय॒ इत्या॑ह। प्रा॒जाप॑त्यो वा
अ॒श्वः। स्वयै॒वैनं॑ दे॒वत॑या॒ सम॑र्धयति। नमो॑ऽधि॒पतय॒ इत्या॑ह॥५९॥

धर्मो वा अधिपतिः। धर्ममेवाव रुन्धे। अधिपतिरस्यधिपतिं
 मा कुर्वधिपतिरहं प्रजानां भूयासमित्याह। अधिपतिमेवैनं
 समानानां करोति। मां धेहि मयि धेहीत्याह। आशिषमेवैतामा
 शास्ते। उपाकृताय स्वाहेत्युपाकृते जुहोति। आलंब्याय
 स्वाहेति नियुक्ते जुहोति। हुताय स्वाहेति हुते जुहोति। एषां
 लोकानामभिजित्यै॥६०॥

प्र वा एष एभ्यो लोकेभ्यश्चवते। योऽश्वमेधेन यजते।
 आग्नेयमैन्द्राग्रमाश्विनम्। तान्पशूनालभते प्रतिष्ठित्यै। यदाग्नेयो
 भवति। अग्निः सर्वा देवताः। देवता एवाव रुन्धे। ब्रह्म वा अग्निः।
 क्षत्रमिन्द्रः। यदैन्द्राग्नो भवति॥६१॥

ब्रह्मक्षत्रे एवाव रुन्धे। यदाश्विनो भवति। आशिषामवरुद्धौ।
 त्रयो भवन्ति। त्रयं इमे लोकाः। एष्वेव लोकेषु प्रति तिष्ठति।
 अग्नयेऽहोमुचेऽष्टाकपाल इति दशहविषमिष्टिं निर्वपति।
 दशाक्षरा विराट्। अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमव रुन्धे। अग्नेर्मन्वे
 प्रथमस्य प्रचेतस इति याज्यानुवाक्या भवन्ति सर्वत्वाय॥६२॥
 अधिपतय इत्याहभिजित्या ऐन्द्राग्नो भवति रुन्धे एकं च॥—————[१६]

यद्यश्वमुपतपद्विन्देत्। आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपेत्। सौम्यं
 चरुम्। सावित्रमष्टाकपालम्। यदाग्नेयो भवति। अग्निः सर्वा
 देवताः। देवताभिरेवैनं भिषज्यति। यथ्सौम्यो भवति। सोमो वा

ओषधीना॒ ५ राजा॑। याभ्य॑ ए॒वैनं॑ वि॒न्दति॑॥६३॥

ताभिरे॒वैनं॑ भिषज्यति। यत्सा॑वि॒त्रो भव॑ति। स॒वि॒तृप्र॑सूत ए॒वैनं॑
भिषज्यति। ए॒ताभिरे॒वैनं॑ दे॒वता॑भिर्भिषज्यति। अ॒ग॒दो है॒व भ॑वति।
पौ॒ष्णं च॒रुं निर्व॑पेत्। यदि॑ श्लो॒णः स्या॑त्। पू॒षा वै श्लो॒ण्यस्य॑ भि॒ष्क।
स ए॒वैनं॑ भिषज्यति। अ॒श्लो॒णो है॒व भ॑वति॥६४॥

रौ॒द्रं च॒रुं निर्व॑पेत्। यदि॑ म॒हती॑ दे॒वता॑ऽभि॒मन्ये॑त। ए॒तद्दे॒व॒त्यो
वा अ॒श्वः। स्वयै॒वैनं॑ दे॒वता॑या भिषज्यति। अ॒ग॒दो है॒व भ॑वति।
वै॒श्वान॒रं द्वा॑द॒शक॑पालं निर्व॑पेन्मृ॒गाख॑रे यदि॑ नाऽऽग॒च्छेत्॥ इ॒यं
वा अ॒ग्निर्वै॑श्वान॒रः। इ॒यमे॒वैनं॑म॒र्चिभ्या॑ परि॒रोध॑मानंयति। आ॒है॒व
सु॒त्यम॑हर्गच्छति। यद्यधी॒यात्॥६५॥

अ॒ग्नये॑ऽहो॒मुचे॑ऽष्टा॒क॑पालः। सौ॒र्यं प॑यः। वा॒य॒व्यं आ॒ज्य॑भागः।
यज॑मानो वा अ॒श्वः। अ॒हंसा॒ वा ए॒ष गृ॑हीतः। यस्या॒श्वो मे॑धा॒य
प्रोक्षि॑तोऽध्येति। यद॒हो॒मुचे॑ निर्व॑पति। अ॒हंस॑ ए॒व तेन॑ मुच्यते।
यज॑मानो वा अ॒श्वः। रे॒तसा॒ वा ए॒ष व्य॑ध्यते॥६६॥

यस्या॒श्वो मे॑धा॒य प्रोक्षि॑तोऽध्येति। सौ॒र्यं रे॒तः। यत्सौ॒र्यं प॑यो
भव॑ति। रे॒तसै॒वैनं॑ स॒ सम॑र्धयति। यज॑मानो वा अ॒श्वः। गर्भै॒र्वा
ए॒ष व्य॑ध्यते। यस्या॒श्वो मे॑धा॒य प्रोक्षि॑तोऽध्येति। वा॒य॒व्यां गर्भाः॑।
यद्वा॒य॒व्यं आ॒ज्य॑भागो भव॑ति। गर्भै॒रे॒वैनं॑ स॒ सम॑र्धयति। अथो

यस्यैषाऽश्वमेधे प्रायश्चित्तिः क्रियते। इष्ट्वा वसीयान्भवति॥६७॥
विन्दत्यश्लोणो ह्येव भवत्यधीयादध्यते गर्भैरेवैनं स समर्धयति द्वे च॥[१७]

तदाहुः। द्वादश ब्रह्मौदनान्धसंस्थिते निर्वपेत्। द्वादशभिर्वेष्टि-
भिर्यजेतेति। यदिष्टिभिर्यजेत। उपनामुक एनं यज्ञः स्यात्।
पापीयास्तु स्यात्। आप्तानि वा एतस्य छन्दांसि। य ईजानः।
तानि क एतावदाशु पुनः प्रयुञ्जीतेति। सर्वा वै संस्थिते यज्ञे
वागाप्यते॥६८॥

साप्ता भवति यातयाम्नी। क्रूरीकृतेव हि भवत्यरुष्कृता।
सा न पुनः प्रयुज्येत्याहुः। द्वादशैव ब्रह्मौदनान्धसंस्थिते
निर्वपेत्। प्रजापतिर्वा ओदनः। यज्ञः प्रजापतिः। उपनामुक एनं
यज्ञो भवति। न पापीयान्भवति। द्वादश भवन्ति। द्वादशमासाः
संवत्सरः। संवत्सर एव प्रति तिष्ठति॥६९॥
आप्यते संवत्सर एकं च॥[१८]

एष वै विभूर्नामं यज्ञः। सर्वं ह वै तत्र विभु भवति। यत्रैतेन
यज्ञेन यजन्ते। एष वै प्रभूर्नामं यज्ञः। सर्वं ह वै तत्र प्रभु भवति।
यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वा ऊर्जस्वान्नामं यज्ञः। सर्वं ह
वै तत्रोर्जस्वद्भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै पयस्वान्नामं
यज्ञः॥७०॥

सर्वं ह वै तत्र पयस्वद्भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै

विधृतो नाम यज्ञः। सर्वं ह वै तत्र विधृतं भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै व्यावृत्तो नाम यज्ञः। सर्वं ह वै तत्र व्यावृत्तं भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै प्रतिष्ठितो नाम यज्ञः। सर्वं ह वै तत्र प्रतिष्ठितं भवति॥७१॥

यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै तेजस्वी नाम यज्ञः। सर्वं ह वै तत्र तेजस्वि भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै ब्रह्मवर्चसी नाम यज्ञः। आ ह वै तत्र ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चसी जायते। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वा अतिव्याधी नाम यज्ञः। आ ह वै तत्र राजन्योऽतिव्याधी जायते। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै दीर्घो नाम यज्ञः। दीर्घायुषो ह वै तत्र मनुष्या भवन्ति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै क्लृप्तो नाम यज्ञः। कल्पन्ते ह वै तत्र प्रजाभ्यो योगक्षेमः। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते॥७२॥

पयस्वान्नाम यज्ञः प्रतिष्ठितं भवति यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते षट् (एष वै विभूः प्रभूरूर्जस्वान्पयस्वान् विधृतो व्यावृत्तः प्रतिष्ठितस्तेजस्वी ब्रह्मवर्चस्यतिव्याधी दीर्घः क्लृप्तो द्वादश॥)॥ [१९]

तार्प्येणाश्वं संज्ञपयन्ति। यज्ञो वै तार्प्यम्। यज्ञेनैवेनं समर्धयन्ति। यामेन साम्नां प्रस्तोताऽनूपतिष्ठते। यमलोकमेवेनं गमयति। तार्प्यं च कृत्यधीवासे चाश्वं संज्ञपयन्ति। एतद्वै पशूनां रूपम्। रूपेणैव पशूनव रुन्धे। हिरण्यकशिपु भवति। तेजसोऽवरुद्धौ॥७३॥

रुक्मो भवति। सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै। अश्वो भवति।
प्रजापतेराप्त्यै। अस्य वै लोकस्य रूपं तार्प्यम्। अन्तरिक्षस्य
कृत्यधीवासः। दिवो हिरण्यकशिपु। आदित्यस्य रुक्मः।
प्रजापतेरश्वः। इममेव लोकं तार्प्येणाऽऽप्नोति॥७४॥

अन्तरिक्षं कृत्यधीवासेन। दिवः हिरण्यकशिपुना।
आदित्यः रुक्मेण। अश्वेनैव मेध्यैः प्रजापतेः सायुज्यं
सलोकतामाप्नोति। एतासामेव देवतानां सायुज्यम्। सार्ष्टितां
समानलोकतामाप्नोति। योऽश्वमेधेन यजते। य उ चैनमेव
वेद॥७५॥

अवरुध्या आप्रोत्यष्टौ च॥ [२०]

आदित्याश्चाङ्गिरसश्च सुवर्गे लोकेऽस्पर्धन्त। तेऽङ्गिरस
आदित्येभ्यः। अमुमादित्यमश्वः श्वेतं भूतं दक्षिणामनयन्।
तैऽब्रुवन्। यन्नो नैष्ट। स वर्यो भूदिति। तस्मादश्वः
सवर्येत्याह्वयन्ति। तस्माद्यज्ञे वरो दीयते। यत्प्रजापतिरा-
लब्धोऽश्वोऽभवत्। तस्मादश्वो नाम॥७६॥

यच्छ्वयदरुरासीत्। तस्मादर्वा नाम। यत्सद्यो वाजांश्चसम-
जयत्। तस्माद्वाजी नाम। यदसुराणां लोकानादत्त।
तस्मादादित्यो नाम। अग्निर्वा अश्वमेधस्य योनिरायतनम्।
सूर्योऽग्नेर्योनिरायतनम्। यदश्वमेधेऽग्नौ चित्यं उत्तरवेदिमुपवर्पति।
योनिमन्तमेवैनमायतनवन्तं करोति॥७७॥

योनिमानायतनवान्भवति। य एवं वेद। प्राणापानौ वा एतौ देवानाम्। यदर्काश्वमेधौ। प्राणापानावेवाव रुन्धे। ओजो बलं वा एतौ देवानाम्। यदर्काश्वमेधौ। ओजो बलमेवाव रुन्धे। अग्निर्वा अश्वमेधस्य योनिरायतनम्। सूर्योऽग्रेर्योनिरायतनम्। यदश्वमेधेऽग्नौ चित्यं उत्तरवेदिं चिनोति। तार्वर्काश्वमेधौ। अर्काश्वमेधावेवाव रुन्धे। अथो अर्काश्वमेधयोरेव प्रति तिष्ठति॥७८॥

नामं करोति सूर्योऽग्रेर्योनिरायतनञ्चत्वारि च॥—————[२१]

प्रजापतिं वै देवाः पितरम्। पशुं भूतं मेधायाऽऽलभन्त। तमालभ्योपावसन्। प्रातर्यष्टास्मह इति। एकं वा एतद्देवानामहः। यथ्संवत्सरः। तस्मादश्वः पुरस्तात्संवत्सर आलभ्यते। यत्प्रजापतिरालब्धोऽश्वोऽभवत्। तस्मादश्वः। यथ्सद्यो मेधोऽभवत्॥७९॥

तस्मादश्वमेधः। वेदुकोऽश्वमाशुं भवति। य एवं वेद। यद्वै तत्प्रजापतिरालब्धोऽश्वोऽभवत्। तस्मादश्वः प्रजापतेः पशूनामनुरूपतमः। आऽस्य पुत्रः प्रतिरूपो जायते। य एवं वेद। सर्वाणि भूतानि सम्भृत्यालभते। समेनं देवास्तेजसे ब्रह्मवर्चसाय भरन्ति। योऽश्वमेधेन यजते॥८०॥

य उ चैनमेवं वेद। एतद्वै तद्देवा एतान्देवताम्। पशुं भूतं मेधायाऽऽलभन्त। यज्ञमेवा। यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवाः। कामप्रं यज्ञमकुर्वत। तेऽमृतत्वमकामयन्त। तेऽमृतत्वमगच्छन्।

योऽश्वमेधेन यजते। देवानामेवायनेनैति॥८१॥

प्राजापत्येनैव यज्ञेन यजते कामप्रेण। अपुनर्मरमेव गच्छति।
एतस्य वै रूपेण पुरस्तात्प्राजापत्यमृषभं तूपरं बहुरूपमालभते।
सर्वेभ्यः कामेभ्यः। सर्वस्याऽऽप्त्यै। सर्वस्य जित्यै। सर्वमेव
तेनाऽऽप्नोति। सर्वं जयति। योऽश्वमेधेन यजते। य उ चैनमेवं
वेद॥८२॥

मेधोऽभ्वद्यजत एति वेद॥—————[२२]

यो वा अश्वस्य मेध्यस्य लोमनी वेद। अश्वस्यैव मेध्यस्य लोमं
लोमं जुहोति। अहोरात्रे वा अश्वस्य मेध्यस्य लोमनी। यत्सायं
प्रातर्जुहोति। अश्वस्यैव मेध्यस्य लोमं लोमं जुहोति। एतदनुकृति
ह स्म वै पुरा। अश्वस्य मेध्यस्य लोमं लोमं जुहति। यो वा
अश्वस्य मेध्यस्य पदे वेद। अश्वस्यैव मेध्यस्य पदेपदे जुहोति।
दृशपूर्णमासौ वा अश्वस्य मेध्यस्य पदे॥८३॥

यद्दृशपूर्णमासौ यजते। अश्वस्यैव मेध्यस्य पदेपदे
जुहोति। एतदनुकृति ह स्म वै पुरा। अश्वस्य मेध्यस्य पदेपदे
जुहति। यो वा अश्वस्य मेध्यस्य विवर्तनं वेद। अश्वस्यैव
मेध्यस्य विवर्तनेविवर्तने जुहोति। असौ वा आदित्योऽश्वः। स
आहवनीयमागच्छति। तद्विवर्तते। यदग्निहोत्रं जुहोति। अश्वस्यैव
मेध्यस्य विवर्तनेविवर्तने जुहोति। एतदनुकृति ह स्म वै पुरा।

अश्वस्य मेध्यस्य विवर्तनेविवर्तने जुहति॥८४॥

पदे अग्निहोत्रं जुहोति त्रीणि च॥ [२३]

प्रजापतिस्तमष्टादशिभिः प्रजापतिरकामयतोभावस्मै युञ्जन्ति तेजसाऽपंप्राणा अपश्रूरुध्वा प्रजापतिः
प्रेणाऽनु प्रथमेन प्रजापतिरकामयत महान्वैश्वदेवो वा अश्वोऽश्वस्य प्रजापतिस्तं यज्ञक्रतुभिरपश्रुर्ब्राह्मणौ
सर्वेषु वारुणो यद्यश्वन्तदाहुरेष वै विभूस्ताऽर्ष्येणादित्याः प्रजापतिं पितरं यो वा अश्वस्य मेध्यस्य लोमनी
त्रयोविंशतिः॥ २३॥

प्रजापतिरस्मिल्लोक उत्तरतः श्रियमेव प्रजापतिरकामयत महान्यत्प्रातः प्र वा एष एभ्यो लोकेभ्यः सर्वं ह
वै तत्र पर्यः स्वद्य उ चैनमेवं वेदं चत्वार्यशीतिः॥८४॥

प्रजापतिरश्वमेधं जुहति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके नवमः
प्रपाठकः समाप्तः॥

This PDF was downloaded from <http://stotrasamhita.github.io>.

GitHub: <http://stotrasamhita.github.io> | <http://github.com/stotrasamhita>

Credits: <http://stotrasamhita.github.io/about/>
